

VÁRAD

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
TUDOMÁNY

2024^r 10

VÁRAD

2024/10.

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI,
TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

Nagyvárad, 2024. október • XXIII. évfolyam 10. (235.) szám

Kiadja

a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár

Intézményfenntartó:

Bihar Megye Tanácsa

Szerkesztőség és kiadó:

Nagyvárad, Armatei Române utca 1/A, C épület, II. em. 7. ajtó

Telefon: 0259/431-257; 0771/269-647

Postacím: 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C

E-mail: varadszerkesztoseg@gmail.com; bibliobihor@yahoo.com

Internet: www.varad.ro; www.bibliobihor.ro

Szerkesztőség:

Dénes László (főmunkatárs)

Fried Noémi Lujza

Tóth Hajnal

Tördelőszerkesztő:

Darabont Éva

Készült

a nagyváradi Book Expert nyomdában

ISSN 1583-0616

Tartalom

IOAN MOLDOVAN <i>Versek</i>	3	FRIED NOÉMI LUJZA <i>Garabonciások Várad felett</i>	55
ZENTAI LÁSZLÓ <i>Nagysimonyi meg az ő mindennapi élete</i>	6	LENCAR PÉTER <i>Az elfojtott traumákba merülés</i>	57
ZSIRAI LÁSZLÓ <i>Versek</i>	13	FÜLÖP LÁSZLÓ <i>Egy szokatlan követség a török portán</i>	59
LŐRINCZ GYÖRGY <i>A harmadik házig</i>	17	DR. FLEISZ JÁNOS <i>Nagysándor József szerepe Buda visszafoglalásában 1849 májusában</i>	63
OLÁH JÓZSEF <i>Versek</i>	25	SILVIU-IULIAN SANA <i>Sematizmusok a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár gyűjteményéből</i>	83
FÁBIÁN JUDIT <i>Markológép; Balgaság; Disztorzió</i>	31	BARABÁS ZSUZSA <i>Picasso véleménye (keresztrejtvény)</i>	94
M. FEHÉRVÁRI JUDIT <i>Versek</i>	35		
WESSELY GÁBOR <i>Bolti sztorik</i>	40	<i>Lapszámunk szerzői</i>	96
MÁRTON KÁROLY <i>Versek</i>	43		
TÓTH HAJNAL <i>Embertelen házaktól mesélő rétegekig</i>	47		
JAKOBOVITS MÁRTA <i>Tandem-együttrepülés</i>	50		
BERTHA ZOLTÁN <i>Egy szókép a zsarnokságról</i>	51		

		Folyóiratszámunkat JANKÓ- SZÉP NOÉMI és MÁRTON KATALIN képzőművészek alkotásai illusztrálják. A címlapon utóbbinak a <i>Lanka</i> , a hátlapon előbbinek az <i>Üveghorizont III.</i> és <i>IV. című</i> munkáit láthatók.
--	--	---

RESTITUTIO IN INTEGRUM

Ioan Moldovan (1952–2024)

Parafrázis

(O parafrază)

*Belefáradtam az állandó haldoklásba, az állandó létezésbe
A liliom és a cigaretta költői illata az agyból való*

*Mindig jön valami más, valaki más
és félig
félrefordulva a sötétségbe tekint*

*Hogyan is lehetnél nyugodt
e burjánzó olvasatlan-olvashatatlan időben,
mint a tigrisek és a cserebogarak*

Gesztus

(Un gest)

*Néhány éve ki kellett mennem
s úgy léptem be az esőbe mint egy erdőbe
nagyon intelligens gesztus volt
de az emberek fáradtak voltak
megjelentek majd eltűntek
és végül semmi se lett*

*a Zeneóra véget ért
a mai fák magasak boldogok
s a bolond száraz tenyere a képzeletbeli tengert
simogatja*

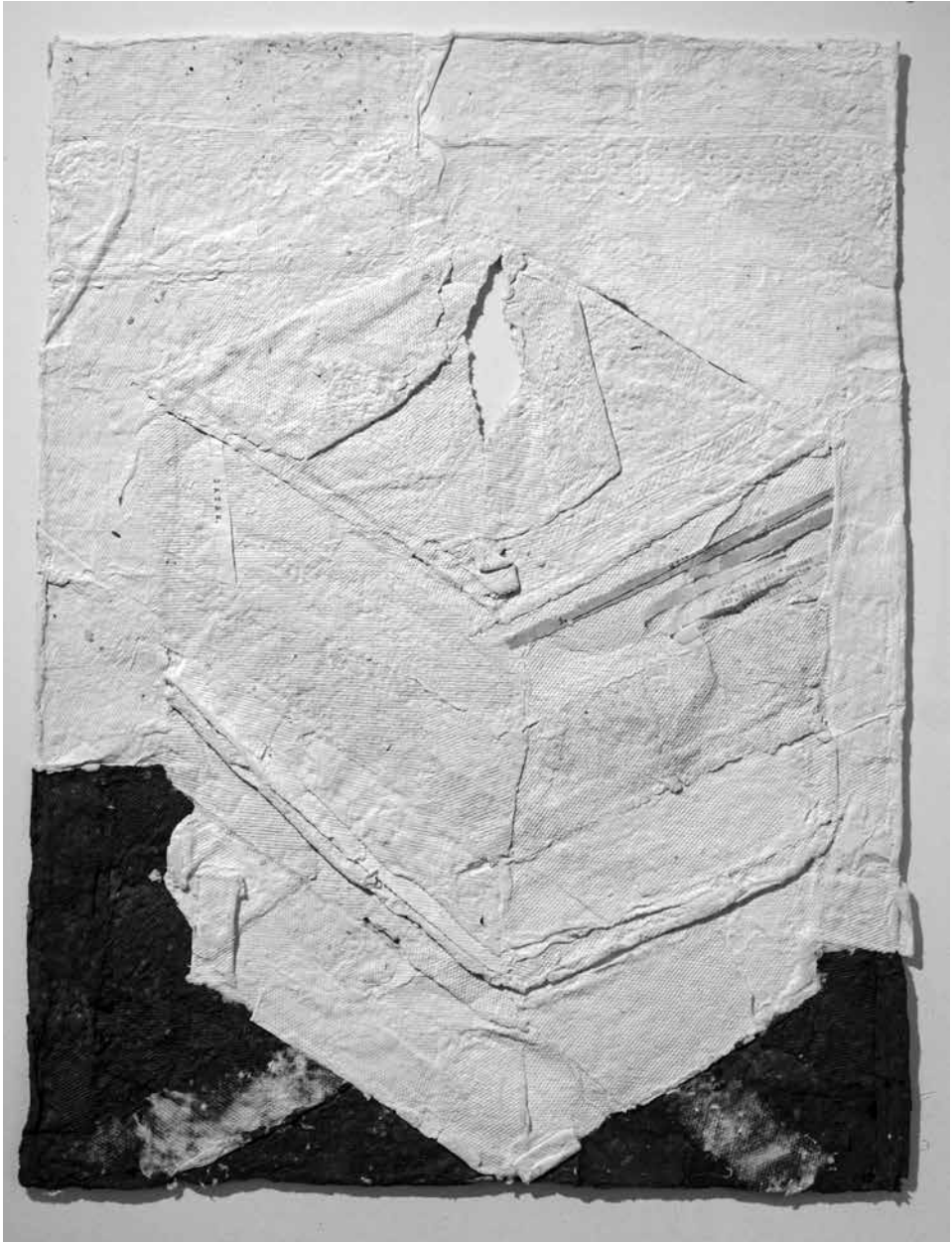
Fehér kulcs

(O cheie albă)

*Imádok a sötét parton sétálni
beteg páfrányt tartva a fogaim között
a hűvösség elbűvöl
mint egy régen hallott menüett
türelmetlenül nézem a melleid közül lehulló porszemeket
Minden nagyon szép, nagyon jó, csodálatosan
érezem magam
Gyakran érkezem a tiszta fényre engedékenyen mosolyogva
Csodálatos ez, szavamra
Jöjj te is, hogy egy fehér kulcsot dobjunk együtt a folyóba*

Goron Sándor fordításai

IOAN MOLDOVAN • A mezőszéki Omboztelekén (Magyarpalatka község) született költő, esszéíró, műfordító, kritikus Kolozsváron tanult és kezdett verset írni. Egyetemi éve alatt szerkesztője volt a legendás Echinox folyóiratnak. Évekig Máramaros megyében tanított, 1989-ben került Nagyváradra, a *Familia* folyóirathoz, melyet 1990 és 2020 között szerkesztett és vezetett. 1980 óta tucatnyi verseskötete jelent meg, élete folyamán számos díjban, elismerésben részesült. A kolozsvári Házsongárdban helyezték örök nyugalomra szeptember 11-én.

Márton Katalin, *Hajtogatott I.* (merített papír, 2018)

Zentai László (1950–2024)

Nagysimonyi meg az ő mindennapi élete

Nagysimonyi Jenő rosszul ébredt. Valójában éjjel se nagyon aludt, mert egész éjszaka az előző vasárnap reggelén a kiskápolnában tartott nagymisén hallott bibliai idézettel bíbelődött: „A szeretet hosszútűrő, kegyes, a szeretet nem irigykedik, a szeretet nem kérkedik, nem fuvalkodik fel. Nem cselekszik éktelenül, nem keresi a maga hasznát, nem gerjed haragra, nem rója fel a gonoszt. Nem örül a hamisságnak, de együtt örül az igazsággal” – olvasta fel hangosan az újtestamentumi szöveget. Azonnal megtalálta, mert már este bejelölte a könyvjelzővel. Pál apostol Korinthusbeliekhez írt I. levelének 13. jelzetéből idézett. Az utóbbi években már kora este az éjjeliszekrényre készítette a bibliát. Nemcsak olvasta, hanem tanította is a szent szövegeket. A közeli, nagyhírű gimnázium hittanóráin mesélt diákjainak a szentírás fontosságáról. Öblös, mély férfihangja kitűnően érvényesült az ódon osztálytermekben. Úgy tanított, ahogy leírták, s úgy is élt, ahogy azt az apostolok szentsége megkövetelte. Sokan ezért külön is tisztelték. Csak néhányan ismerték ifjúságának korábbi életszakaszait, lelke mélységeit, családi élete boldog boldogtalanságait.

Korban majdnem fél évszázaddal idősebb volt a hallgatóságánál. Az óráin akkurátus szavakkal magyarázott.

Ha valaki nem ismerte volna, akkor biztosan olyannak képzei, amilyenek az ellentmondást nem tűrő tanáreberek. Otthon a szereteteivel szigorú volt. Magára hiú. Aki nem ismerte és nem naponta látta, biztosan dölyfösnek képzelte. Csak egy-egy elcsent pillanat árulta el, hogy az irigység, a kivagyiság is kedvenc tulajdonságai közé tartozik. Hamar mondott ítéletet, tört pálcát mások felett. Nagy társaságban, ha ő vitte a prímet, soha nem mulasztotta el, hogy olyas valakiről mondjon ítéletet, aki éppen ott és akkor nem volt jelen. Életre szóló haragosai támadtak emiatt. Rejtve maradtak azok a helyzetek, amelyeket ő maga teremtett. Kísérletet sem tett azok megváltoztatására. A szemközti házban lakott gyerekkori barátja, akivel meglelt férfikorukban úgy összekapott, hogy az utcán is elkerülték egymást.

1997. november első vasárnapjának reggelén Nagysimonyi felkelt, kiment a mosdóba, magára kapta kedvenc köntösét, és az étkezőben leült a neki fenntartott helyre. Felesége már a konyharészben tüsténkedett. A gyerekek is kijöttek a szobájukból. Illedelmesen köszöntek a szüleiknek. Apjuk biccentett, hogy leülhetnek az asztalhoz. Főtt virsli gőzölgött egy ovális meissenitálon. A reszelt torma erősen csípős illata az előszobát is meghódította. Az imádkozást követően a családfő

hangosan idézte: – „Édes Jézus, légy vendégünk! Áldd meg, amit adtál nekünk!” A tányér fölé hajolva ettek. Méltóságteljesen. Mindenki annyit, amennyit az apjuk kiporciózott nekik.

Készülődtek a kápolnába. Ilyenkor hétvégén mindenki odajárt a környékről. Vasárnap délelőtt néhány vakmerőbb párttitkár, szakszervezeti vezető is ott zsolozmázott. Boldogan, a hit teljes ölelésében. Ezt is ugyanúgy magukévá tették, ahogy a szocializmus tanait. Nem bántotta őket senki, ők sem bántottak másokat. Ilyen volt ez a béke, amiben mindenkit mindenkivel összemoshattak.

Nagysimonyi lépett ki elsőnek a házból. A gyerekei követték. Az asszony zárta a lakást. Anyósa már fél órával korábban felment a kápolnába. Ott találkoztak. Az első padsorban ültek a gyerekek, meg azok, akik mindenképpen áldozni akartak gyónás után. Pontban tízkor megszólalt a kicsi harang. Éles hangja az egyetemig hirdette, hogy a hívők áhítattal várják a liturgiát. Vasárnap volt, a hegyoldal népe boldogan hódolt Jóistenének. Persze azért majdnem mindenki körbenézett. Leltárt készítettek arról, hogy megérkeztek-e az ismerősök. A számbavétellel leginkább a hittantanár törődött. Észrevétlenül, de pontosan rögzítette a jelenlévőket. A szertartás után, hazafelé felsorolásszerűen minősítette a környékbelieket:

– Látod, szívem? Lehrerék megint munkásruhában jöttek. A postamester nő majdnem elaludt. Mi a rosszsebnek jön az ilyen misére? Szekeresnek csak a felesége meg az anyja volt ott. Az öreg este biztosan berúgott, most szundikál... – sorolta megfigyeléseit. Mély levegőt is alig vett. Nagysimonyiné

Kohári Sarolta csak bólogatott. Megszólalni sem mert, ugyanis az otthonukon kívül is ugyanúgy a hitoktató ember volt az úr.

Amikor hazaértek, a férj bevonult a szobájába, ahol plafonig érő polcokon könyvek roskadoztak. Ritkán ült az írógéphez. Inkább kézírással jegyezte le gondolatait. Ilyenkor a gyerekek csendben a szobájukba húzódtak. Az asszonyok még csendesebben ebédet főztek. Több fogást készítettek, mert pesti vendégeket vártak.

Odakinn hideg volt ugyan, de tisztán, felhőtlenül fénylett a nap. A késő őszi árnyai egymást kergették a macskaköveken. Néha egy-egy kerékpár gurult lefelé, egy-egy autó fordult az utcába. Vasárnapi mélycsend ült a hegyvidéki városrészen. Várakozásszerűen szalutáltak a házak. Mozdulatlanságuk fölött a kémények elegánsan pöféltek. Tél eleji idő volt, olyan igazi hétvégi. Vidéki, kisvárosi békekatlan. A moccanás lomhasága...

Sarolta asszony bekopogott a szobába. Alig mert az urához szólni:

– Vörösbort készítek a vendégeknek?

– Az jó lesz. Pistának meg a feleségének tavaly is nagyon ízlett. De most ne zavarj! Nem látod, hogy jegyzetelek? – utasította szigorúan a hitvesét. Fel sem nézett, pedig az asszony folytatta tovább:

– Persze, Jenő, hagylak dolgozni, de tudod, már reggel akartam mondani, hogy az a gumicsizmas, koszos ember mostanában erre is szokott járni – magyarázta alig hallgatóan, bátortalanul. – Nagyon féltem a gyerekeket.

– Ugyan már! Rémekeket látsz! Az egy bolond, ártalmatlan, magának való ördög.

– De hát azt mondják az utcában, hogy a rendőrség is rendszeresen beviszi, mert veszélyes.

– Mondtam, hogy dolgozom! Az az ember a légynek sem árt, csak mászkál a városban, mert elment az esze – nyomatékosította a férj, és ahogy felnézett asszonyára, szinte szúrtak a szemei.

Sarolta asszony ugyanolyan némán távozott, ahogy bejött. Eltűnt a konyha mélyén. Csak akkor jött elő, amikor csengettek. A közös képviselő hozott valami aláírni valót. Hosszasan mentegetőzött, hogy máskor nincsenek otthon a lakótársak, csupán ezért zavarkolódik hétféteken. Határidőre kell nyilatkoztatni az embereket, a törvény írja elő. Nagysimonyiné a papírra kanyarintotta a nevét, és már tuszkolta is kifelé az embert:

– Ne haragudjon, Harkai bácsi, de vendégeket várunk!

A vendégek a déli gyorssal érkeztek a fővárosból. Pontban 13 órakor nyomták meg a csengőt. Az apró előszoba fogasain lógó kabátok majdnem eltorlaszolták a bejáratot. Nehezen fértek be az érkezők. Nagysimonyi Jenő is kijött a szobából, a hallban várta a házaspárt. Istvánnal megölelték egymást. Régi barátok voltak, sőt a feleségét is jól ismerte a házigazda, mert Zsuzsa – főiskolás korában – naponta többször szaladt el az ablakuk alatt. Szintén ebben az utcában nőtt fel. Amikor beléptek a nappaliba, a gyerekszobából átjöttek a pulyák. Nagyon udvariasan köszöntek a vendégeknek. Látszott, hogy valóban jól neveltek. Aztán ahogy jöttek, vissza is mentek a szobájukba. Ebéd előtt Jenő jóféle erdélyi áfonyapárlattal kínálta vendégeit. Sarolta is beszaladt koccintani, de rögtön mentegetőzött,

hogy szalad a sütőhöz, mert az anyósa a frissensülteket készíti.

Fél kettőkor ültek asztalhoz. Jenő elmagyarázta, hogy máskor délben szoktak enni, de most a vendégekhez igazították az étkezést. Szertartásszerű precizitással tálaltak az asszonyok. Mindent úgy, ahogy a nagykönyvekben meg Nagysimonyi Jenő elvárásaiban megfogalmazódott. A kések és a villák csattogtak a füstszínű jénai tányérokra. A húsleves tetején sárga zsírkarikák lubickoltak, a cértálcát külön tették a tányérba. Arra merték rá az arany sárga, forró levest. Fokhagymás lében áztatott, rántott karajt ettek rizibizivel, uborkasalátával. Desszertnek almás és túrós rétest szolgáltak fel. A gyerekek ezt várták a legjobban. Többet ettek belőle, mint az emberes ételekből.

Ebéd után a férfiak beültek a nappaliba. Teli gyomorral könnyebb a világi dolgairól beszélni. István a hivatali életéről beszélt, főosztályvezetői kinevezéséről, a minisztériumi változásokról. Arról, hogy a kommunisták megint visszajöttek. Mindketten szinte egyszerre mondták: „Annyira, hogy el sem mentek!” Ezen igazán jó derültek. Jenő az országos hatalmaságokat ostorozta, merthogy azoknak fogalmuk sincs arról, ami itt, a végeken történik.

Aprócska, kortyolásnyi szünet után a fővárosról beszéltek, merthogy az is egyre élethetlenebb. Úgy döntöttek a feleségével, hogy kiköltöznek a környékre, de az egyetemista gyerekek nem lelkesedtek érte. Ők már megszokták a főváros nyizsi-nyüzsgését.

– Idehaza sem változott semmi – mormolta Jenő, és hangosan szidta a városvezetést. Azt magyarázta, hogy

ebben a városban mindenre fordítanak pénzt a helyi politikusok, csak a kultúrára nem.

– Akkor valóban semmi sem változott – nevette el magát István. – Pedig azt hittem, ha én elmegyek, akkor több lesz a hely nektek, itthon maradottaknak.

– Itt mindent úgy kell kikönyörögni – emelte meg vörösborral töltött poharát a ház ura. – Egészségetekre, meg arra, hogy megjöttetek! – koccintott a vendégeivel.

Amikor a felesége is bejött végre, két táborra szakadt a beszélgetés. Az asszonyok asszonyi dolgokról diskuráltak, a férfiak pedig a politikáról cseréltek még hevesebb eszmét. István érdeklődött itthoni barátai sorsa felől. Ki merre dolgozik, mit csinál, kinek született gyermeke, ki költözött el a városból? Milyen a városvezetés? Jenő készségesen válaszolt. Persze nagyon rossz véleménnyel volt a helyi hatalomról. Dilettánsoknak nevezte őket. István felvetette, hogyha ennyire rossz, akkor miért nem kapcsolódik be a helyi közéletbe, merthogy a kibicnek semmi sem drága. Jenő magabiztos, erőteljes szavakkal válaszolt:

– Majd ha megkeresnek, Pista barátom, ha felkérnek!

– Arra nagyon sokáig várhatsz. A mai világ nem a felfedezésre várók kora – jelentette ki István. – Kicsiben és nagyban csak azok számíthatnak kiemelkedésre és karrierpályákra, akik jelentkeznek érte. Sőt harcolnak is a helyükért. Jenő, ma befellegzett a sült galambra váróknak! Személyes tudásodon, tehetségeden és szorgalmadon kívül menedzselni is kell magad.

A házigazda szakállát simítva nézett a barátjára. Nem nagyon akarta

elfogadni a másik érvelését. Kitartott a megkeresés mellett. Igenis, keressék meg, s majd eldönti, hogy elfogadja-e az ajánlatot vagy sem. Ebben a kérdésben nagyjából eddig jutottak.

Hirtelen Sarolta fordult Istvánhoz:

– Biztosan emlékszel arra a jellegzetes figurára, aki már legalább húsz éve gyalogol városunk utcáin, terein. Rojtos cajgnadrágban, kivágott orrú csizmában, kigombolt ingben.

– Persze, tudom, az a magas, cserzett bőrű ember. Mi van vele?

– A szomszédok úgy beszélnek, hogy mostanában errefelé is járkál. Tudod, félttem – aggodalmaskodott tovább az asszony.

Nagysimonyi erélyes hangon vágott közbe:

– Mondtam már, szívem, hogy az egy nímánd – méltatlankodott. – Minek olyasmivel foglalkozni, ami nincs. Ha erre járkál, akkor erre, ha meg másfelé, akkor másfelé. A bolondok különben is arra mennek, amerre akarnak. Ez az ő szabadságuk... – nyertette el magát, de a társaság nem követte.

Magára hagyott röhögését hosszú, méla és – kis idő elteltével – nagy csend követte. Ültek egymással szemben, de akár egy tornaterem zsámolyán is ülhettek volna, egy-egy ugrásra készülő pillanat bizonytalanságában.

Zsuzsa törte meg a lopakodó, alattomos némaságot:

– Mennünk kellene, István! – fordult az urához, de egyúttal a háziakhoz is szólt. – Remek ételeket főztél, Sacikám. Igazán köszönjük! A Jóisten tartsa meg a szokásodat! Jó volt újra találkozni – zárta a búcsúzkodást.

Nem színleg tette, hanem őszintén, mert nem tudott udvariaskodni, és nem is akart. A pózokat sem szerette.

Mindig a sajátját adta, amihez csak ő fért hozzá. Még a férjének sem engedte át ezt a területet, mert ahhoz neki nincs joga. Jókedvűen integettek a feljárat-i lépcsőkön álló Nagysimonyiéknak, egészen a kijárat kapu végéig.

Lomhán lecsorgó ködben ereszkedtek le az utcán. Ráláttak a vasúti átjáróra, ahol a közlekedési lámpák fényei fázósan, felváltva villogtak pirosat. Áttetsző fényük olyanak tűnt, mintha paplan alól jeleznék a rendíthetetlen tilosat. Sokára jött a Déli pályaudvar felől a vonat. Hosszú, tehervagonokból összeállított szerelvény csattogott a síneken, remegve döngött a gyalogos járda megkopott aszfaltja. István türelmetlenül topogott a sorompó előtt, de igyekezett palástolni, ahogy a feleségéhez szólt:

– Sohasem gondoltam volna, hogy Jenő ennyire öntelt ember. Előkelőnek mutatja magát, bölcznek, s közben majdnem felrobban benne a kisvárosi gőg.

Megfogta asszonya vállát, de Zsuzsa nem reagált. Talán a csattogásban nem is hallotta rendesen a szavakat, talán nem is akart válaszolni. István megértette, hogy nem ez a pillanat a legalkalmasabb. Mégiscsak most jöttek el. Még szájában érzi az áfonyapálinka és az omlós rétes ízét.

Már a szállodai szobában, a harmincas évekbeli, rozoga, erősen kopott kárpitozású karosszékekben ültek, amikor Zsuzsa válaszolt a férjének, merthogy úgy illik és otthonról is ezt hozta.

– Csodálkozol? Mi ebben a meglepő? – kérdezte, de rögtön meg is válaszolta: – Itt semmi és senki sem változott. Ebben a kisvárosban ugyanolyan mozdulatlan minden, mint ahogyan száz vagy kétszáz évvel ezelőtt volt. Az emberi gondolkodás, a következteté-

sek, a hajbókolások, a megalkuvások ugyanabból a forrásból táplálkoztak évszázadok óta. Ma is ugyanolyanok az emberek... Csak a technika fejlődött, de az is legalább száz év késéssel – nézett Istvánra. – Tudod, az ilyen típusú emberek olyanok, mint a bolhasípok. Ha csípni akarnak vagy lefitymálni, ha minősíteni akarják embertársaikat, akkor idegesen vibrál a sípjuk, mert irigyek, szánalmasak, önmaguk nagyságát szeretnék igazolni. Ám ha az érdekük úgy kívánja, akkor kobrabüvölők lesznek, s ha kell, az ördöggel is szövetségre lépnek sípjuk muzsikájával. De csak akkor, és csak akkor! – nevette el magát Zsuzsa.

Közel négy évtizede költöztek szülővárosukból a fővárosba. Részből kényszerből, mert a férje zárta be a helyi statisztikai hivatalt, amikor megszüntették a járásokat, és nem akart a megyei hivatalba bejárni. Messze is volt, nem is nagyon kedvelte az ottani kollégákat. Inkább csak néhányval beszélgett szívesen a megyei értekezleteken. Így hát ágyrajáró lett a fővárosban élő nagybátyjánál, mert a „legmagasabb számmissztikai hivatalban” kapott állást. A családjá a városka Főterén, ő meg esténként a Batthyány térnél, a Duna-parton sétált. Majdnem fél éven keresztül, péntekenként este ért haza a családjához, és vasárnap délután indult is vissza. A fővárosi főhivatal vezető asszonya jó főnöke volt, de a lakáscserét ő sem tudta vagy talán nem is akarta megoldani. Aztán minden megoldódott, ahogy Murphy mondaná, mert a miniszteri rangú asszonnyal a kapcsolatuk véglegesen megromlott. A főhivatal vezető nő főosztályvezetőnek akarta kinevezni, ő pedig nem szándékozott a pártjukba, vagy ahogy

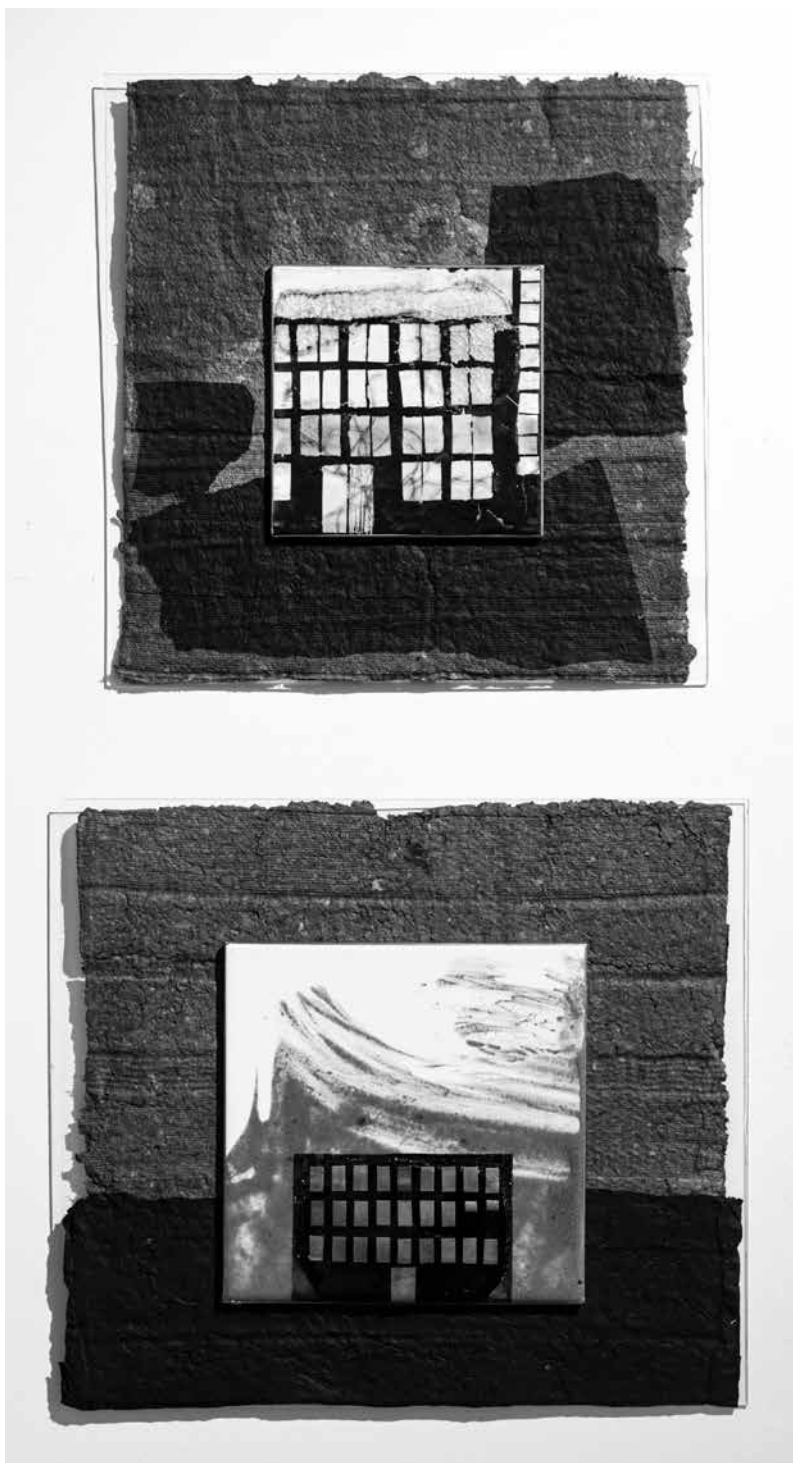
ő nevezte: a kommunista anyaszent-egyházba belépni. A patthelyzetet az élet oldotta meg, mert Istvánt elcsábították, és pontosan akkor csábult el, amikor annak eljött az ideje. Átnyergelt a minisztériumba osztályvezetőnek. A pénze is duplázódott, meg a családja is utánajöhetett a fővárosba...

– Feküdjünk le, Zsuzsa! – mondta István. – Holnap reggel kilencre ígertem magam Szucsánszky haveromhoz, a sörgyárba. Ha van kedved, te is kijöhetsz...

Gyorsan elaludtak, mert két nappal korábban még Érmindszentről indultak

haza Pestre. Keresztül a szánmalmasan hosszú, alföldi síkságon, amely lehet, hogy másoknak nagyon szép, de nekik, hegyekhez szokott embereknek, nagyon is lehangolóan tűnt. Kimerültek mindketten, bár felváltva vezettek. István nem szívesen ült a volán mögé, mert évekkorábban megműtötték a gerincét. Már nem úgy érezte a pedálokat, ahogy korábban. Talán beszélt is az asszonynak erről, de ebben nem volt egészen biztos, mert álomba szenderüléskor az emberek nem képesek meggyőződni arról, hogy valóban így történtek-e az események.

ZENTAI LÁSZLÓ író, költő, szerkesztő, közgazdász-jogász, nyugállományú kormány-főtisztviselő, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem óraadó tanára volt. Apai ágon kárpátaljai, anyai ágon felvidéki nemesi családból származott. Sopronban született 1950-ben, és ott nőtt fel, de több mint négy évtizede elkerült onnan, legutóbb Kerepes-Szilasligetben lakott. Első könyve *Kökényhúsú ég alatt* címmel jelent meg 1989 tavaszán a Szépirodalmi Könyvkiadónál, melynek teljes jogdíját az erdélyi menekültek megsegítésére ajánlotta föl. Tucatnyi kötetet publikált, a legutóbbi: *Von Alexander, a csirkefogó* (családregény, Civil Flotta Kiadó, 2022). *Vallomások a tükröknek* című hangoskönyve idén júniusban jelent meg. A *Soproni Füzetek* című, évente megjelenő periodika felelős szerkesztője volt.. Váratlanul hunyt el 2024. szeptember 28-án a kistarcsai kórházban.

Jankó-Szép Noémi, *Embertelen házak – Házatlan emberek* (kerámia, üveg, fém, merített papír, 2024)

Zsirai László

Itt, a Földön is

*Miközben a gonosz harcán
vadak járnak táncot,
tudjuk, hogy a béke arcán
simulnak a ráncok –*

*Díszítse az ünnepünket
lampion és torta!
Hogy a szívünk miért lüktet,
nem csak Isten gondja,*

*bár szorgalmas két kezünket
irányítja, fogja,
hogy legyen az életünknek
koronája, lombja.*

Eső kopog...

*Eső kopog a bádoglemezen,
ahogyan ujjam írógépemen
egyszer ideüt, másszor odaüt,
így idomítva rímre a betűt.*

*Felhő dobol a házon, ereszen,
egyre szürkül a hályog szememen,
ködben írt vers is lehet maradó:
lelke virágzó, örök szavaló.*

Fűtés

*Ólom-akarat,
ezüst-írgalom,
moha-alázat –
mint hogyha a Nap,
szeretet-alom,
józan szorgalom
fűti e házat.*

Ítélet

*Fényed múlt nyárból áradó,
telet sugárzik rád a hó.*

Irányzék

*Szeretni a verset, szeretni,
a költőt sem megvetve nevetni,
hangulatunkba mindörökre
jóságos jellemét bevetni.*

Közremény

*A rádió pont csendet sugárzott,
mert a bemozdó éppen levegőt vett.
Ez a pillanat nyugalmat utánzott,
így a közleményből közremény lett.*

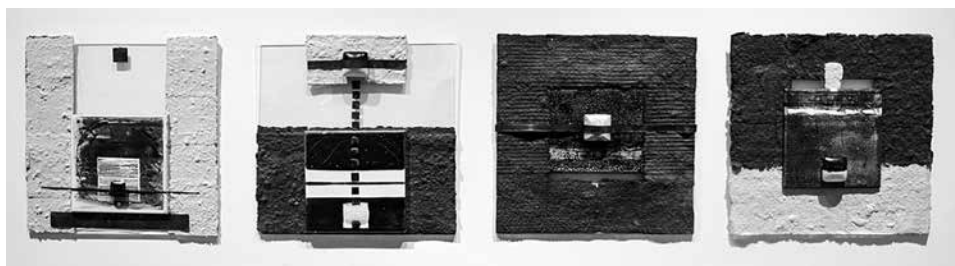
Ma még és holnap is

*Ne takarózz megunt tegnapokkal!
A kutyák hangja hamar kifakul.
Barátkozz a születő dalokkal!
A jövő léte tőlük is tanul.*

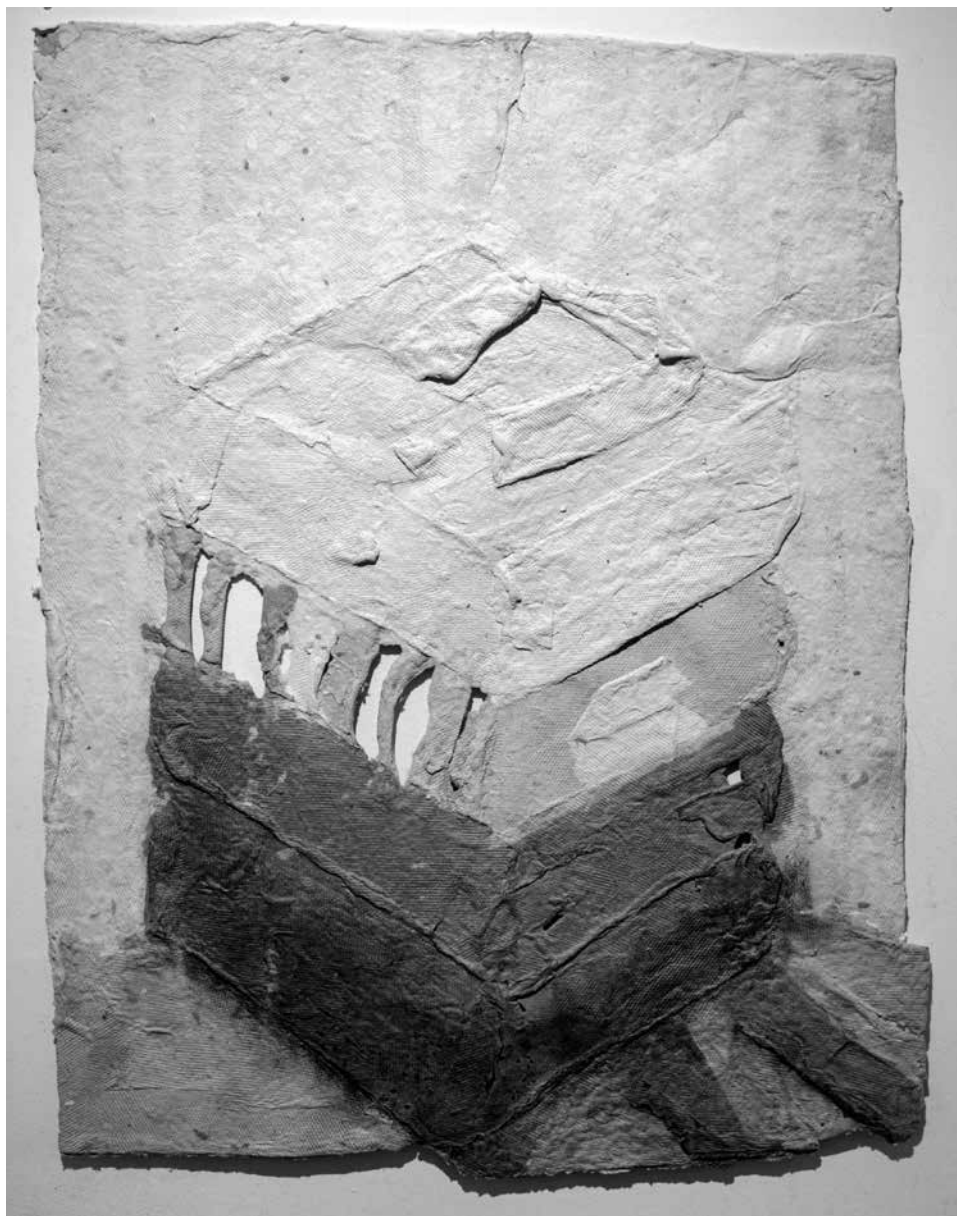
*Macska módra változik a holnap,
szívedben új rímek dorombolnak.
Szemed ritmusokat fest az égre:
módosul az éjjekete kékre.*

*Boldogságod hangjegyei búgnak,
oszlanak sorsod rémes kínjai,
füledbe halk terveidről súgnak
hírt az orgona bársony sípjai.*

*Dalod a legszebben akkor szárnyal
ha őszinte szándékkal repteted.
Visszatér egy áldott napsugárral,
hogy énekeljék józan emberek.*

Jankó-Szép Noémi, *Cím nélkül* (kerámia, üveg, fém, merített papír, 2020)

Márton Katalin, *Hajtogatott II.* (merített papír, 2018)

Lőrincz György

A harmadik házig

Egy pillanatra magához tért. Megpróbálta kinyitni a szemét, de nem sikerült. Mozdulni próbált, iszonyatos fájdalom hasított belé.

Csak annyit érzett, hogy valami puhán fekszik, valami puhával van betakarva, ami melegben tartja az egész testét.

Az álom és az ébrenlét határán volt; kusza, szaggyalagott képek rohanták meg.

– Forduljunk vissza – villant egy ismeretlen arc –, nem érdemes továbbmennünk, itt veszünk mind, ember s állat belepusztul a nagy havazásba.

Egy pillanatra állandósult benne a kép, fehér izzásként ragyogott fel képzetében a hó, a lovak s valahol a kép háttérében kúszo fekete pontok: az utasok.

De csak egy másodperc tört részéig tartott mindez, az anyja hangját hallotta:

– Kicsi vagy te még, Ferike, mért mennél kihalóba! Megesznek a farkasok, s akkor ki marad nekem?!

A félelem szétáradt a testében, fejére akarta húzni a takarót, mint gyermekkorában, valahányszor a szülei elmentek otthonról – elájult.

Kovács Pali Ferenc sokszor megtette ezt az utat.

Az autóbuszállomásnál lakott, a fuvarost kereső sízók először mindig hozzá kopogtak be. Aznap is. Ott ültek a konyhában, a pattogó tűznél, a felesége éppen a reggelit készítette, amikor kopogtattak.

– Ha sízó lesz – szólalt meg az asszonya, mert behallatszott, hogy az autóbusz pár perccel előbb megérkezett –, ne vállalkozz, Ferenc. Ekkora hó nem hullott, mióta az eszemet tudom.

– Amíg havazik, nem lesz baj – mondta hangosan, magában pedig arra gondolt: vasárnap van, úgyis csak téblábol az ember, megéri az a száz lej!

Majd: jönnek a téli ünnepek, száz lej pedig nagy pénz. Jut belőle szivarra, egy kicsi ünnepi pálinkára, ajándékra! Hiába tiltakozik az asszony, ha nincs pénz, ő kárál a legjobban!

Az ismeretlen benyitott:

– Kovács Ferencet keresem!

– Én lennék az – fogadta a köszönet. Fölállt, helyet kínálta az idegent.

– Kolozsvárról jöttünk, ide küldtek. Bartha János vagyok, Lövész doktor barátja.

Lövész doktor régi, jó ismerőse volt Kovács Pali Ferencnek. Régi Hargitajáró ember volt, ha éjszaka vagy későn érkezett, sokszor meg is szállt náluk. Olyankor tüzet gyújtottak, ágyat vetettek neki a „tisztá” szobában, s csak reggel indultak útnak.

Kovács Pali Ferencét nem hatotta meg, hogy a férjét még Kolozsváron is ismerik.

– Nagy a hó – szólalt meg –, s még most is havazik!

Az idegen, aki „szokásos” alkura gondolt, megszólalt:

– Megfizetjük jól, nem ingyen kérjük. Megfizetjük!

Kovács Pali Ferencet feldühítette a felesége locsogása. Az utasemberrel nem lehet kibabrálni! Eljöttek olyan messziről, nem a bizonytalanba, hanem hozzá, hogy mondjon most nemet? Milyen hitele lesz máskor, ha most egy kicsi hótól megijed? Ha ő nem viszi föl őket, ki más vigye föl? S ha nekivágnak, s elbolondulnak, kinek a lelkén szárad a haláluk? Különben is, ismeri ő, mint a tenyerét, a Hargitát! Behunyta szemmel is eltalál a menedékházhoz! S akkor meg mi a baj?

Megegyeztek!

De ahogy elindultak, ahogy kiértek a faluból, már látta, hogy baj lesz. Nem lett volna erdőőr ember, ha nem látja. A faluból el, ki az erdők felé nem volt még lábnyom se, semmi. Ezt még ő sem hitte volna! Nem! Hogy még a felszegiek is otthon ülnek, azt már nem! Hisz az erdő szinte rákönyököl a falura! Egy óra alatt eléri, kiúsztatnak, ha kell, méteres hóban is, hazafelé, a tört nyomon elcsúszik a szán! Becsúszik a faluba! És nem kell végiglopakodniuk az egész falun.

Nézte, kereste a szánnyomokat, nem látott egyet sem sehol! És már napok óta havazott! Napközben megenyhült az idő, hullt, hullt a hó, estére kitisztult, kékre fagyott minden, dermesztő hideg didergett végig a tájon.

A gyermekek még ott is szánkóztak, ahol a kövektől tavasztól őszig gyalog is alig lehetett járni!

Végignézett a töretlen, fehér tájon; ezt megcsináltam – gondolta. De most már szégyellt megfordulni. Őt beszélné az egész falu! Röhögnék! Kovács Pali Ferenc csak a falu végéig vitte az utasokat! S aztán ki fizetett kinek?” – szinte hallotta a csúfolódást!

Azt már nem!

A lovak szügyig törtettek a hóban, nem érezték a hó alatt rejtőző utat, mindegyre megálltak, nyújtották a nyakukat.

– Gyí, Csillag!

– Gyí, Sári!

Aztán, mert hátulról már irányítani sem tudta, előrement, ő törte a nyomot.

A hó pedig hovatovább mind nagyobb lett!

Az utasok, akik még a falu végén megrészegülve a hótól, nevetve játékba kaptak, egyre hosszabban hallgattak. Már nem csilingelt a nők nevetése, nem dobálták egymást hólabdával, nem birkóztak nagyokat puffanva a hóban – kifulladásra, le-lemaradva követtek a szánt.

A lovakat nem is kellett állítani, megálltak maguktól.

– No, mi van, Csillag? Mi van, Sári? – veregette meg habzó nyakukat. – Csak nem álltok ki?

Nézte, ahogy fújtnak; ezt jól megcsináltam – ismételte meg –, még rámegy valamelyik!

Csonka után még nehezebb lett az út, itt is, ott is kidőlt fák állták útjukat. Mindegyre meg kellett állni, átjárót keresni. Most már csak ösztön s emlékezet után hajtott, borsikák, kövek, csutakok fölött, a lovakról fehér habként szakadt az izzadság. Ha elnézett le, a falu felé, nem látott mást, csak a hó fehér gomolygását, hófüggönyt, amely a szeme előtt még széthullt szálló, lebegő kristályokra, de arrébb tömör falként vette körül.

És a havazásban mind félelmetesebb lett a hegy, mind félelmetesebb a csend.

Az utasok, akik eddig messzire lemaradtak, most ott loholtak közvetlenül a szán után.

– Forduljunk vissza – mondta egyikük –, ember s állat belepusztul a nagy havazásba!

De Kovács Pali Ferencben, akiben a félelem (hogy elveszti a lovait), a düh (hogy feleségének igaza lett) s a szegyen (ha netán vissza kell fordulnia) egyre erősebb lett, nem válaszolt.

Bartha János kibontotta a hátizsákját – szilvapálinkát vett elő, megkínálta.

Kortyolgatta a pálinkát, körbehordozta a tekintetét. „Félnek! még a férfiak is félnek! micsoda férfiak, akik félnek?” De amikor elnézte a nőket is, ahogy a kipirult orcáik fölött, a sapkájuk alól kilógó hajfürtök fehér ragyogásában nagyra, ijedtre tágult szemmel a válaszát várják, már-már megsajnálta őket. De ekkor megszólalt a szőke bajszos, hallgatag férfi:

– Kifizetjük az egész utat!

A pálinka már szétáradt, tüzet fogott a testében, feldühödött: „Félelmükben az én garasosságomra apellálnak? Hát nem!”

– Maguk nemsokára felköthetik a léceiket, én majd elboldogulok!

Arra riadt, hogy fázik! A jobb keze s a fél teste! Fejére akarta húzni a takarót, éles hideg járta át. Mielőtt kinyitotta volna a szemét, hallgatózott, várt. Hallotta, hogy az ablak alatti körtefa jeges ágait zörgeti a szél.

– Megbolondult ez az asszony?! Mért nyitotta ki az ablakot?

Kinyitotta a szemét; összerezte! A feje fölött fénylő ékszerként dideregtek a csillagok! Az ijedségtől s az izgalomtól összerándult!

– De hát fölvittem őket, hol vagyok? Meghallotta Csorna Pista hangját:

– Ne indulj vissza, Ferenc!

Hirtelen megvilágosodott benne minden. Az őzek! A vágató lovak!

A lovak már rég figyeltek valamire, s ahogy a szürkület elmélyült, egyre riadtabban hegyezték a fülüket.

Már Csihányosnál jártak, amikor valahonnan messziről farkasüvöltés hangzott fel. Bevágott a lovak közé. Ugyanakkor szinte egy időben a fel-felhangzó farkasüvöltéssel a borsikásból riadt őzek rohantak elő. A többi már másodperc dolga volt. A lovak a félelemtől vágatni kezdtek, elragadták a szánt, ő meg bebukott arccal a szán alá. Kezén a már korábban feltekert gyeplő. Az ijedségtől ordítani kezdett, mire a lovak még jobban megijedtek, most már vágatva rohantak – nekiviték valaminek.

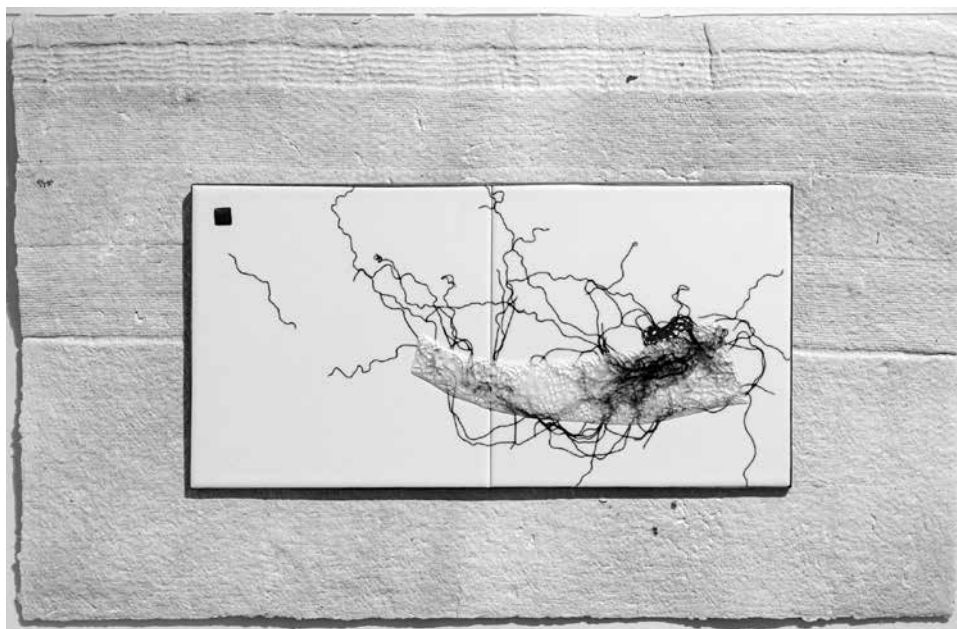
Ahogy végiggondolta ezt, nem várt félelem hasított bele. Nem tudta, mitől, csak annyit tudott, hogy fél. Nagyon fél!

És hirtelen tudatosult a félelem oka. A farkasok! Ha megérik a vér szagát, akkor végem! Összerezte. Megmozdította a lábait, a bal lábába belenyilallt a fájdalom. Megmozdította a jobb kezét, nem érzett semmit! Mozdítani próbálta a balt, belehasított a fájdalom! Tehát a bal feletem ütöttem meg! Kitörölte a szempilláira üvegesedett hókristályokat – gondolkozni kezdett. A lovak, ha hazamentek, a felesége fölzavarja a szomszédokat, keresni kezdik! Felkönyökölt, a szeme előtt összefutott a világ; úgy tűnt, ezernyi imbolygó fény hullámoz a falu fölől. Megdörzsölte a szemét, aztán kinyitotta újra. A fények most egy helyben álltak.

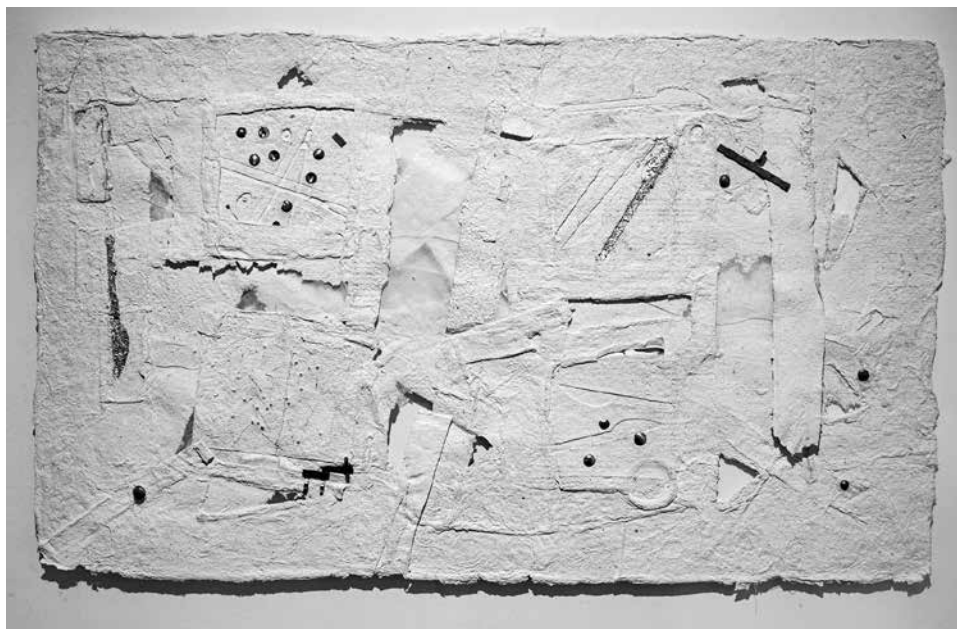
Az utcalámpák!

Bepásztázta a szemhatárt – a falunk kívül lát-e fényt –, mozdulatlan volt minden!

Az is lehet, már fennebb vannak! Csonka oldalában! Ha Csonka oldalában vannak, akkor nem láthatja. – Hé!

Jankó-Szép Noémi, *Jéghegyek* (kerámia, üveg, fém, merített papír, 2022)

Márton Katalin, *Rétegek meséje VI.* (merített papír, 2020)

Hé! – kiáltotta. Hallgatózott, várt. De mi van, ha a lovak nem mentek haza!? Elakadtak? Ha Nagyfaluba mentek? Ha eljön a hajnal, ha még élesebbé, még fenségesebbé válik a fehérség, akkor neki vége! El kell indulni! De hogy? Hisz a bal lábában, vállában hasogat a fájdalom. Mindegy! Föl akart tápász-kodni – visszaesett.

Arra riadt, hogy szólingatják!

– Kovács Pali Ferenc!

– Igenis, tizedes úr!

– Kússzon, az anyja istenit!

– Megértettem, tizedes úr!

– Kússzon és énekeljen!

– Igenis, tizedes úr!

– Azt hogy: „Horthy Miklós katonája vagyok.”

Magához tért. Szóvátán sokszor a falutól egészen föl a fürdőig kúsztak! Igen! Akkor is, ha jól énekeltek, akkor is, ha rosszul! Ha a tizedes úgy akarta. Vagy ha nem futottak eléggé, „átképeztek” őket huszárnak! A lábuk közé vették a kuffert, s azon lovagoltak. Körbe az udvaron!

Hisz a falu két kilométernyire van, elkúszik ő odáig! El! Mi az neki? Egy férfinak? Az anyja, amíg az apja fogásban volt, kaszált! Kaszált! De nem halt meg!

Testében érezte a vér meleg lüktetését. Az is lehet, hogyha fölállhat, menni is tud! Menni! Még ki sem próbálta! Legfennebb keres egy jó botot. Amire támaszkodhat. Igen! Föl kell állnom – gondolta. Ha másképpen nem, gödröt ások, belefördülök. S ha már térdre álltam, mi az kiegyenesedni?

Lassan, kiszámítottan dolgozott, hogy ne vesszen egy mozdulata se kárba. Közben figyelt. Figyelte, nyilallik-e a teste, meddig terjedhet a mozdulat. Mikor jó mély lett a gödör, altestével

belefördült. Egy pillanatig úgy maradt mozdulatlanul, erőt gyűjtött, térdre állt. Ahogy sikerült, szemében meglevenedett a téli világ. Végtelen öröm töltötte el. Ez tehát sikerült – gondolta. S még fájdalmat sem éreztem. Felegyenesedett. Hirtelen úgy tűnt, ezernyi tündérlámpás gyúl ki a szeme előtt – érte világítanak!

Kusza, szaggatott képek rohanták meg. Először a felesége hangját hallotta:

– Ha sízó lesz, ne vállalkozz, Ferenc, ekkora hó nem esett, mióta az eszemet tudom.

– Forduljunk vissza – hajolt föléje egy ismeretlen arc –, ember s állat belepusztul a nagy havazásba!

– Ne indulj vissza, Ferenc! – hallotta Csorna Pista hangját. – Ne indulj vissza!

– Adjon egy negyedes pálinkát, Pista bácsi, kell mennem, nem hagyhatom az asszonyt bizonytalanságban!

– A fene egye meg, megmondtam, hogy nem tudok sízni, mért erősködött a tizedes! Most itt vagyok fejre állva a kökénybokorban, hogy csatolom le a sít!?

– No, nézz oda, Dávid mért nem emeli a szekeret? Jól látja, hogy rám borult, mire vár!

– Takarózz be, Ferike! Jól betakaróztál-e, kicsi fiam, nehogy megfázz?

– Aha! Karácsony este van, ni, hogy égnék a fán a gyertyák! Kinyújtja a kezét, meg akarja simogatni a gyermeke arcát:

– Szép a karácsonyfa, Ferike? – A gyermek lebegni kezd a levegőben.

– No, nézz oda, mért viszi el a gyermek az arcát!

– Eszter! Eszter! Megbolondultatok? Úsztok a levegőben?

Ahogy kinyitotta a szemét, úgy tűnt, a csillagok rászálltak az ágak hegyére! Ott hunyorogtak!

Tehát a lábam nincs eltörve! Ha nincs eltörve, akkor pedig hazamegyek! Ha szikrázik a szemem, akkor is!

Most már, másodszori próbálkozás-kor nem is hasogatott annyira a fájdalom.

– Csak az első fáig!

– Csak a borsikabokorig!

Előrelépett. Ahogy előrelépett, megcsúszott a lába alatt a hó, majdnem elvesztette az egyensúlyát. Feldühödött. Még soha nem hátrált meg semmitől, pedig volt úgy, hogy nincs tovább! Amikor még az apja fogságban volt, s ő váltotta fel anyját a kaszálásban – alig tízéves korában –, sokszor azt hitte, nem ér a rend végére! Már délben! Hogy kiszakad a karja, elhagyja az ereje! És bírta mégis mindig! Győzte, mert kellett! Negyvenhatban sokszor hetekig szekeztek – esőben, fagyban, hóban – szarufával, gerendával megrakottan, hogy hozzanak az ünnepekre egy kicsi élésnek valót. S akkor most a Csihányostól nem tudna lemenni a faluba?!

A faluba?

A bátyja sántán Váradról jött haza!

Gyalog! Sántán, gibicelve!

A düh mind erősebbé vált benne, űzte, taszította! Az agya szinte öntudatlanul, lázasan működött. Kiszámított, fölmért mindent! Fájt, hasogatott a teste, de ment! Fájt, hasogatott a teste, de nem állt meg!

Elért ez első fáig, utána a tisztásig. Nekitámaszkodott a tisztás szélén álló havas fenyőnek. Elnézett a falu felé: a fehér hómező ragyogott, mint a színezüst.

A fiát hallja s az apját. Ferike akkor öt-hat éves lehetett, ültek a nagyap-

jával a tornáclépcsőn, tejfehér fény ömlött szét a falu fölött – azóta sem látott soha olyan fényes fehér éjszakát –, hallja:

– Csak ott voltak ilyen fehér éjszakák, csak ott!

– A Ladoga-tónál, nagyapó? A Ladoga-tónál?

– Ott, ott, fiam, a fény megfagyott nappal, s éjszaka is világított!

Majd:

– Ezernyi kicsi csillag fagyott a „bogszunk” végire, s úgy világítottak, mint a tündérlámpások!

– Ne mondjon hülyeségeket, apám!

Egyebet se csinál, olvassa azokat a vastag könyveket, s bolondságra tanítja a gyermeket! És nem olyan világot élünk! A kés legyen kés, a farkas farkas!

– Álmodni mindig szükség van! Mit gondolsz, ha álmaink nem lettek volna, akkor még egyszer hazatérünk? Akik lemondtak az álmaikról, azok ott maradtak mind! Ott! S kereszt se világít nekik!

Elnézett újra a falu felé, nézte, nincs-e valami mozgás, nem tűnnek-e fel valahol a keresésére indult férfiak. Mert ha a lovak hazamentek, minden bizonnyal elindultak!

És ha mégsem mentek haza? Itt vannak valahol egy cseplepszben elakadva?

– Csillag! Sári!

Hallgatózott, várt.

Ha valamelyik felnyerít, akkor nyert ügye van! Akkor csak ki kell szabadítani őket, felül a szánra, és egy fél óra múlva otthon van. Otthon! Fölvillant a felesége, gyermeke arca! A gyermeket föl kell nevelni!

– Csillag! Sári!

Hangja pengett az éjszakában. De nem hallott semmit. Elindult. Hanyatt vágódott.

– Ferike! Ferike! – sikított fel az anyja, mi történt veled, kicsi fiam?

Föléje hajolt, sírva rázogatta.

– No, mi az, mi történt? – kérdezte valaki.

– Nekifutott a karfának, elájult. A szívét ütötte meg!

Valaki felkapta, rohanni kezdtek.

– A szívit súrold, a szívit!

– Súroljátok, te! Súroljátok! Még meghal itt a kezünk között!

– De hát nem halok meg, élek – akarta mondani –, hallom, amit beszélnék!

Befelé mosolygott. Hogy szidják máskor, s né, most hogy félnek!

– A szívit!

– Kovács Ferenc!

– Igenis, tizedes úr!

– Kússzon, az anyja istenit!

– Megértettem, tizedes úr!

Kúszni kezdett. Öntudatlanul elnézett a falu felé, több száz lámpásos ember imbolygott a messzeségben.

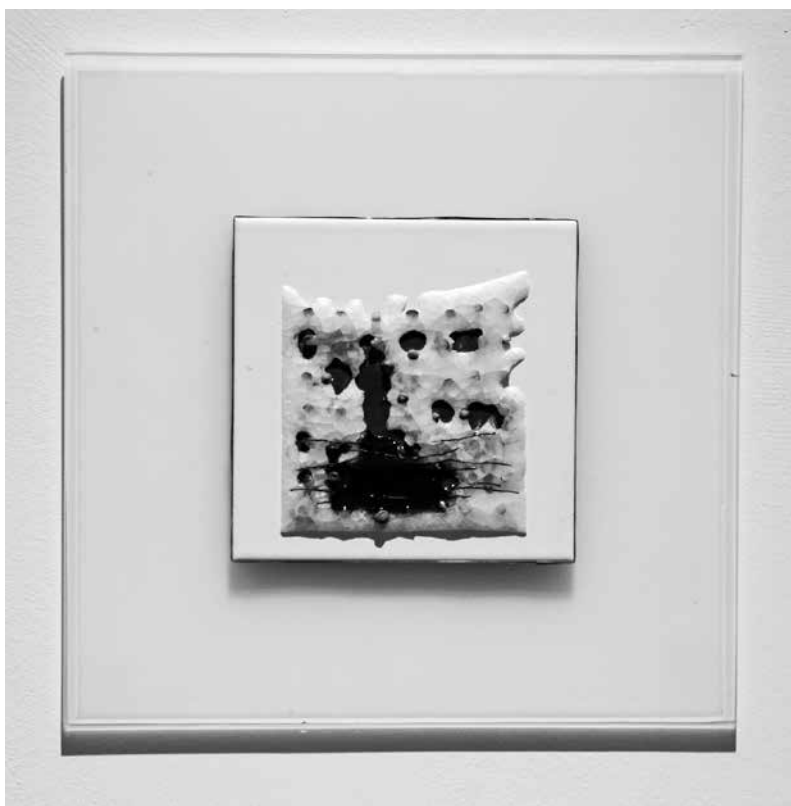
– Jönnék! – gondolta. – Jönnék!

Az utcalámpák imbolygó fénye egyre közeledett.

– Hé! Hé! – kiáltotta.

A falu egészen közel jött hozzá, föléje.

– A harmadik ház a sógoromé – gondolta. – Csak a harmadik házig kell elérnem, s akkor nyertem! Csak három ház – gondolta. – Csak három...

Jankó-Szép Noémi, *Jéghegyek* (kerámia, üveg, fém, 2022)

Márton Katalin, *Átkísérő szalagok* (merített papír, 2016)

Oláh József

fakassz

*angyalokat mosolyra
rügyet csikorgó fagyban
forrást kősvatagban
virágot száraz gallyra*

pillantásoddal

engem némultat dalra

helyesen

*... élni
egyetlen
esélyünk
mint
golyafiókának
oszlopcsúcsról
a
repülésre*

Sablonos

*Nem mintha fájna, kérdezed „hogyan vagy?”
Sablonra sablon „köszönöm, élek”.
Nem dalol, csak hál bennem a lélek.
Ha mégis, nyüszít – fában a féreg.*

kettő

*értelmetlenné lett lét
elvétetté tett élet
elvégeztetett végzetet
lélegeztet-ő géppel
lép el-ő-léptetett
halálacélú élvezet
talál öncélú önkezet
gégeroppantó selyem-
zsinór-mérték-telen
habzsolt tömör csömör
méregmanna-hintő
önnyomára intő féreg
teremtéshamisító
teremt és hamisít ó-
szerré újat csökkent
ügy recsegőn veszve
rügy csecsemő eszme-
zúzó savazó parton ragad
pardon grácia
„szabad” de-de-demo-
krácia*

Utolsó

*Naptáramból,
Ami nekem rendeltetett,
Mind kipipálom a napot.
Ha elfogyik, úgy lelépek,
Hívhatjátok is a papot.*

*Szentmihálynak
Szuvas, görbe lábú lovát
Megülöm majd oly vitézül,
Ahány irigyem csak akad,
Valamennyi belekékül.*

*De mi támadt,
Gondolatom, az utolsót,
Legyen öröm, legyen bánat,
Koszorúsra varrt koponyám
Konokul őrzi magának.*

mondikáló

*„csak az nem fél, kit a remény
már végképp magára hagyott”
(Kányádi Sándor: Valaki jár a fák hegyén)*

*kilenc után mindig tíz
a keserű hosszú íz
ez a világ így kerek
mi jó hamar lepereg*

*körös-körül félelem
felgerjesztett lételem
de ki fél az nem egész
az egészség odavész*

*kilenc után mindig tíz
ez a világ így kerek
a keserű hosszú íz
mi jó hamar lepereg*

*körös-körül félelem
de ki fél az nem egész
felgerjesztett lételem
az egészség odavész*

*a keserű hosszú íz
mi jó hamar lepereg
kilenc után mindig tíz
ez a világ így kerek*

*felgerjesztett lételem
az egészség odavész*

*körös-körül félelem
de ki fél az nem egész*

*mi jó hamar lepereg
ez a világ így kerek
kilenc után mindig tíz
a keserű hosszú íz*

*az egészség odavész
mert ki fél az nem egész
körös-körül félelem
felgerjesztett lételem*

Vacsora-muzsika

*Nád felett lápbeli
Szúnyograj muzsikál.
Ha a szél lengeti,
Ide száll, oda száll.*

*Rákontráz – brekeke –
A vizek serege.
– De finom muzsika,
Muzsikus-vacsora!*

hangtalan

*vízparti füzekre lantok
lanttalan bennrekedt hangok
hangtalan ordító ének
édtelen kényszerű lények
lényegtelen né tőrt zsenge
zsendültelen mint lenge
lendítetlen ingó hinta
hívatlan csurranó tinta
tintátlan száradó tollban*

hangtalan ordító dallam
daltalan kesergő hangok
hangtalan füzekre lantok

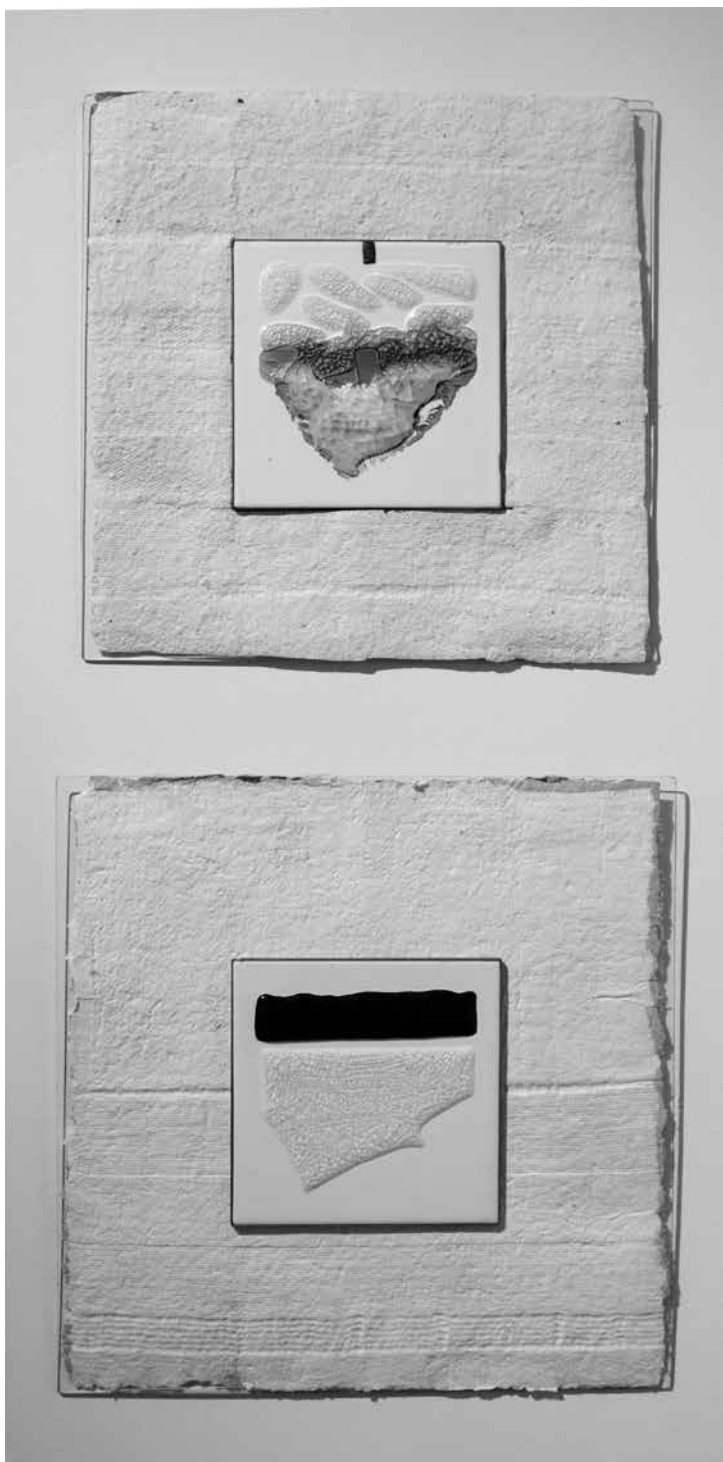
Kikelet

Rám zúzmarásodó mában,
lombját vesztett fában
a nedv,
pang az élet, a tett.
Csak mint számkivetett
a kedv.

Jöjj sugaras mosolyoddal,
ölelő karoddal
hozzám
életes kikelet,
teremtő meleget
hozz rám.

lejtőn megállni

lejtőn megállni
őszben
aszályszíttá göcsörtös
egyenes törzzsel
keresetlen osztott
gyümölcstől csupaszult
ágakon sárgulást-hullást
hordozó levelek
vihartépte társ-támaszul
sarjakat óvó
árnyosorvasztással
késői záporok
fájdalmas simogatásából
vakulásg bámulva
a lemenő napba

Jankó-Szép Noémi, *Jéghegyek* (kerámia, üveg, fém, merített papír, 2023)

Fábián Judit

Markológép

Richárd, az örökmozgó nyurga természetével, apró, fürkésző szemeivel állandó kihívásokat keresett.

Ösztöndíjasként körbeutazta Európát.

A lányokat igyekezett messziről elkerülni.

Toxikus környezetnek tartotta a nők világát, szabadságot akart.

Az egyetem befejezése után egyre többször járkált fel-alá szobájában.

Szemüveglencséjén nyugtalanul táncolt a fény.

– Hány helyre jelentkezél?

– Ahová csak lehetett, anya.

– Minek is kérdem – felelte édesanyja elégedett mosollyal –, környezetvédelmi mérnökként egykettőre találsz állást.

– Hagyd már azt a gyereket, hadd fújja ki magát! Évekig mást sem csinált, csak tanult és tanult – szólt közbe engedékenyen az apa.

– És járt Franciaországban, Angliában, Itáliában. Itáliában, érted? Volt a mi időnkben ilyesmi? – csóválta a fejét az asszony. – Azt hiszem, egy kislányt is talált valahol a nagyvilágban. Mostanában esténként a szobájába gubózik és egész éjjel fény szűrődik ki az ajtón.

– Hagyd már élni, asszony! – csapott könnyedén az asztalra az édesapa. – Ha apja vére, akkor egész biztosan nem követi el ugyanazt a... – harapta el mondandóját az apa és poharába kortyolt.

Richárd egyre ritkábban ment el otthonról. Társasága nem nagyon akadt.

Barátai szinte mind külföldön keresték a tejjel-mézzel folyó Kánaánt.

– Valami foltot bámul a monitorján – töprengett egyik este az anya. – Láttam tegnap, amikor a szobája ajtaja résnyire volt nyitva.

– Ugyan, asszony! Már kémkedsz is utána?

– Majd te fogsz! Sétálj el az ajtaja előtt csak úgy és nyisd ki a szemed! – mondta az asszony kérlelő tekintettel.

– Ne viccelj! Inkább zárj ki örökre a hálósobánkból! – húzta ki magát makacsul az apa.

Másnap este Richárd elgondolkodva fogyasztotta esti rántottáját.

– Tudjátok, felhő-felfedte csillag a lámpása... – mondta szüleinek elgondolkodva.

Szülei csodálkozva tették le evőeszközeiket.

– Milyen lámpás, fiam?

– Á, nem fontos – válaszolta Richárd és visszavonult a szobájába.

Pár napig szótlánul vacsoráztak.

– Csillag-lámpás – morfondírozott az anyuka. – Ez a gyerek szerelmes! A kedvese szemeire célozgat.

– Elég baj az, ha tényleg így van.

– Lopakodj az ajtóhoz, és figyeld meg, milyen kislánnyal cseveg, csetel vagy mi... – utasította férjét az asszony.

– Menj te! Az ilyesmiben jártas vagy.

Az édesanyának nem kellett kétszer mondani, már aznap éjjel a szoba ajtajához lopakodott.

Sötét monitort látott, apró, cikázó fény-csillámokkal.

Fia átszellemülten figyelte a képernyőt, markában próbálta tartani az ideoda ugráló egeret.

Nap mint nap, minden éjjel.

– Richárd, voltál meghallgatáson? Négy cégtől is kerestek.

– Voltam. De a lámpás nem alhat ki – felelte izgatottan a fiatalember.

Este ismét alig várta, hogy bekapcsolja számítógépét.

Tenger hullámai terítették be a képernyőt.

A háttérben fények játszottak a habokkal.

Két mozgásban lévő gépet sejtettek a csillagok.

A markológépek nagy hévvel kotorák ki az üledéket a tengerpart mentén.

Éjjel-nappal, megszakítás nélkül.

Szorgalmas szolgálként hajbókolnak, fejüket a sós vízbe mártva.

Egyik éjszaka az anya kíváncsisága győzött, belopakodott fia szobájába.

– Mégis, mi ez az egész? – torpant meg a számítógép mögött.

– Dolgozom, anya! Ne zavarj! Éjjeli műszakban. Hajnali hatkor végzek.

– Na, de... – hüledezett az anyuka.

– Mindig a tenger közelében akartam munkát és... megtaláltam a tökéletes állást! Exkavátorral!

Nézd, hogy szélesítjük ki a mólót! Ha a kis lámpás véletlenül kialszik, a csillagok világítanak helyette és tovább működik a gép! Szakadatlanul.

– Hiszen legalább kilencszáz kilométer választ el a munkahelyedtől! – kiáltott fel az anya.

– Mit számít az! Az internet világában semmiség – válaszolta Richárd, és tovább bámulta a képernyőt.

Anyja elképedten hátrált ki a szobából.

– Elkapta a Markológép! – dünyögte sírva, és kétségbeesetten nézett a számítógépre.

Balgaság

Lassan haladtak, a férfi lépten-nyomon megállt és tornacipője orrát tapogatta.

Zsebéből papírzsebkendőt húzott elő és ráérősen törölgette az amúgy fényes felületet.

Partnere szó nélkül, türelmesen figyelte a műveletet.

Tudta, jön a „bogár van a trikómon” felvonás.

Gondosan átvizsgálta a férfi vadiúj bézs pólóját, és biztosította róla, hogy

nem telepedett kéretlen vendég a ruhadarabra.

A doktori oklevél megszerzése óta Flavius új ember lett! – állapította meg elégedetten a nő.

A biztró nem volt messze, de az út jó fél órába telt.

Sörözni ültek le.

Kényelmes fotelekbe süppedve próbálták kizárni a külvilágot.

– Nincs meleged? – kérdezte a férfi.

– Nincs... de jó lenne, ha románul beszélgetnénk végre, Flavi. Kivel, ha nem veled?

– Rajtam ne múljon – válaszolta Flavius, és szájához emelte poharát.

A pincérnőtől még egy üveg sört kért.

Mindig elbeszélgetett vele, tetszett neki a hölgy ropogós akcentusa, ahogy ő fogalmazott.

Pár hete megkérdezte tőle, hol született.

A válasz után rögtön konstata, le se tagadhatná, hogy Belényes környékén.

– Hogy s mint ma? – mosolygott a tűzrölpattant felszolgálóra.

– Azi am schimbat prefixul* – válaszolta titokzatosan a hölgy.

Flavius megigazította trikója ujját, aztán cipőjét kezdte nézegetni és szótlan maradt.

A meccset bámulta a kivetítőn, arcán apró izzadságcseppek jelentek meg.

Partnere kínosan feszengett a fotelben.

– Mit mondott? – kérdezte csodálkozva –, miféle előtagváltás? Nem értettem semmit, nézzük... Google... lássuk csak... oh, hiszen születésnapja

van! – kiáltott fel izgatottan, miután kikereste a kifejezés számára kódolt értelmét.

A férfi tovább bámulta a képernyőt.

– Flavi, hisz illetet volna felköszöntenünk, olyan kedves mindig, ropit is hoz, csak úgy.

A férfi csak nézte, nézte a képernyőt.

– Nem olyan közeli ismerős, csak egy pincérnő, szívem.

– Bunkóság! – folytatta társa idegesen –, igazán olyan rendes kis nő. Egy születési jókívánságot megérdemelt volna!

Flavius felállt, megigazította trikóját, majd feltette napszemüvegét.

Fizetett és öt lej borralalót hagyott az asztalon.

– Szép estét! – mondta a felszolgálónő.

– Boldog születésnapot! – motyogta egész halkán Flavius kedvese, majd gyors léptekkel követte partnerét hazafelé.

* a schimba prefixul = olyan életkort elérni, amikor az évek számának első számjegye megváltozik

Disztorzió

– Mit filmezel? Tiszta az ég, csak a felhők bújócskáznak.

– Dehogy, nézd, ott a tömbházak felett, az a kis tölcsér! Tornádó előjele.

– Az én kamerámmal csak egy paca...

– Az okostelefonom a legújabb gyártmány, semmit sem mutat, hiába közelíték.

– Emberek, egyszerű vihar közeleg!

– A szaharai por miatt ilyen az ég. Mikrobákat is hoz magával.

– Nimbosztrátusz, vagyis esőréteg-felhő lesz ebből!

– Lepelfelhőt látok!

– Segítsen valaki, nem tudok zoomolni ezzel a telefonnal!

– Tölts le egy appot!

– Addigra reggel lesz!

– Nézzétek, enyhén rózsaszínbe ment át a pici, tölcseyszerű képződmény!

– Szó se róla, kifejezetten lilás árnyalatú!

– Kimondottan zöldes, és ez nyugtalanító előjel!

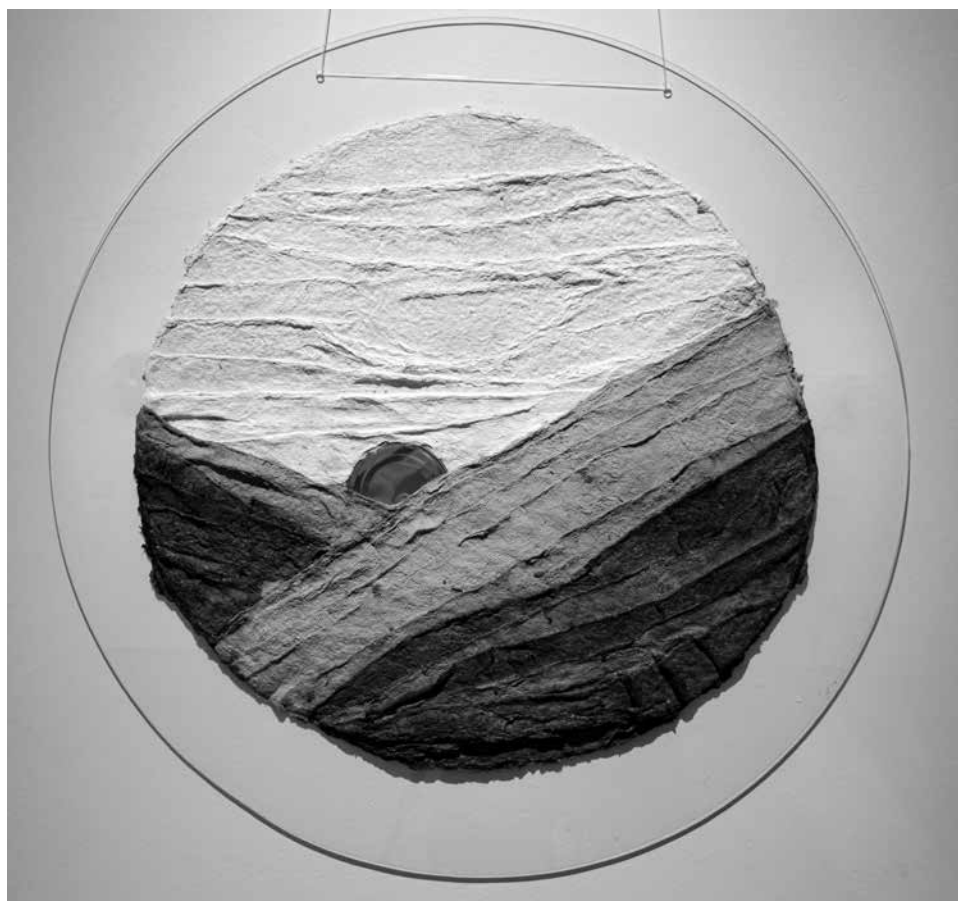
Három sorban tartják magasba kamerájukat a báméskodók.

Másik kezükkel izgatottan hadonásznak.

Igyekeznek égre festeni a látottakat. Szabad szemmel senki sem kémleli az eget.

Elemi erővel előtörő, vakítóan éles napsugarak oszlatják el diadalmaskodva a tömeget.

Fény-repesztette kamera-lencsék szilánkjai sebzik halálra az égboltot.

Márton Katalin, *Horizontcsúszás III.* (merített papír, 2024)

M. Fehérvári Judit

A csodákat összegyűjtöttem az éjjel

*A csodákat összegyűjtöttem az éjjel,
aranyvesszejű fűzfám alatt ringatózott a tó.
Mesebeli vadkacsák úsztak boldogan,
és a vízben templomot emelt egy
leomló hajú, babiloni fűzfalány.
Békakuruttyolás tette szebbé az esti koncertet.
A tavirózsák ringatózása ígézetet sejtetett,
miket az est bátortalanul magába rejtett,
de megtisztult minden és újjászületett
ember, növény, hiszen Isten ígézte
az őstermészethez bolygónk által örök.*

*A csodákat összegyűjtöttem az éjjel.
Fára mászott bennem a gyerek,
és oltárrá emeltem minden egyes levelet...
Olyan nagyon jó illatuk volt!
Nem tudtam, milyen erdő közepére
csöppentem hirtelen és nem féltem,
csak egyre ismétелgettem: ecc pecc kimehetsz,
noha csak matuzsálem fák voltak éppen és akkor ott,
és az egyikük csilingelő hangon azt súgta:
akác vagyok, szerelmet jósolok de vigyázz,
nem biztos, hogy igaz a szeret, nem szeret,
hisz lombjaim között átsziszeg a szél,
tenyerem összevissza fordítom,
árnyékot így vet rá a Hold.*

*A csodákat összegyűjtöttem az éjjel:
egy gerlepár bújt össze a víz fölötti ágon
szerelmet itt esküdtek egymásnak
megígérve a másiknak, hogy erre lesz otthonuk,
fehérral szegett fekete gallérjukkal bújtak össze,
miközben a hím a tojónak egy fészket mutatott.*

*A csodákat összegyűjtöttem az éjjel
egy öreg tölgy kérge alól majd kiugrott a szíve
madarak találtak ágain fészket, így lábait
még jobban a földbe eresztette gyökereivel
és visszereivel kapaszkodott az ősi magyar
földbe, hol vérét fogja önteni egykor, mikor
egyre csak gyarapszik évgyűrűje és fogy levegője,
de még akkor is rozsdás szirmaival táplálja
a humuszt, és pici gyermekcsodákat növeszt
leveleivel, nem adja fel életét. Fénylik.
Mert kell a mindennapos Feltámadás.*

éjszaka – koromsötét – álom – hó

*álmaim patyolatblúza ez az éj
kissé gyűrött de magamra húzom
míg varjak röpülnek a kacskaringózó hóban
berekedtek károgni reggelig sztrájkba kezdtek
ülnek az ürességben a kiégett sötét lyukak törzseiben
majd egyszerre szállnak föl akár bakacsin szemfedő
a kiterített holton az orcáján kereszt hogy mennyekbe
menjen alatta a király ma is meztelen képmáslelke elreppent*

*rémleges dolgokat játszik az agyamba épített vetítő
miközben igyekszik feldolgozni a tegnapot az elmúlt
hatvanegy és fél esztendő minden gyászát előjön
dédanyám kezeiben kalács vállain fekete kendő
ajkai között a Miatyánk koporsója négy sarkában
hófehér gyertyák siratják és Isten maga öleli át
légies elgyötört testét és a Mennyországba már
együtt szállnak a fénylő hó fölött szeretetben át*

*még gyermek vagyok kint kint érzek az akácos
virágzásban bent tudom ezek csak jégvirágok
a hókirálynő koromsötét lelke jégcsapokat lehel
a fákra az útra így sehova sem indulok el
anyám egy felhő mögött lépked miközben
egyre csak azt kérdezi mennyi az idő hiszen*

*nem tudja hol van homlokán fehér lepkék hadai
paparapam feje fölött a Szaturnusz jéggyűrűi*

*filmet váltok hallom a hívást kiválasztottá
lettem paparapam a lányom szemeiből kívájta
a kóma a jövőt álmaiban egyre csak korcsolyázik
majd hólabdákkal zsonglörködik ismét február tizedike
van most látta meg a napvilágot kék szemeiben
hópamacsok tündökölnék sorsa ágain a huszonötödik évben
koromsötét csorog mikor sirályok hozta habkönnyű urnáját
egy hattyúfehér templom patyolatfalába bezárja a fekete álom*

*álmaim patyolatblúza ez az éj
az évek ráncaitól gyűrött de magamra húzom
a király ma is meztelen hiába hiszi hogy gyöngyházruhája
megvédi a megvetéstől kevély természetét így veszíti el
az élőknek enni és inni ad megmossa a koldusok lábait
az erdők állatai leborulnak előtte és eljön az első feltámadás
harmadnapon magamhoz ölelem a lányom és megszűnik a sírás
nem lesz több nem lehet újabb égis futó felhő gólyaláb*

Testamentum

1. Szövetség

*smirglipapírral lecsiszoltam a zajokat, majd belelakkoztam
a csönded
kárminpiros estét festettél az égre és bebugyoláltál a friss illatú légből
kihajtogattuk a holnapot és a sós óceánok vére futott össze a parton
papírcsónakokat álmodtunk és eresztettünk a vízbe míg nádra
feszítettük
papiruszlángok gyúltak szíveinkben a torz arcú sárkány felszállt
az égbe*

*hangosan szuszog az öröklét feje már-már álomra libben
kong-bong a sok-sok emlék az ittlétük belebotlik a lelkembe
sarok-lábujj-sarok-lábujj-sarok-lábujj-sasszé-sasszé ketyegi az óra
csengő-bongó ünnepi forgatagot jósol a kéményseprő orra
elvirágzik a hóember hóvirágos teste harangot kongat a sekrestyés este
harmadnapon muszáj felállani magasban egeknek hitünket vallani*

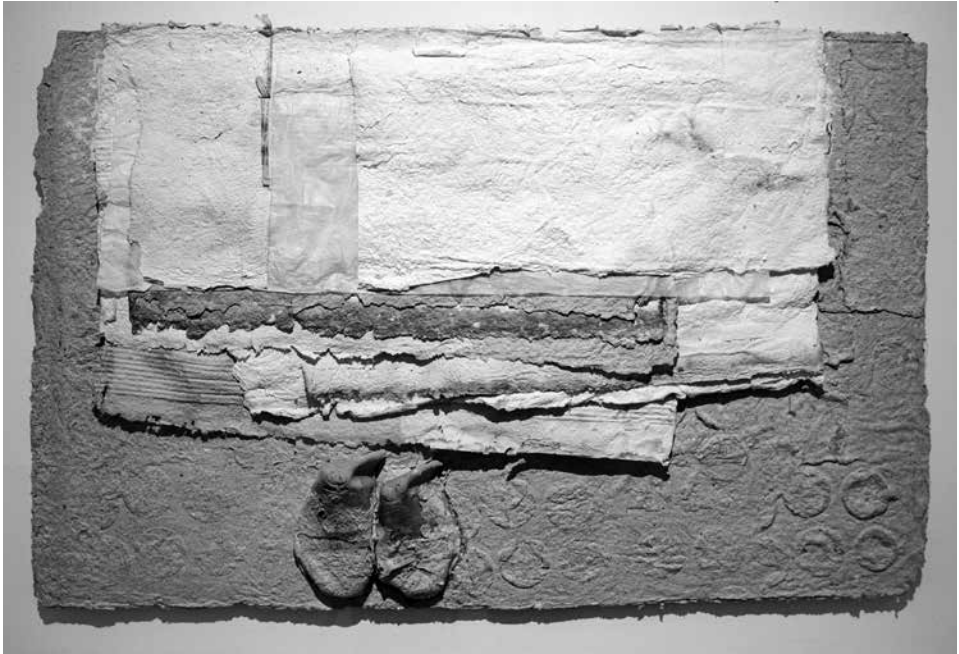
nyelveken szólni keresztünk nyakunkban táblánkon hordani
harsonák zubognak patások dobbannak újra és újra ismét
feltámadnak
emlékeink hadai medret véünk közös álmainknak csomóra kötjük a
galaktikákat átroppanni önmagukba suttogáscunamikat hallva

2. Végrendelet

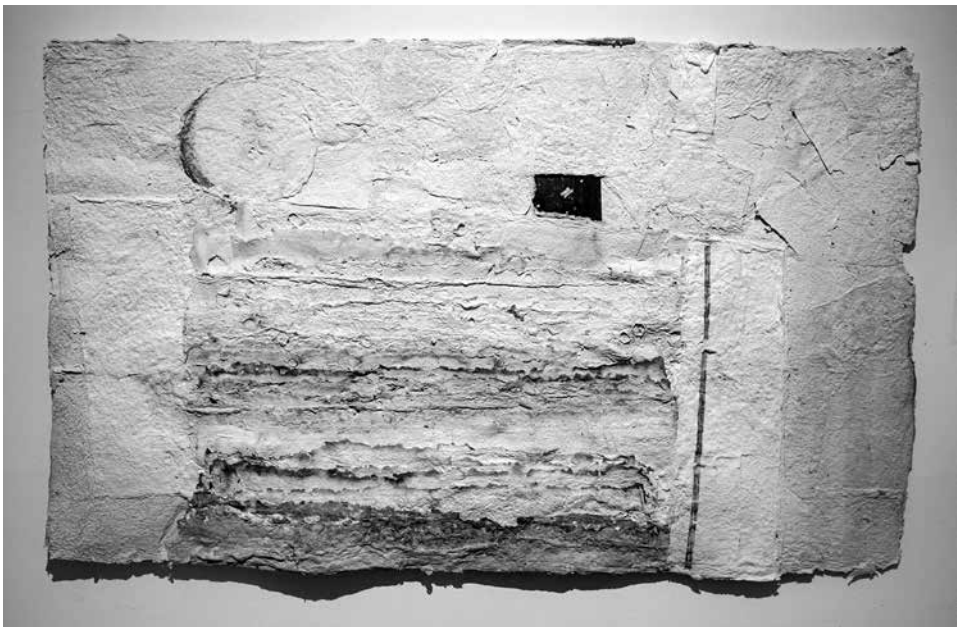
a szívem halott sóltan tenger mióta kómaországba mentél kivel
szövetségre
léptem egyetlen gyermekem már nem hallom a csönded sem
az óceánok vére
nem ér utol egyetlen festményeden sem szertefoszlik őszinte tiszta
lényed
hiába nézlek magamban tudlak immár a sokból egy kép bennem égett
tépjétek ki a szívem ha eljövend az utolsó órám hagyjátok ott
a sírodnál alkonyórán
az első feltámadásnál ismét magamhoz ölellek és újabb ezer
esztendő vár ránk

az élet könyvében ott szerepel a neved hiszen Isten országát
díszletezed
hófehér liliomokat festesz a végtelen égboltra így forgatja ecseted
a kaleidoszkóp eget
néha lepillantasz álmaimba de még várod hogy megírjam
történetünket
ahogyan megpillantottuk egymást örök szeretetben a születés csodája
csordultig volt bennem már másféle szerelemre vágyom Isten áldása
kíséri csöndem szaturációm egyre lentebb süllyed nem kívánok
mást emlékezzenek rád

ha elmegyek majd Istennel karöltve ne ne tegyetek a fekete földbe
ott szeretnék pihenni Zsófiával egységben annak a patyolat
templomnak kebelében
ahol annyi de annyi közös emléket őrzött szívünk és a falak is
beszívták imáink
lám most szemeimből potyognak tengerek mólók sirályok
a fájdalom befelé szivárogoz
ha sírodnál járok térdre borulnak Isten kertjében az egekig érő fák is
könnyezik a torony megsirat lélekkő mert ma is lelkem vagy
a lelkemből

Márton Katalin, *Rétegek meséje IV.* (merített papír, 2020)

Márton Katalin, *Rétegek meséje III.* (merített papír, 2020)

Wessely Gábor

Bolti sztorik

Blamázs

A pénztárosnő felszisszent.

– Na, megint egy pályatévészett, vevőruhellő kereskedő – gondoltam, és igyekeztem menteni a menthetőt. Megpirongattam a lánykámat, hogy meglökte az ifiasszony kezét, s így a vonalkódolvasó masina kétszer könyvelte el ugyanazt a halkonzervet.

– Csak azt vedd el, amivel a néni már végzett, ne kapkodj! – folytattam, gyanítva, hogy ekkora balhé ebben az üzletházláncban talán még sosem történt.

A sértett fél elkérte kolléganőjétől a törőkulcsot, elvégezte a szükséges műveleteket, és hangtalanul szembe-sítette tovább a fogyasztói társadalom produktumait a csipogó automatával.

Mosolyszünet. Fényszegény tél. Hervatag áruk, melankolikus vevők, idegbeteg eladók. Ez a nő is tiszta pipa, de legalább türtőzteti magát – elemeztem a szituációt, s közben azon spekuláltam, mit mondhatnék még kedvest, szépet neki, hogy érezze szolidaritásomat, megértse, hogy vele vagyok, tapasztalatból ismerem a dolgozó ember sanyarú sorsát – akit mindenki macerál, hátráltat, rugdos –, és jobb belátásra bírjam. Tudom, hogy az én Vikim egy fegyelmezetlen csitri, amolyan minden lébe kanál ötödikes, de mégsem pofozhatom fel itt, mindenki előtt. Majd otthon megkapja a magáét! Még ilyen blamázt!

Időközben elfogytak a futószalagról az általunk vásárolt nyerő termékek, fizettem, és lesújtva távoztam. Mérgesen, büntudattal, kedvtelenül. Nem sikerült elsimítani az ügyet.

Ekkor azonban valami történt. Hangok csiklandozták meg a dobhártyámat:

– Nem a kislány volt ám a hibás!

Oké, régen jártam fülészeten, de csak azért, mert azt hittem, nincs baj a hallásommal. Visszafordultam. És egy Sherlock Holmes-i pillantással, minden kétséget kizáróan megállapítottam, hogy nem hallucináltam, ezek a tündéri szavak valóban elhangzottak, még hozzá a pénztárosnő ajkáról. Ott állt a karácsonyi fényektől csillogó lampionok alatt, és mosolygott.

Egyszerű rutinellenőrzés

A pénztárosnő megkér, hogy emeljem fel a kosaramat. A vesszőkosár a bevásárlókocsiban van, s ő a futószalagos pulttól nem látja rendesen, hogy nincs-e még valami alatta, mögötte. Minden megvenni kívánt cuccot felraktam már a szalagra, de biztos, ami biztos; megnézi, hátha „véletlenül” ott maradt tíz deka parizer a kosár takarásában.

Kicsit zavar a dolog, mert még sosem néztek bolti szarkának, a hölgy viszont nem érti, hogy miért kell ezen fennakadni. Sosem lehet tudni, hogy

melyik vevőben mi lakik. Olykor angyalarcú az ördög is. Ő résen van, én meg fogadjam el, hogy ez a dolga. Nem több ez, mint egyszerű rutinellenőrzés.

Oké, túlteszem magam rajta, pakolok s fizetek: 5120 forint. Van a zsebemben egy fél marék apró, odatartom a hölgy orra elé, hogy vegyen ki belőle 120 forintot, mert a másik kezem foglalt. Kiveszi, én meg megkérem: mutassa meg, hogy valóban annyit vett-e el, s nem többet. Meglepett arcot vág, én viszont nem értem, hogy miért kell ezen fennakadni. Egyszerű rutinellenőrzés. Avagy: bizalmatlanságért bizalmatlanságot.

Beszólás

Felszólít a pénztárosnő, hogy fordítsam be a bevásárlókocsit, menetiránnyal szemben, a kassza mellé. Mondom, nem fordítom, mert így, lazán kitolva nekem sokkal kényelmesebb pakolászni. De, fordítsam be, mert ez a szabály! Én meg szeretném írásban látni ezt a rendelkezést, mert újságíró vagyok, és írnék róla! Akkor ő hívja a biztonsági őrt! S már riasztja is a mikrofonján át.

Érdekes: két napja voltam a szomszéd városban, ugyanennek a kereskedelmi láncnak az üzletében, és ott semmi keménykedést nem tapasztaltam. Mindenki úgy pakolt, ahogy akart. Ám ez itt most senkit nem izgat, a sor áll, péntek van, jó sokan várakoznak. Egy idősebb úr, mögöttem kettővel félhangosan ismételteti: Haladjunk már! Haladjunk már! Két karton sört tett a futószalagra, nyilvánvalóan ez lesz a hétvégi túléledőkészlete, s máris nagyon szomjas. A szomszéd kasszájánál egy másik úr

mutatja, hogyan kell 180 fokkal megfordítani a kocsit, mert azt hiszi, nem értem a csíziót. Ha mondanám, hogy nemcsak újságíró vagyok, de mérnök is, akinek erőssége a szög mérés, tutira meglincselnének. Ezeknek harcolnak én ki szabadságjogokat? Egy frászt! Befordítom a kocsit, gyerünk!

A hölgy dobálja a cuccaimat, alig győzöm lefékezni őket a szalag végén. Szerencsére nem vettem sok mindent. Emelem a bankkártyámat a csipantáshoz, mire epésen megkérdezi: Kártyával fizet, mert nem vagyok gondolatolvasó?! Azzal.

Ekkor érkezik nagy lendülettel a biztonsági őr, de mérsékli a tempót, mert látja, hogy nem lesz szükség testi kényszer alkalmazására. Még nem is kérdezi, de már fennhangon közli vele a kolléganője, hogy mi történt: A vevő azt mondja, hogy ő újságíró, és rá nem vonatkozik a szabály!

Eddig azt hittem, hogy csak a bulvársajtóban szokás az ilyesfajta csúsztatás, ám úgy tűnik, a kereskedőknél is működik. Mondom az örnek: Kérném a rendelkezést írásban, vagy ha nincs kinyomtatva, adok egy mail-címet, és küldje el! Kikerekedik a szeme, mint akitől azt várják, hogy változtassa borra a PET-palackos ásványvizet, de rendes, udvarias, békítget. Ott vannak fenn a kamerák – mutatja –, így látnak rá jól a kosárra. Biztosan az ön munkahelyén is vannak betartandó előírások, tőlünk ezt követelik meg.

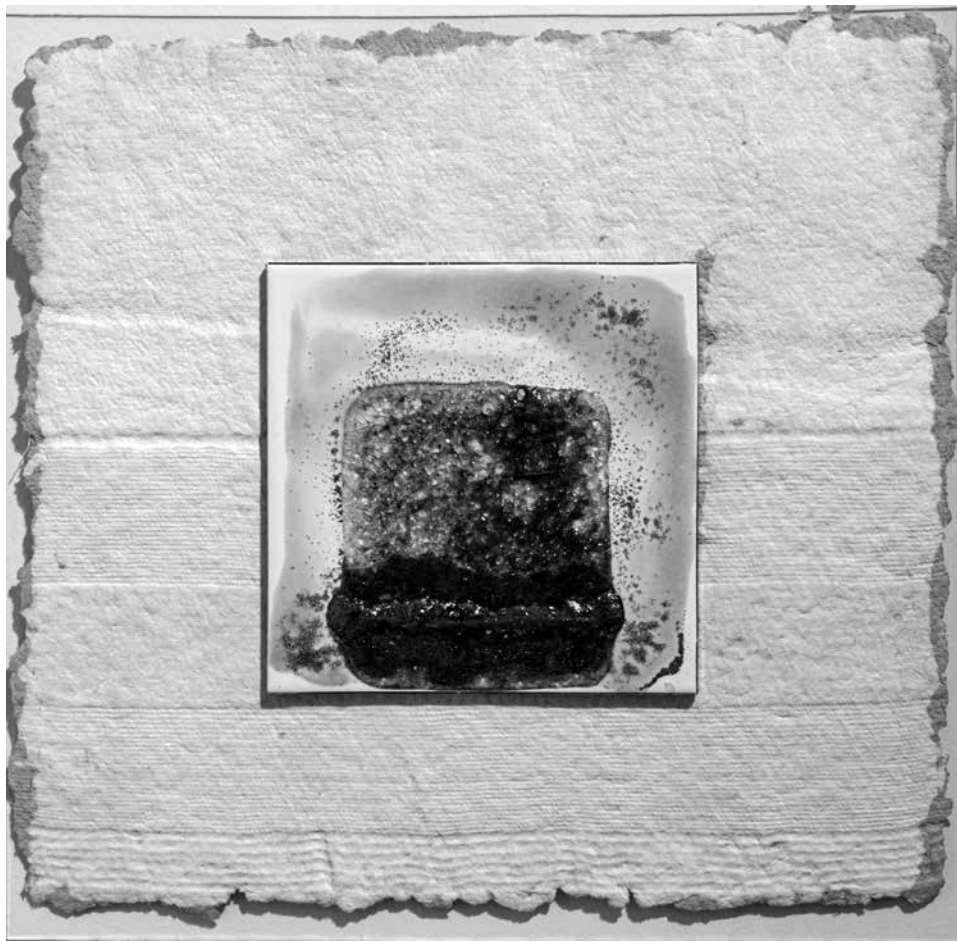
Így már oké, én kérek elnézést, felejtsem el a dolgot! Közben eszembe jut, amit az egyik ismerősömtől hallottam pár napja, hogy ez a környéken a legolcsóbb üzlet, s ennek megfelelő anyagi és erkölcsi szintű a vásárlóközönség jelentős része. Magyarul: itt van

a legtöbb lopás. Felfogtam, rendben, őr balra el.

Pakolászok a kocsiból a szatyromba, mikor egy fojtott hangot hallok: Remélem, nem szólt be a pénztárosnak, mert ő a barátnőm! Egy fiatalember nyomkodja az okostelefonját a rakodópult végénél. Biztosan várja élete párját, hogy műszak végén hazavigye. S még hozzáteszi: Mindent hallottam.

Nuku vita, tömör válasz: Nem szóltam be. A srác a fiam lehetne. Kedvem

volna megkérdezni, hogy otthon, az édesapjával is így beszél-e, ilyen iskolázatos stílusban? Vagy: ha mindent hallott, akkor mi a tisztázandó? Nem érzékelte, hogy ki kinek szólt be a bankkártyás jelenetnél? Ám manapság, a tanárt verő diákok korában, jobb az óvatosság. Melyik hatvanéves főszer kockáztatná meg, hogy visszaszólva beszéljon egy harmincéves csávónak a keresztény Európában, a 21. században?

Jankó-Szép Noémi, *Jéghegyek* (kerámia, üveg, fém, merített papír, 2023)

Márton Károly

Cseppek a tengerből

Szólni akartam

*Szólni akartam
Kevés szóval,
És elintéztem
Egy mosollyal.*

Derűs mosoly

*Derűs mosoly,
Sötét felleg,
Eső kérdi:
– Én most kellek?*

Száraz ágon

*Száraz ágon
Levélhiány
Nyáron kapott
Ősz-adomány?*

Varjú károg

*Varjú károg
Feketében,
Óriás pont
A fehéren.*

A haragom...

*A haragom
Elfeledem,
Fájdalmaim
Nem felezem.*

Arcomat kezdem

*Arcomat kez-
Dem érteni,
Ráncot gyűjtsön,
Idő kell neki.*

Büszke a hal

*Büszke a hal
A pénzére,
S nem változik
Öltözéke.*

Dilemma

*Bátorságom
Addig tartott,
Míg gyávaságom
Velem tartott.*

Fából készült

*Fából készült
Lakatommal
Tűzre dobva
Fényt „gyújtottam”.*

Jégcsap cseppen

*Jégcsap cseppen,
És öröme,
Ha netalán
Letöröm-e?*

Malac rőfög

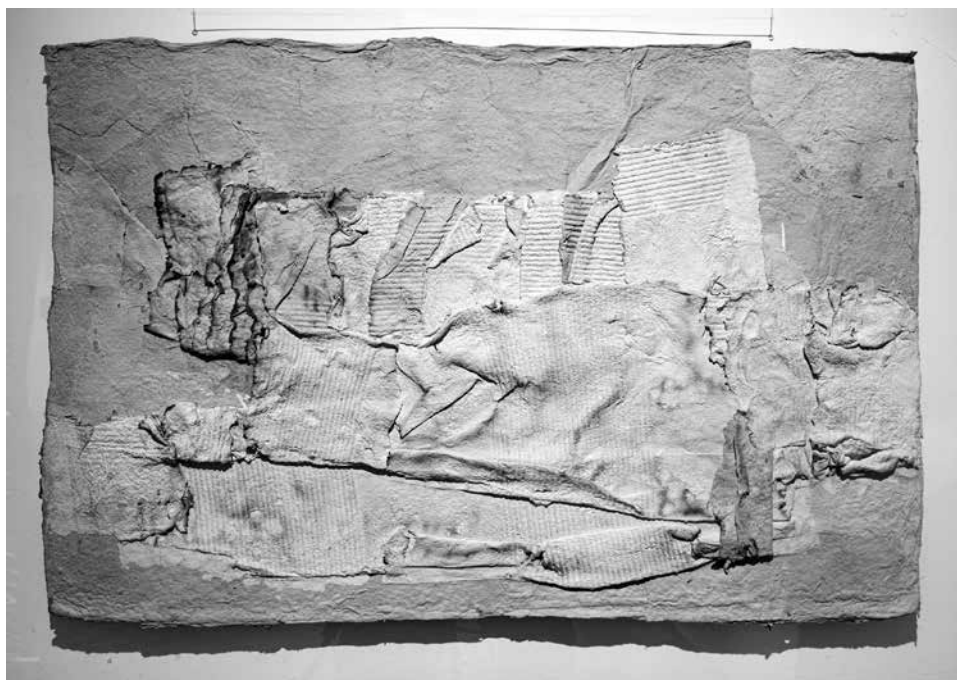
*Malac rőfög
Ha jól lakott,
S bepiszkítja,
Ahol lakott.*

Csuparánc

*Csuparánc arc, ha
Végleg kisimul,
Fényképen arcunk
Hozzá idomul?*

Márton Katalin, *Rétegek meséje II.* (merített papír, 2020)

Márton Katalin, *Rétegek meséje I.* (merített papír, 2020)

Embertelen házaktól mesélő rétegekig

Jankó-Szép Noémi kerámiaművész, művészetpedagógus és Márton Katalin képzőművész, művészetpedagógus tíz esztendő után jelentkezett új közös egyéni tárlattal. A *Tandem* című egyéni kiállításuk szeptember 3-án nyílt meg a nagyváradai Római Katolikus Püspöki Palota második emeletén, és október végéig tekinthető meg.

Mindkét művész váradi. Mindketten 1974-ben születtek. Nem csupán barátok, hanem alkotótársak. Jó néhány alkalommal vettek részt együtt csoportos nemzetközi kiállításokon, alkotótáborokban. Alkotásaik nagysze-

rűen rezonálnak egymással. Jól megfér egymás mellett Jankó-Szép Noémi *Ikarusza* és Márton Katalin merített-papír *Szárnyalása*, Noémi „embertelen házai” és „háztalan emberei”, valamint Kati réteg-történetei. Nem pusztán egymásmellettiségről van itt szó, hanem párhuzamokról és párbeszédokről. A művészdúó kiállítása az elmúlt esztendők sommázata, esszenciája.

A vernisszázson népes közönség gyűlt össze. A művészeket és tárlatlátogatókat Böcskei László megyés püspök köszöntötte. Hangsúlyozta: életeli és szemet-lelket gyönyörködtető

JANKÓ-SZÉP NOÉMI • Született: 1974, Nagyvárad, Románia. Tanulmányok: Kolozsvári Képző- és Iparművészeti Egyetem, kerámia szak, 2001. Fontosabb csoportos kiállítások: 2010 – European Ceramic Context 2010, Bornholm, Dánia; 2014 – Nemzetközi Kerámia Triennálé, Kecskemét, Magyarország; 2015, 2019 – Nemzetközi Kerámia Biennálé, Kolozsvár, Románia; 2023 – Staféta, a Magyar Művészeti Akadémia Ipar- és Tervezőművészeti kiállítása, Budapest, Magyarország. Egyéni kiállítások: Nagyvárad, Budapest, Berettyóújfalu, Nyíregyháza, Csíkszereda, Gödöllő. A Barabás Miklós Céh tagja, a Romániai Képzőművészek Egyesületének tagja. 2023 – Jakobovits Miklós Díj. Jelenleg a Nagyváradai Művészeti Líceum kerámia szakos tanára.

MÁRTON KATALIN • Született: 1974, Nagyvárad, Románia. Tanulmányok: Nagyváradai Egyetem Vizuális Művészetek Kara, művészetpedagógia, grafika mellékszak (1995–2000); mesterképzés, képzőművészet és multimédia szak (2018–2020). Fontosabb csoportos kiállítások: 2019 – Dall'est all'Ovest, Accademia di Romania, Róma, Olaszország; 2020 – Réteg-mese, disszertáció, Nagyvárad; 2020 – In progress – installációk, Nagyvárad; 2022 – Artefact, Országos Iparművészeti Biennálé, Nagyvárad; 2023 – Staféta, a Magyar Művészeti Akadémia Ipar- és Tervezőművészeti kiállítása, Budapest, Magyarország; Egyéni kiállítások: Nagyvárad, Budapest, Berettyóújfalu, Nyíregyháza. A Barabás Miklós céh tagja, a Romániai Képzőművészek Egyesületének tagja, a Tibor Ernő Galéria tagja. 2023 – Jakobovits Miklós Díj. Jelenleg a nagyváradai Szent László Római Katolikus Teológiai Líceum és a Lorántffy Zsuzsanna Református Gimnázium vizuális nevelés tanára.

a *Tandem* tárlat. Alaposan megszemlélve a kompozíciókat, a művészi munkák segíthetnek valami újat fölfedezni magunkban és a világban. Lényeges, hogy észrevegyük a bennünk lévő alkotóerőt.

Jakobovits Márta kerámiaművész, a *Tandem* kurátora, mindkét hölgy szellemi mentora, régóta szeretetteljes figyelemmel kíséri alkotói tevékenységüket. Noémi, egykori tanítványa az ő hatására jelentkezett annakidején a Kolozsvári Képző- és Iparművészeti Egyetem kerámia szakára. A kurátor a tárlatnyitón elmondta: Jankó-Szép Noémi munkáit végignézve azt látjuk, hogy mindennek előre kigondolt helye van, semmi sem fölösleges, a saját maga által megszabott szabályokat követi megfontoltan, komolyan. Méltatta minimalizmusát, kifinomultságát. Kerámiái, üveg-fém-kerámia munkái spirituális elmélyülésre készítenek. Elegendő, ha csupán egy-egy pillantást vetünk a *Jéghegyekre* vagy valamelyik *Tájra*, *Kertre*. Márton Katalin játékosabb. Sokszor egyszerű eseményeket, cselekvéseket nemesít meg. Különleges az, ahogyan a játékosságtól eljut a drámaiságig. Roppant érdekes az, ahogyan a két művész személyisége kiegészíti egymást.

A szóra bírt Jankó-Szép Noémi és Márton Katalin köszönetet mondott a házigazda főpapnak, valamint Balla Tündének és Lakatos Attilának, akik odafigyeléssel, szakértelemmel, lelkesedéssel segédkeztek a négy kiállítóteremben a képzőművészeti munkák elrendezésénél, a tárlat létrehozatalánál. Márton Katalin és Jankó-Szép Noémi megfogalmazása szerint: „Jakobovits Márta a védjegye a mi tandemünknek, s ez nem csupán erre a kiállításra

vonatkozik. Elkísér, buzdít, jutalmaz, szakmailag útbaigazít, ami számunkra hatalmas megtiszteltetés, nem lehet szavakkal megköszönni.”

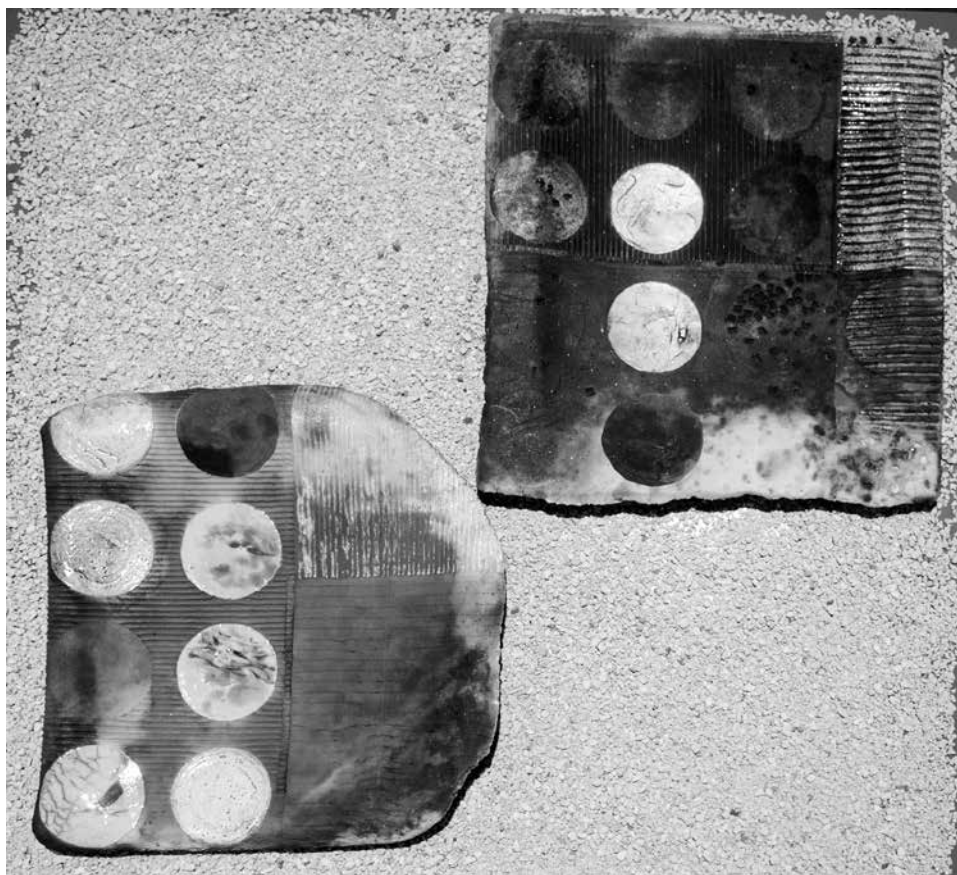
Végül hadd idézzük az általuk megfogalmazott művészi hitvallásokat. Jankó-Szép Noémi: „Szigorú a formátum. Minimalista a forma. Minimális, de szabad a gesztus. SZABAD AZ ANYAG. Kísérletezek az üveg-fém-kerámia párbeszédével a tűzben, megpróbálom az anyag tisztaságát, nemességét, a fekete-fehér éles kontrasztját a merített papír lágyságával kiegészíteni, a textúrák gazdagságát, a fény-árnyék finom játékát a felületen láthatóvá, tapinthatóvá tenni. Az anyagokkal való kísérletezés talán predesztinál a teljes absztrakcióra, mégis visszaszivárogoz valamiféle figurativitás a véletlenszerű formák keltette asszociációkban. A kompozíció megalkotásánál a geometrikus formákból megszületnek hétköznapi, ember alkotta tárgyak: házzsiluett, tömbház, ajtó, ismétlődő ablaksorok, tűzfal, csomag – utalások az ember jelenlétére, ugyanakkor fizikai hiányára, az épített környezetre vagy annak pusztulására, az alkotott terek megszűnésére, átalakulására. Embertelen házak, házatlan emberek. A feloldozás a kert és a táj csendje.”

Márton Katalin: „Újrapapírjaimon a hétköznapi, egyszerű felületek, formák nem-mindennapiságát helyezem középpontba. Életünk történései, emberi kapcsolatok, a látott, érzékelt valóság hatnak ránk... Ezeknek a megélt pillanatoknak a párlata, kicsapódása adja az impulzust a merítéshez. Színezek, szűrök, merítek, majd egymásra helyezek... Az újrahasznosított papír is emberi kapcsolathordozó. Az elhagyott

és rám talált kerek fémdarabok fontos emlékek bizonyos életállomásokról, ezek helye a papírmerítéseken viszont egyáltalán nem véletlenszerű, számomra mély jelentéssel bír. A munkáim történeteket mondanak el: az átkísérő és hajtogatott ruhákét és azok rétegződését, a szárnyakét, az alpesi hegyek gyűrődéseit s az Adriának rétegelt, csúsz-

tatott horizontjait. Leegyszerűsített formákkal dolgozom. A talált elemek nálam szimbólumokká minősülnek. A mikro- vagy makrovilág fontos részleteire fókuszálok, azokat absztraktizálom. Tíz év rétegelt emlékeit mutatom be – tandemben Jankó-Szép Noémivel.

Tóth Hajnal

Jankó-Szép Noémi, *Raku tálak* (kerámia, 2018)

Jakobovits Márta

Tandem-együttrepülés

Jankó Szép Noémi és Márton Katalin kiállításáról

Ha belépsz egy kiállításra és érzed, hogy megtelsz energiával, örömmel, rácsodálkozással, akkor jó helyen jársz. Azt éreztem, amikor beléptem a Nagyvárad Római Katolikus Püspöki Palota második emeleti kiállítótermébe, hogy egy különös szellemi közeg vesz körül, amely felerősödik és a mindennapok fölé emel.

„Mélységes mély a múltnak kútja”, ez Thomas Mann *József és testvérei* című regényének kezdő mondata, mely mint titkos energiákkal teli fekete lyuk az ég végtelenségében, elvarázsolja, magához rántja az olvasót.

A művészet kútja is mélységesen mély, kiapadhatatlan világán keresztül ebben a végtelenben kutakodik a művész és próbál ráközelíteni létezésünk mozgatórugóira, a mindent mozgató Nagy Titokra.

A kortárs művészetekben nagyon sokféle tendencia van. A költői, végtelenül törekény kifinomultságtól a vicsorgó, beléd harapó agresszivitásig, az érzetekre való apellálástól a konceptualitásig, a digitális lehetőségektől a sok-D-s káprázatokig. Minden lehetséges és mindennek az ellenkezője is.

Ebben a szövevényes hálózatban él, lélegzik, keresgél és leli meg az alkotó és a szemlélő is a saját lelkületének megfelelő utat, amellyel értelmet ad életének s amely maga az élet. Kortárs világunknak egy szelete képeződik le ebben a kettős kiállításban. Különös szellemi-lelki katalizátorai egymásnak Jankó-Szép Noémi és Márton Kati. Egymás kiegészítői, felerősítői, párhuzamai.

Több mint harminc éve követem életútjuk kiszélesedését, egyéni hangjuk felerősödését, letisztulását, mélységekben és magasságokban való megmérettetését. „Ebben az évben töltjük mindketten az ötvenet, tíz éve volt az utolsó közös kiállításunk, itt az idő megállni, összegezni” – mondja Noémi. Igen, „megállni, összegezni” a tartalmas évek eredményeit.

Közös egyéni kiállításuk valóban tíz éve volt, de előtte és utána is az értékes hazai és nemzetközi színtereken, kiállításokon, workshopokon való közös szakmai részvétel sem múlt el észrevétlenül. Filmek, katalógusok bizonyítják...

Bertha Zoltán

Egy szókép a zsarnokságról

A diktatúra természetrajza – Illyés Gyula versremekében

Néhány éve Illyés Gyula korszakos, emblematisz remekművéről (*Egy mondat a zsarnokságról*) egy kisebb, de heves vita bontakozott ki a magyarországi lapok hasábjain. Onnan indult, hogy egy irodalomtörténész (a jelenség számít, nem a személye) az egész verset hazugnak nevezte, merthogy szerinte nem volt mindenki „szem a láncban” – például az áldozatok, mártírok, felakasztottak semmiképpen. A művet diffamáló vélemény könnyen adódhat a versben szereplő szókép félreértéséből: ugyanis napjainkban valóban inkább pejoratív értelemben használatos, ha azt mondjuk, hogy mindenki szem a láncban – egy elviselhetetlen társadalmi rendszerben. Illyés Gyula versében azonban e metaforának merőben más az üzenete!

Nemcsak irodalmárok, tanárok, értelmiségiek, de a kommunizmus áldozatai közül se értelmezte még eddig senki félre, senki ártatlan nem érezte még rá nézve sértőnek Illyés Gyula e litániaszerű poémájának azt a sorát, hogy: „hol zsarnokság van, / mindenki szem a láncban”. Hiszen e „planctus” – vagyis katartikusan megrázó panaszdalos költemény, siralmas ének – a zsarnokság, a diktatúra minden alattvalójának, áldozatának az életét tönk-

retevő gyilkos hatását, minden életterületet átítató atmoszféráját sugallja kivételes esztétikai értékminőségben. A legnagyobb hatású versek közé számít, a *Himnusz*, a *Szózat*, a *Nemzeti dal*, a *walesi bárdok*, a *Szétszóródás előtt*, a *Hazám*, a *Psalmus Hungaricus* mellett sorsköltészetünk halhatatlan remeke. *A teremtmények arca – A huszadik század legszebb magyar versei* (A *Korunk anketja*) című, 2002-ben Kolozsvárott kiadott antológia is (amely a Kárpát-medence száznál több kiemelkedő írójának, irodalomtörténészének a szavazását összesítette a legjelentősebbnek tartott költeményekről) a legelsőek közé rangsorolta. Az ilyen típusú művek „a nemzeti közösség lelki életének »le nyomatai«, nagy érzelmi erővel, közös történelmi emlékeket ébresztve, közös tanulságokat megfogalmazva mutatják meg azt, hogy Magyarország, a magyar nép milyen felismerésekkel és érzésekkel reagált élettörténetének drámai eseményeire” (Pomogáts Béla). Így idézi fel – „a mindenkor diktatúrák természetének kétségbeesett elemzésével” (Márkus Béla) – Illyés Gyula is a totális elnyomás átható hangulatát a megnyomorítottak szemszögéből és érzülete szerint. A hátborzongató szuggesztivitással megérzékített min-

denpercnyi rettegés, a rémisztő hallgatás, megannyi ijedelem, riadalom, „jajsikoly”, a gödörbe húzott hullák szörnyű látványa, az elhurcoltatások borzalma: mind a zsarnokság által bekebelezett, megmételezett, agyongyötört egész társadalom és nemzet kálváriáját tanúsítja. A zsarnokság minden szerencsétlen ember mozgólatait, gesztusait bemocskolhatja; ott kísért „az óvodákban, / az apai tanácsban, / az anya mosolyában, // abban, ahogy a gyermek / idegennek felelget”, „a hirtelen puhábban / szorított kézfogásban”. Hogy „mindenki szem a láncban”: a gátlástalan (szovjet)bolsevik önkény kénye-kedvének kitett egész nép passiójának felfokozottan jelentésses metaforája. Nem csak a fogságba toloncoltak és a halálra ítélték, hanem a „szabadrabok” (Nagy Gáspár későbbi telitalálatos költői fogalmát használva), a szabadtéri börtön lakóinak kényszerű helyzetére is utal, arra, hogy senki nem szabadulhat meg az erőszakrendszer következményeitől, mert a sztalinista-rákosista parancsuralom megmérgezi a szenvedők minden pillanatát. Senki nem vonhatja ki magát a szögesdrótok és butító szólamok közegéből, a megfélemlítettség nyomasztó légkörének hatása alól; ami „alattomosan fertőzve beszüremlett a létbe, lélekbe, családi életbe, barátságba, szerelembe” (Alföldy Jenő). Mindenki részese, így vagy úgy, a rabságnak, a kiszolgáltatottságnak. Épp az is szörnyűsége ennek a tragikus és fojtogató egésznek, hogy mindenki – minden becsületes ember – érintett benne és általa: mégpedig negatívan. Vagyis nem behálózott aktív bűnrésze a zsarnokságnak, nem kialakítója, működtetője, fenntartója, hanem büntelen és szenvedő áldoz-

ta. Nem a hatalmat működtető lánc szeme mindenki, hanem a hatalmat elszenvedők láncolatának. Mindenki szem a rabláncban, a rabláncon, a rabszíjra fűzve, hát még a kivégzettek, a felakasztottak mennyire a téboly hatalmába pusztulnak bele! Vonagló mártírként halnak bele abba, hogy utolérte őket, láncra verte őket, megölte őket a magyar- és embergyűlölő tirannusok szörnyhada. A zsarnokság vétlen és ártatlan áldozatai nem maguktól váltak a mindent megrontó brutális hatalmi mechanizmus szenvedő részeseivé. Hanem azzá alázták őket: igen, passzív részesévé, merthogy fordítva is: még a gyilkos is agresszív része az ártatlan életnek, amelyet kiolt. Érintkezik vele – a versben pedig torokszorító művészi kifejező erővel: metonimikusan meg is jelenítődik mindez. Fertelmes és aljas része a kiépített láncolatnak a gazember, a hóhér, a pribék, de ebből az alávaló rendszerből nem vághatja ki magát az sem, akit megkínóznak, bebörtönöznek, likvidálnak. Semmi köze ennek ahhoz a hamis gondolathoz vagy feltételezéshez (természetesen a vers alapmondandója, sugalmazása szerint sem), hogy valaki is az áldozatok közül hozzájuk, közéjük akart volna tartozni, a gyilkosok hálózatának a részévé kívánt volna szövődni. A versben a zsarnokság ontológiája tárulkozik föl: hogy miként működik, miként pusztít a terror. A „szem a láncban” tehát nem erkölcsi ítélet, ítélezés. Halálunkban is a zsarnokság áll fölöttünk, még azt is ő mondja meg, kik voltunk. A többször felbukkanó „bilincs” szó konnotációja is átsugárzik a néhány sorral lejjebb elhangzó keserű kijelentésre a rabláncba igazottságról. Nem aktív részvétel ez a zsarnokságban, hanem

éppen ellenkezőleg: pokoli részesedés annak minden lehetséges gyötrelméből és iszonyatából. Bűnrészesség nélküli részesség. Mártírológia, szenvedéstörténet, apokalipszis. És örök mementó.

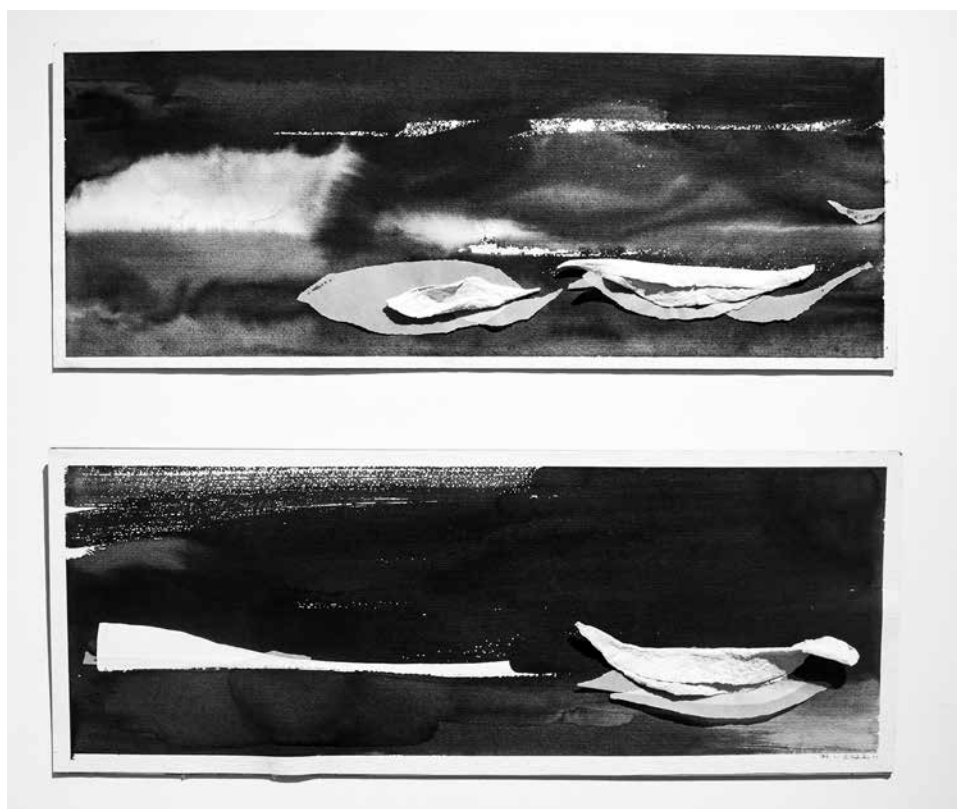
Ezt a lenyűgöző poémát (amelyet Csoóri Sándor szavaival: „a börtönök, a táborok, a kitelepítések, a testi-lelki kínzások időben fennmaradó remegése” tölt ki, s amely Vasy Géza szerint is a diktatúra „mindmáig legerőteljesebb megörökítése”), az 1956-os magyar antikommunista forradalom és szabadságharc „nemzeti dalát” az utókor számára csakis így magyarázhatjuk. Illetve ebben az esetben lesz felrázó, megrendítő erejű a fiatalabb nemzedékek számára is. („Illyés Gyula *Egy mondata* maga volt a forradalom” – vallja erről egyik versében Kovács István is.) És emelkedhet nemzeti megmaradásunk igényére eszméltető alkotásként a tisztánlátás szellemi magaslatára – a befogadásban is. (Az 1956-os forradalmi magyar nép ítélőképességét is megkérdőjelezné, sőt megcsúfolná, ha rájuk fognánk, hogy ők értették félre a vers mondanivalóját.) Nem fogadhatjuk tehát el (sőt tiltakozunk ellene) azt a félrevezető, torzító, sőt tökéletesen ellentétes értelmű „lefordítást” a szóképek, hogy egy diktatúra minden (vagy akár csak egy) üldözött alattvalója egyúttal kiszolgálója is annak. Homlokegyenest az ellenkezője: tönkrekínzott szolgálja, rabszolgája. S ebben az infernális állapotban mindenki osztozik, ebbe az állapotba a lázadók is belehaltak. Erkölcsi nagyságukat persze hogy a legélesebben el kell választani a meghunyászkodók magatartásától. De ez a döbbenetes léttapasztalati mélységekbe alászálló monumentális vers magát a sátáni helyzetet eleveníti meg,

s nem elsősorban a morális cselekvés alternatíváit boncolgatja, hanem az erkölcsi lehetőségeitől is megfosztott kényszerviselkedés fullasztó levegőjét árasztja. Egy hatalmas látomás arról, amit senki más így meg nem örökített a magyar és a világirodalomban. (De még ha zsarnokság és szolgaság torzultan összevegyül is a társadalomban, ennek lírai láttelepe, s a hiteles diagnózis kifejeződése pedig Vörösmarty, Petőfi, Ady fájdalmasan vádló-önmarcangoló hangütéséhez hasonló magasrendű költői sors- és igazságbeszéd; „Zsarnok, szolga egy személyben, / Ki magával sincs békében”; „És a nemzet áll fagyottan / Tompa, zsibbadt fájdalomban” / Vörösmarty Mihály: *Országháza*.)

Illyés Gyulát Fekete Gyula szimbolikusan nemzeti irodalmunk „törzsfőjének”, „családfőjének” nevezte. Felnövekvő generációk sora nyert tőle és a műveitől bátorságot a legfőbb égető nemzeti, közösségi és erkölcsi sorskérdéseink mindenkori felmutatására. (A nyolcvanas évekbeli nemzeti demokratikus ellenzéki mozgalmak, szellemi szabadságharcos törekvések sodrában az akkor még tiltott verset magának a költőnek a nyugaton magnóra vett előadásában játszották le sokszorosítva terjesztett kazettákról – s így biztosított ez is különleges lelkiezt az állhatatos és végül csakugyan a rendszerváltozásig vezető küzdelmekhez.) Ikonikus sorslírája talán legmegindítóbb remekének üzenetét kívánják tisztán tartani azok, akik ma is a magyarság megmentéséért, megmaradásáért, felemelkedéséért küzdenek. Mert – egy másik Illyés-vers, a *Bartók* szavaival élve: erőt ad „a győzelem-vevéshez / a poklon is.” S mert

(ahogyan pedig Kulin Ferenc összegzi Illyés költői biztatásának következettségét) „ha a zsarnokságnak az a természete, hogy mindent bekebelez, mindent elsajátít, mindent magához hasonlít, hogy végül »magad is zsarnokság vagy«, hát szegezd vele szembe a saját természetedet, mondd ki ellenében a saját igazságodat, s állj az útjába, ha kell, az életed árán is.” Így lehet, amint azt a mai kárpátaljai költő, Vári Fábán László is leszögezte, hogy egy-egy grandiózus költemény valóban nemzetek megtartásáért lelkesítő igévé nemesedett: „Örökecsű versek igazol-

ják, hogy a történelem legkritikusabb szakaszaiban a nemzetek legjobbjai Párizsban, Varsóban, Szentpétervárott vagy Budapesten képesek voltak szétrobbantani a tunyaság, a beletörődés, a hallgatás falait, s ehhez a zsarnokság gyűlöletéből s a szárnyait bontogató szabadság örömeiből egyaránt töltekező toll lett a gyutacs. A magyar nyelvterületnek vannak zugai, ahol az egykori detonációk eufóriájától lelkesülten hallgatják ma is a *Himnusz*t, a *Nemzeti dalt* vagy Illyés Gyulának a zsarnokság természetéről szóló egyetlen hatalmas mondatát.”

Jankó-Szép Noémi, *Ringató* (papír kollázs, vegyes technika, 2022)

Garabonciások

Várad felett

„Dehát a Cantemir-iskolának nincs is emelete...” – morfondíroztam magamban, miután elolvastam Bökös Borbála idén, a Ciceró Kiadónál megjelent *Garabonciások* című ifjúsági regényének első néhány oldalát. Másnap, a szerkesztőségből hazafelé buszozva megnyugodva láttam, nem csalt meg a memóriám. De ez volt az első és utolsó eset, mikor a könyvbéli és a valós Nagyvárad között bármilyen összefüggést is kerestem, olvasás közben ugyanis teljesen beszippantott a szerző két alternatív világa. A Partiumi Keresztény Egyetem oktatójának új könyvét ugyanakkor nemcsak fiataloknak, de felnőtteknek is ajánlhatom, nagyon kellemes, ugyanakkor a történet egyes elemei miatt gondolkodásra késztető olvasmány is,

Két világban játszódik ugyanis a történet, az egyik az embereké – és mint az kiderül, a sárkaparóké, sziklanyűvőké, bögüké –, a másik pedig a garabonciásoké. Utóbbiaknak van átjárásuk a világok között, és nagyban befolyásolják is világunk eseményeit, és – mint az a könyv folyamán kiderül – némi műszaki segédlettel, de embereket is befogadtak a garabonciások világába.

A könyvbéli Nagyvárad egy olyan Románia része, amelyben – segédlettel – leverték a forradalmat, Ceaușescué a hatalom, a Securitate aktív, és a vezetés oroszpárti, az országnak Erdély pedig egy többnemzetiségű autonóm tar-

tománya. A könyvben Magyarország kiválik az orosz érdekszférából és csatlakozik az Angol–Amerikai Unióhoz, és annyit hadd áruljunk el, a háború is kitör mindkét világban.

A másik, az emberinél sokkal érdekesebb világ a garabonciásoké, ide tartozik a főszereplő Szilke, az árvaházban élő kiskamasz lány, akinek az emberek számára furcsa képességei is vannak. Szilkének a garabonciások között is különleges helye van, hiszen két nagyhatalmú, de egymással szemben álló, a hatalomért viszálykodó család leszá-

mazottja. A lányt mindkét nagyapja a magáénak akarja, főleg, miután Uska, a sárkaporó lány jóslata nyomán kiderül, ő az, aki megtalálhatja Kalamóna szívét, ez pedig nélkülözhetetlen ahhoz, hogy béke legyen mind az emberek, mind a garabonciások világában.

A *Garabonciások*at besorolhatjuk a fantasy címszó alá is, hiszen szerepel benne egy jól kitalált és felépített mitikus világ, különleges lebegő, de földhöz kötött városaival, saját társadalmával, konfliktusaival. A könyv különlegessége, hogy a fantázialények legtöbbször a magyar népmesékből, mondákból, mitológiából ismerhetjük, a közöttük lévő viszonyokat pedig remek érzékkel alakítja ki a szerző. Az ő garabonciásai ugyanis nemcsak vihart támasztanak, igéznek vagy lúdvérceken lovagolnak, de különleges, élő, lélegző hajóik is és más műszaki eszközeik is vannak, melyek működéséhez szükség van egy különleges meteor darabkáira.

Bökös Borbála új könyvét akár fejlődésregénynek is nevezhetnénk, hiszen Szilke, a Nagyváradon csavargókhoz csapódó árvaházi kislány a könyv folyamán megismeri saját eredetét, csa-

ládját, képességeit, sőt küldetését is, azonban nem válik annak kiszolgáltatottjává, nem a különféle erők játékszere, hanem gondolkodó, cselekvő és szükség esetén szeretteivel is konfrontálódó ember. A szerző ugyanakkor jó érzékkel ragadja meg és ábrázolja a hatalmi viszonyok dinamikáját emberek és emberek, emberek és garabonciások, garabonciások és garabonciások között egyaránt. A történet egyes szakaszaiban az előítéletek működésével és káros hatásaival is szembesülhet az olvasó, vagy épp az iskolai zaklatással, a szerzőnek ugyanakkor remek érzékkel sikerül elkerülnie azt a csapdát, hogy olykor közhelyszámba menő következtetéseket vonasson le olvasóival.

Kicsit nehéz írni a történetről anélkül, hogy ne áruljunk el fontos részleteket belőle, így arra biztatjuk olvasóinkat: vegyék kézbe, olvassák el a *Garabonciások*at. A könyv Nagyváradon az Illyés Gyula Könyvesboltban kapható, és megrendelhető a Dávid Könyvesbolt honlapján.

Fried Noémi Lujza

Az elfojtott traumákba merülés

Órási marketinggépezet építette fel a *Longlegs* – a rém című mozifilm érkezésének hírét, egyes helyeken az év horrorjának lett belengetve **Osgood Perkins** alkotása. Kérdés, hogy ez a hadjárat jót tett-e a filmnek vagy sem?

A most ötvenéves Perkins nem először foglalkozik a szülő-gyermek kérdéskörrel filmjeiben, és talán ez nem is véletlen, ha tudjuk, hogy az író-rendező édesapja az az Anthony Perkins, aki Alfred Hitchcock *Psycho* című filmjével vált ismertté. Ebből következik az is, hogy a *Longlegs* – a rém kölcsönzött némi stílusjegyeket az 1960-as alkotástól.

De nemcsak Hitchcock híres alkotása volt hatással a filmre, sokan *A bányók hallgatnak*, a *Hetedik* vagy éppen a *Zodiákus* hatásait vélik felismerni tárgyalt filmünkben, nem ok nélkül.

Az alkotás promóciójának legnagyobb hibája talán abban rejlik, hogy az előzetesek mást ígérnek, mint amit kapunk; nem feltétlenül állja meg a helyét a plázamozik közönségének körében. Bár a kritikai fogadtatása valóban pozitív volt, nem egy közönségfilmről beszélünk.

Történetünk középpontjában egy kezdő FBI-ügynök, Lee Harker (**Maika Monroe**) áll, akinek érdekes, már-már természetfeletti képességei, melyről ő mit sem sejt, felkeltik felettesei figyelmét, és rábíznak egy több évtizedes megoldatlan ügyet, amelynek kulcs-

karaktere egy *Longlegs* (**Nicolas Cage**) névre hallgató elkövető, aki ugyan leveleket hagy a tett helyszínén, de sosincs jelen a gyilkosságok elkövetésénél.

Harker megfejti a gyilkos által titkosírással írt leveleket, amelyeket tapasztalt társainak nem sikerült éveken át. Az egyébként kifejezetten zárkózott, magánakvaló, már-már autista jegyeket mutató ügynök a nyomozás előrehaladtával olyan elfojtott gyermekkori traumákkal kell szembenézzen, melyeket nem véletlenül ázott tudatalattija legmélyebb pontjára, és fel is merül a kérdés: Harker talán személyesen is

ismeri az elkövetőt. A nyomasztó édesanyját alakító **Alicia Witt**et is érdemes megemlíteni, akinek a film második felében kulcsszerep jut a rejtélyek megoldásának rögs útján.

A mozgóképek vége felé közeledve egy olyan szálat is behoz a történetbe, ami nem segít a befogadónak, és feleslegesen rája a szájába a rejtélyek megoldását, ami kellemetlenül rontja az addigi valóban egyedi élményt. Perkins zseniálisan játszik a képarányokkal, az émelyítő beállítások, a nyugtalanító zenék és a hirtelen gyorsaságú, kellemetlen képsorokkal bombázó bejátszások mind-mind arra készítetnek, hogy a néző vagy feszkelődjön a székében, vagy meg se merjen mozdulni. A film atmoszférája ugyanis az első pillanattól kezdve beszippant, és csak egy-egy gyengébb pillanatban ereszt el. Merthogy nem a látott dolgok az ijesztők, hanem pont ellenkezőleg: rengeteg olyan rövid snittet, pár másodpercig látható állóképet kapunk, amelyekkel kapcsolatban érezzük, hogy van mögöttük mondanivaló, de a vásznon mégsem történik semmi.

Üres terek baljóslatú zenével, amittől jumpscare-okat (sokkeffektusokat)

várna az ember, de nem kapja meg. Ez a folyamatosan fenntartott, soha be nem teljesedett feszültség az, ami lebénítja a nézőt. Valaminek történnie kellene, de ezt az ismeretlen érzést a rendező a fantáziánkra bízta.

Ám ha ezek a dolgok valakit idegesítenek, akkor maga a film is idegesítő lesz, története ugyanis eléggé ködös, a választékokkal fukarul bánik, befejezése pedig nemcsak nyitottságot kíván, hanem még feloldást se nagyon ad. Hangulata, képei és bizonyos momentumai viszont sokáig velünk maradnak, bármennyire is nem örülünk mindennek.

A Longlegs – a rém teljesen mást ad, mint ahogy előzetesen számítanánk rá az emberre, így sokan csalódhatnak benne. A nyomozós szál nem tartogat nagy meglepetéseket, a hangulat ellenben egészen kivételes. Az operatőri munka kimagasló, a zene zseniálisan nyugtalanító. Nyomasztó és a bőrünk alá kúszón sötét történet ez, amelyben a legapróbbnak tűnő részlet is fontos lehet. Osgood Perkins filmje nem ajánlható mindenkinek, de igazi ínycsók arról a bizonyos ördögről, aki soha nem alszik.

Lencar Péter

Fülöp László

Egy szokatlan követség a török portán

A címben szereplő szokatlan jelzöt szeretnénk elsőként megindokolni. A főkövet nem Erdélyország évi, szokásos adóját vitte a szultánnak; nem politikai-hadászati célból keresték föl a törököt; nem panaszt tettek a katonáik fosztogatásairól, ember-, gyermek- és terményrablásairól, hanem egy erdélyi főúr birtokperének eldöntésében kérték a porta tanácsát. Mégpedig két levélben is: egyiket maga a fejedelem, Apafi Mihály írta, a másikat pedig az erdélyi főnemesek által írt feljegyzés. Mondhatnánk, hogy magánjellegű vagy inkább belpolitikai témáról szólnak, azonban mint később ismertetjük, ennél többről van szó. Mindkét megkeresésben Zólyomi Miklós, Hunyadvár ura, Zaránd vármegye főispánja birtokaival kapcsolatban kérnek tanácsot és adnak információt a porta döntéséhez. Minderre azért került sor, mert Zólyomi vélt igazságának keresése miatt először a váradi vilajet¹ Hamza nevű pasájához, majd a temesvári Kucsug pasához járult segítségért². Miután egyiküktől sem kapott támogatást, Törökországba, a portára ment pártfo-

gásért. Vélhetően maga a szultán vagy megbízott emberei kérhettek Erdélyből már előzetes tájékoztatást az üggyel kapcsolatosan. A válasz nemcsak levélváltással történt. A fejedelem hat kíséreléssel főkövetet küldött, nyomatékossítva, hogy nem támogatja a jogtalan kérést, s egyben megtisztelte ezzel a török törvényhozókat és azok döntését.

Apafi Mihály főkövete hídvégi Nemes János székely származású főnemes, Háromszék főkapitánya, s egyben a fejedelem belső tanácsosa volt (†1679)³. Ő vállalta ezt a kényes megbízást, amikor 1667. június 7-én megjelent Drinápolyban (ma Edirne), Törökország legnyugatibb részén fekvő városában a kajmakám udvarában. (E magas rangú török tisztség magyar jelentése: a nagyvezír helyettese, helytartó, kormányzó.) A megbízott követségéről és a tárgyalásairól nagyon részletes és hiteles jelentést küldött Erdélybe. Ennek a tartalmát fogjuk részletesebben bemutatni a későbbiekben. Magával az okirattal történészeink közül már többen foglalkoztak, azonban mindenki más-más, de főleg a történelmi részt emelték ki⁴. Mindannyian Lénárt

¹ Vilajet vagy beglerbégség a török birodalom nagyobb területi, közigazgatási egységeinek, tartományainak a neve. Élén a magas katonai rangú pasa állt.

² Gr. Lázár Miklós: *Erdély főispánjai* (1540–1711.) Századok. 1889–XI. közl. 30. p. 36–37.

³ Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. VIII. Pest, 1861. p. 125.

⁴ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek* 14. 1664–1669. Szerk. Szilágyi Sándor. Budapest. 1889. p. 36. 244–246.

Józsefnek a Magyar Történelmi Tárban közölt átírását vették alapul⁵. Ezekbe az elemzésekbe sajnos több kisebb-nagyobb hiba is bekerült, ugyanúgy, mint ahogy Nemes János követjelentésében is olvashatunk majd néhány ilyen pontatlanságról. Valójában ezek az elírások nem a szerzők figyelmetlensége miatt történtek, hanem elsősorban az egyes családok történetének és családfájának pontatlan közlése, valamint a korabeli történelmi adatok, események hiányosságai vagy torzításai okán. Ugyanis az egyes fejedelmek életét, tetteit másképp értékelték a hű embereik, és másképp az ellenségeik. Ez utóbbiak közül többen vagyonekobbzással, börtönnel vagy éppen halállal lakoltak.

Mielőtt magát a jelentést bemutatnánk, szólnunk kell néhány mondatban annak „főszereplőjéről”, Zólyomi⁶ Miklósról és családjáról. A részletes leírást Nagy Iván⁷ kötetében összefoglalva, családfával kiegészítve olvashatjuk, amelyből néhány fő gondolatot idézünk írásunkban.

Miklós albisi Zólyomi Dávid háromszéki főkapitány, Kolozs vármegye főispánja és iktári Bethlen Kata fia volt. Egy leánytestvéréről tudunk: Krisztina, aki Perényi Gábor felesége lett. A család a nemesi előnevét a Bihar vármegyei Albis helységről vette. Már az 1360-as években itt volt az ősi fészük, illetve a temetkezési helyük. Az apjáról érdemes elsőként idéznünk, akit Nagy Iván

tömören és nagyon találóan jellemez: „Rákóczy I. György alatt hatalmaskodó döllyfe, a fejedelemségi versengése megbuktatá.” „Kalandor, lángvérű természetét jellemzi...” „Fia, Miklós, a család utolsó sarja, Hunyadvár ura, Zaránd v. főispánja, apja jellemének és balsorsának örököse volt.” A leírtakon kívül mindig más fejedelem oldalán állott, ugyanakkor maga is a fejedelemségre vágyott. Felesége karathnai (korotnai) Alia Sámuel leánya, Mária volt, akitől öt-hat évi házasság után 1653-ban elvált.

A nevéhez kötődő és itt ismertetett követjárásra azért került sor, mert birtokait szerette volna visszakövetelni. Már korábban odaadta hűgának a ráeső leányrészt, amelyet Huszton foglaltak írásba, és a kor szokása szerint annak másolatát leadták megőrzésre a káptalanba. Huszt városa nem véletlen helyszín volt az életében, ugyanis Kemény János fejedelem elől itt keresett menedéket anyja testvérénél, Rhédey Ferencné Bethlen Druzsínánál. Majd a következő fejedelem, Apafi idején belpolitikai okok miatt – a fejedelemségre vágyott – börtönbe került, és a maradék birtokairól önként lemondott, így azokat elveszítette. Miután 1664-ben kiszabadult, mind a testvérének adott, mind a többi javait visszakövetelte. Mivel ez nem sikerült neki, segítségért fordult először az említett váradi, majd a temesvári pasához, végül Törökországba ment támogatásért. Ekkor küldte a fejedelem Nemes Jánost főkövetként Drinápolyba döntésre a Zólyomi-birtok visszaszerzése ügyében, kérdésében.

Az eddig leírtak, életrajzi részletek ismertetése után mutatjuk be Nemes János követjelentésének még nem

⁵ Lénárt József: *Nemes János követjelentése*. Történelmi Tár 1881. p. 386–390. („A gr. Telekiek m-vásárhelyi ltárában levő eredeti követjelentésről 3335. sz. a.”)

⁶ Valamikori lakó- vagy származási helyre utaló családnév (Zólyom vármegye vagy a névadó város neve).

⁷ Nagy I. i. m. XII. Pest. 1865. p. 424–427.

érintett részleteit. Általánosságban elmondható, hogy a dokumentum nagyon pontos, minden apró részletre odafigyelő leírás. Stílusa választékos, sok régies szófordulatot, kifejezést használ, ugyanakkor ma is érthető az olvasóknak. A szerkesztése pedig kimondottan különleges. A szokásos törökös udvariassági részeket kivéve párbeszédes formában íródott úgy, hogy azok közé beszötte mind a kajmakám, mind a saját gondolatait is, amelyek a meghallgatásakor részben elhangzottak, vagy csak felmerültek bennük. Nem célunk a találkozás, a tárgyalás leírásának megismétlése, abból csupán azokat a részleteket emeljük ki, amelyek a mai olvasót is érdekeltethetik.

Nemes János nem június 7-én írta (mint az alcímben olvasható,) csak akkor kezdte el lejegyezni a jelentését, majd folytatta más- és harmadnap is. Figyelemre méltó az a mondat a bevezetőben, hogy a követ a török helytartót „az három nemzetből álló Erdélyországgal⁸ s Magyarországnak ahoz tartozó részével együtt” köszöntötte. Ezt követően adta elő a kajmakám kérdésére a szokatlan küldetése célját. Elmondta röviden és tömören, hogy Zólyomi várait, falvait, egyéb jószágait nem elvették tőle, hanem azok egy részét maga adta az atyafiainak. Másik részéről pedig maga mondott le, illetve kénytelen volt lemondani azokról. Ezt végighallgatva a kormányzó nagyon bölcsen cselekedett: másnapra odahívta Zólyomit is meghallgatásra, mondván, „álljatok szemben”, „beszélj

majd követ, de hazugságot ne szólj”. Ezután a leveleket lefordíttatta, odaadta a császárnak (így nevezi többször is a szultánt), az elolvasta és megígérte, hogy ez ügyben embert küld Erdélybe az igazság kiderítésére. Ez valószínűleg csupán ígéret volt. Hisz miért húzott volna ujjat a szultán legjobb adózójával, a fejedelemmel egy nemes ember családi viszályai miatt? Egyben megígérte és felajánlotta, hogy Zólyomi „elülhet itt” török földön, mint más, sok ezer szolgálja, de el nem űzi.

A kajmakám, nem ismerve aprólékosan a magyar „kánonokat”, azaz törvényeket, rákérdezett azokra. Ekkor tudta meg a főkövettől, hogy „nálunk nem adják addig a leánynak kezéhez a jószágot, míg férjhez nem megyen”, addig a családjával él együtt. Rátért az örökösödési jogra is, amelyből megtudta, hogy elhalálozás esetén elsősorban fiúágon öröklődik a vagyon. Amennyiben élő férfi családtag nincs, csak akkor kerül(het) sor a női rokon kezébe vagy ágára a család eddigi tulajdona, valamint jószágai, ingatlanjai.

Június nyolcadikán megtörtént a fent említett szembesítés. Zólyomi ezen elismerte, hogy a húgának ő adta a vagyona felét, és az erről szóló okiratot ő írta. Ott helyben azt látva felismerte saját írását, és nem is tagadta le. Azt viszont nem ismerte el, hogy ez jogosan járt a lánytestvérének, inkább azt mondta, hogy félelmében – nehogy elfogják – mondott le arról, és a megmaradt vagyonáról is. A követ közbevetette, hogy ez az ember hamis, hamisan vádaskodik. Erre a helytartó rákérdezett: „megelégszel-e azzal, ami neked maradt?” Erre Zólyomi gőgösen azt felelte, hogy „Mind kívánom” – azaz semmiről sem mond le. A körül-

⁸ Itt az 1437. évi csicsókápolnai unióra utal. Ez egy kölcsönös szövetségi egyezség volt, amelyet az erdélyi magyar nemesek, a székely főfők és az erdélyi szászok vezetői kötöttek (Unio Trium Nationum).

tekintő török helytartó ezek után újra a bölcsességét árulta el, amikor döntött egy kilencedikére összehívott, újabb tanácskozás ügyében. Ezt a mondatát érdemes szóról szóra idéznünk, amikor így szólt a főkövethez: „...te is készíts egy embert, én is a hatalmas császár emberét küldöm, Zólyominak is megparancsolom küldjön ő is, ha mit tölle elvettek Cánonotok, törvénytellen ellen megadják-é nem-é? hatalmas császár embere menjen bizonyoson végére, addig te légy vesztég”.

A követi jelentés itt félbeszakad, Nemes János nem írja le a döntést, a folytatást. Mielőtt a végkifejletet, a feltetelezett megoldást leírnánk, egy kis kitérével megszakítjuk az eddigi leírást.

Amint fentebb már jeleztük, Zólyomi családjával kapcsolatosan többen írtak téves adatokat, elemeket. Ugyanígy Nemes főkövet is lejegyzett jelentésében pár hibát, amely eléggé félrevezető lehet a kutatók számára. Feltehetően ő sem ismerte eléggé jól a vádlott családját, ezért kerülhetett az okiratba mindegyik. Zólyomi hűgát, lánytestvérét Barkóczi Gábornéként említi. Sohasem írja le a keresztnévét vagy a valódi asszonynevét. A hűg, amint említettük, Krisztina, Perényi Gábor felesége volt. (Velük készült Huszton a családi szerződés.) És az ő leányukat, Perényi Máriát vette el feleségül 1666-ban (ahogy ő írja: tavaly) Barkóczy Gábor⁹. Egy apró, csupán sejtető megjegyzés arra utal, hogy az anya, Krisztina közel előtte hunyhatott el. Ezáltal a lánya, azaz Barkóczyné,

örökölhette mindazt a nagybátyjától kapott vagyont, amelyre Zólyomi hivatkozik, mint jogtalan jószágreszre. A főkövet említi Barkóczy Gábor „apját” is, Zsigmondot, akit úgy ír le, hogy nyomorék, sánta ember¹⁰. Azonban ők nem apa-fia, hanem testvérek voltak. Az édesapjuk neve pedig László (†1659), akinek a három feleségétől a családfák szerint nyolc felnőtt kort megért gyermeke született, köztük az említett Zsigmond és Gábor is. (Ennél biztosan több gyereke lehetett, akik gyermekkorukban meghaltak.) Tehát a két fiútestvér között bizonyára volt akkora különbség, hogy a követ az 1666-os házasságkötést említve Zsigmondot az apjának vélte. Hiba lehet az is, hogy más források szerint Gábor volt sánta, azaz testi hibás, nem pedig a testvére.

Visszatérve Nemes János főkövet jelentésének 1667. június 9-i napjára, amelyről már nem írt – hisz nem is volt személyesen jelen –, hogy Zólyomi ügyében milyen döntés született. Csak azt tudjuk, hogy három, független, feltehetően az akkori török joghoz értő megbízott tárgyalta meg a sérelmet. Bizonyára nem adtak igazat Zólyomi Miklós kérésének. Ezért nem mert visszatérni a hazájába, Erdélybe, ahogy Nagy Iván írja: „Meghalt a szerencsétlen odakünn.” Hogy mikor, hol, hány éves korában? – nem tudjuk. Mint ahogy a kajmakám említette, a hatalmas császár szolgálaként – de ezt sem a török, sem az erdélyi források már nem jegyezték föl.

⁹ Nagy I.: i. m. Pótlék-kötet. Pest. 1868. p. 83. Barkóczy László: *A Barkóczy család története, genealógiája és névadási szokásai*. Szakdolgozat. Kaposvár. 1997. p. 89.

¹⁰ A nyolc gyermek neve: István, Ferenc, Sándor, Zsigmond, György, Borbála, Erzsébet és László (sz. 1655, apja halálakor kb. 4 éves). Az első hét születési évét nem ismerjük, ezért a pontos sortrendet biztosan nem tudjuk felállítani.

Dr. Fleisz János

Nagysándor József szerepe Buda visszafoglalásában 1849 májusában

Nagysándor József¹ nem tartozott a szabadságharc legkiemelkedőbb hadvezérei közé, azonban hazaszeretete és bátor kiállása egyértelműen a katonai vezetők többsége fölé emeli. A jelenlegi tanulmány² tevékenységének egyik legsikeresebb szakaszába nyújt betekintést, amikor jelentősen hozzájárult a 175 évvel ezelőtt végbement hőstetthez, amely által sikerült visszafoglalni Magyarország fővárosát a császári haderőtől.³

Nagysándor József 1803. augusztus 19-én született Nagyváradon⁴, vagyontalan magyar nemesi családban. Szülővárosából már 1813-ban elkerült,

majd 1819-ben a Pest-budai Királyi Katolikus Főgimnáziumban végzett. A katonai pályát választotta, 1819. október 31-én magán-hadapródként beállt a cs. kir. hadseregbe, ahol az 5. számú tüzérezred iskolájába került. 1822. július 15-én helyezték át az 5. huszárezredbe, melynek főhadiszállása Itáliában volt, aztán 1824-ben áthelyezték a 2. számú József főhercegről elnevezett huszárezredhez, amely később 1847-től Hannover huszárezredként vált ismertté.⁵ 1846. november 1-től nyugállományba vonult mint huszárkapitány és Zsombolyán⁶ telepedett le, ahol birtokot vásárolt és gazdálkodni kezdett. Nyugdíjas élete rövid ideig tartott, mert amikor a térségben zavargás tört ki, Nagysándort kérték fel, hogy állítsa helyre a rendet, amelyet sikeresen megoldott. Így 1848. április 24-én újból kezdi katonai pályafutását, amelynek fő csomópontjai, 1849. június 19. és szeptember 15. között a pest-budai lovas nemzetőrség őrnagya, majd szeptember közepétől egészen 1849. január 19-ig a nagykikindai kerület nemzetőrségének parancsnoka. Komolyabb szerepet viszont csak ezután kapott, előbb a főhadiszintérre

¹ Életrajza: Márki, 1890.5.; Vajda, 1898. 115–121.; Hamvay, 1899. 38–45.; Az aradi, 1905. 71–74.; Pintér, 1973. 104–106.; Csorba, 1989. 112–129.; Bona, 2000. 181–182.; Hermann, 2000a 36–37.; Katona 2003.; Fleisz, 2004a.; Fleisz 2004b.14–25.; Fleisz, 2005. 421–443.; Pelyach, 2007.77–82.; Merényi 2010. 20–24. és 40–41.; Hermann, 2015. 543–544.; Fleisz, 2022.

² A tanulmány fő alapja, újabb kutatások és források felhasználása mellett Fleisz 2022.

³ Budavár visszafoglalására ld. az újabb öszszefoglaló munkák közül Nagy, 1969. 29–47.; Sugár, 1979. 289–310.; Katona, 1989.; Spira, 1998. 491–551.; Aggházy, 2001.

⁴ Az akkor még külön közigazgatású Várad-Olaszi városrészben. Eredetileg a neve Sándor József János volt, a család később nevet változtatott Nagysándorra, de erről nem sikerült adatot találni.

⁵ Katona 2003. 511.

⁶ Ma Jimbolia, Temes megyében.

vonuló hadosztály ezredese, majd a tavaszi hadjáratban már tábornokként a főszereg lovasságának parancsnoka.⁷ Nagysándor József végigküzdi a tavaszi hadjáratot, a harcokban megállta a helyét, például kitüntette magát a március 5-i szolnoki ütközetben, de kisebb hibáktól eltekintve általában kiemelkedő teljesítményt nyújtott. Részt vett az összes fontosabb, többségében megnyert csatában, ahol kitűnt bátorságával és lovasvezéri képességeivel.⁸ 1849. április 30-án Klapka helyett az I. hadtest élére nevezik ki, s itt szolgált a szabadságharc végéig.⁹ A hadtestparancsnokság újszerű feladatkör volt számára, döntési pozícióba került, nagyobb felelősséggel járt, de személye is jobban előtérbe került.

A tábornok, aki az első vonalban harcolt Budavár ostrománál

Az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc történetében a budai vár visszafoglalása különleges helyet foglalt el, és sok szempontból befolyásolta az események további menetét.

A tavaszi hadjáratban elért győzelmeivel a magyar főszereg kikényszerítette az addig egymástól távol álló császári-királyi hadtestek összpontosítását. A továbblépésről viszont a vélemények erősen megoszlottak, de számos indok alapján a magyar politikai és katonai vezetés, Kossuth és Görgei egyaránt, végül Buda ostroma mellett

Nagysándor József

döntött. A politikai érv az volt, hogy ha a trónfosztás és Magyarország függetlensége külföldi elismerését várták, akkor szabaddá kellett tenni a fővárost, a katonai pedig, hogy a honvédsereg, kiűzve az ország jelentős részéből a cs. kir. főszereget, egyúttal egy területre összpontosítsa azt.

1849. április 29-én a feldunai hadsereg zöme Komáromból elindult Buda felé, és május 4-én érkezett meg. A Buda alá felvonuló magyar sereg keretében a Nagysándor József tábornok által vezetett I. hadtest a Nap-hegy mögötti Kis-Sváb-hegy és a Kis-Gellért-hegy között foglalt állást, később azonban az osztrák lövegek sűrű tüze miatt a Gellért-hegy nyugati nyúlványa mögé tette át táborát. A Budát ostromló sereg létszámáról a források ellentmondó adatokat közölnek, de nagyságrendileg azért mérvadók. Az összlétszám mintegy 34 ezer fő volt, 142 üteggel, ebből a Nagysándor vezérőrnagy által vezetett I. hadtest mintegy 9500 fővel

⁷ Vö. Fleisz 2022. 52–53.

⁸ Nagysándor katonai pályafutásáról ld. újabban részletesebben Fleisz 2022.

⁹ Ld. Görgei 1849. április 31-i napiparancsát. Közli Görgey István, 1885–1888. II. 244.

és 35 üteggel vette ki részét.¹⁰ E tekintélyes erő birtokában Görgei megadásra szólította fel a budai vár parancsnokát, Heinrich Hentzi von Arthurm vezérőrnagyot. A választ meg sem várva még aznap rohamot kíséreltek meg, amit az őrség visszavert. Nem járt eredménnyel a tűzéség fellépése sem. Nyilvánvalóvá vált, hogy a vár gyors bevételére nincs remény, így szabályos ostromra kellett felkészülni. Erre a célra Görgei öt nehézség ostromágyút hozatott a szükséges lőszerrel.

Május 2-án érkezett meg Görgei főparancsnok utasítása is, amely szerint május 3-án: „Az I. hadtest pontosan reggel 5 órakor Zsámbékról Budakeszire menetel, erős lovasséggel megszállja onnan Budaörsöt és mindkét helységből őrzőjáratot küld ki Buda felé...”¹¹ A tábornok ennek eleget téve 1849. május 3-án jelenti Görgeinek, hogy hadtestével délután 1 órakor bevonult Budakeszire és a 8. huszárezred két osztálya Budaörs felé való előretolása is megtörtént.¹² Mindezek a gyors hadmozdulatok az új hadműveleti célpont, Buda falai alá való jelentős erőösszpontosítások keretében történtek.

Nagysándor még az éjjeli órákban Budakesziben lévő főhadiszállásáról megküldte a Kazinczy-hadosztálynak a budai vár körülxárására és lövetésére kiadott parancsoát. Ebben elrende-

li, hogy május 4-én reggel 8 órától a Kazinczy-hadosztály készen kell legyen a Buda felé vonulásra,¹³ majd később megküldi a Kazinczy-hadosztálynak a budai vár körülxárására és lövetésére kiadott parancsot is, amelyben ismer-teti a seregek elhelyezését és hogy a „Kazinczy-hadosztály a Bobich-dandár egy 6 fontos üteggel a Krisztinaváros mögött áll fel”. Ugyanakkor pontosítja: „Rohamra csak az éj folyamán kerül sor kifejezetten a hadtestparancsnokság parancsára, mégpedig a Nádorkerten keresztül.”¹⁴

Nagysándor tábornok megérkezése után igen tevékeny, és javaslaival próbál hozzájárulni az ostrom sikeréhez. Az egyik javaslata az volt, hogy a vár-beli olasz katonákat magyarbarátságra hangoló kémek útján arra bírják, hogy titokban, de amint lehet, nyíltan is támogassák a magyar ügyet.¹⁵ A másik javaslata arra irányult, hogy a budai oldalról indított fő támadást, különös tekintettel a Duna-parti Vízműerőd érzékenységre, Pest felől is támogassák. Ezekről azonban végül nem történt döntés.¹⁶ Nagysándor tábornok ezeken kívül még azt is javasolta, hogy a vár délnyugati része ellen aknatámadást intézzenek, amelyhez a szükséges út-baigazításokat Jablonitzky nevű állami tisztviselő, budai polgár már kilátásba helyezte.¹⁷ Az aknatámadás irányítását a siker érdekében a tábornok maga vállalta. A munka vezetésével Szodtfriedt alezredest, a hadsereg műszaki főnökét bízták meg.¹⁸

¹⁰ Vö. Hermann, 2000b. 104-105; Breit (Bánlaky), 1897-1898. II. 118. szerint is jelentős erők fölött rendelkezett: 8 199 gyalogos, 1 322 huszár és 35 ágyú.

¹¹ HL 1848-49:25/182.

¹² HL 1848-49:25/210. Az egyes iratokra, dokumentumokra a továbbiakban ld. Fleisz 2022, Fleisz János - Hermann Róbert: Okmánytár részét. 207-358.

¹³ HL 1848-49:25/280.

¹⁴ HL 1848-49:25/393.

¹⁵ Katona, 1989.76-77.

¹⁶ Aggházy 2001.I. 528

¹⁷ Közli Katona, 1989. 421-422.

¹⁸ Katona, 198. 88-89.

Az ostromágyúk Komáromból való megérkezéséig szükséges nyolc nap persze nem telt tétlenül, ezalatt például a Nagy-Sváb-hegyről a várba vivő vízvezeték főcsövét Nagysándor utasjai elvágták és egy részét a földből is kiemelték.¹⁹

Május 5-én a tábornok felment a Gellért-hegyi csillagvizsgálóba, hogy onnan a várat megszemlélje, egyúttal ágyúfedezetre és a csillagda épületének őrzésére egy egész honvédszászlóaljat hozott magával, melyet naponta felváltottak. A folyamatos ágyúzás miatt az épületben már életveszélyes volt tartózkodni.²⁰

Nagysándor ugyancsak május 5-én Budáról jelentette a hadsereg főparancsnokságának, hogy „tegnap este Kiss ezredes hadosztálya 3 századdal, Kazinczy alezredes hadosztálya ugyancsak 3 századdal megszállta a Krisztina várost, ezen kívül 2 század a Rác városban van majdnem a vár palánkjai alatt,”²¹ valamint, hogy a vártól mintegy 500 lépésnyire befejezik az ütegépítést.²² Napiparancsban három századát sáncmunkára rendelte,²³ felderítési akciókat folytat, majd ütegei tüzelését, mivel kis űrméretű lövegjeikkel csak kevés kárt tudtak okozni, május 6-án beszüntette, egyben gondoskodott a vár körülréséről.²⁴ Május 6-i jelentésében Nagysándor tájékoztatta Görgeit, hogy a munka a sáncon éjszaka is folytatódott,²⁵ de aznap még egy

jelentést küldött, amelyben informálja a főparancsnokságot a sánc alatti előkészületekről és egyben segítséget kért ezek véghezviteléhez.²⁶

Nagysándor igyekezett az általa javasolt aknatámadást minden áron megvalósítani, már május 6-ról 7-re virradó nap első órájában utasította Kazinczy Lajos alezredest, hogy hadosztálya szállja meg a vár Fehérvári kapujától a Bicskére vezető utat és akadályozzon meg bármilyen ki-be mozgást a várból.²⁷

Május 7-én reggel jelentést küld Görgeinek az ostrom előkészületi munkálatairól, amelyben tudomására hozza, hogy „ebben a szempillantásban hajtom végre az utolsó felderítésemet, ennél fogva remélem, hogy néhány órán belül biztosan tudok majd jelenteni az említett helyzetről. Az itteni polgárság (magyar és német) igen sok ügybuzgalmat tanúsít a közös dolgunkban. Már két házat is megjelöltek, ahol csak egy vékony falat kell áttörni és a várkertbe lehet jutni anélkül, hogy az elülső falakat meg kellene mászni.”²⁸ Az ellenséges őrszemek elkergetésére az Aulich-hadtest vadászait igényli. További gondja a Lánchíd előtti vízmű, melynek elpusztításától nagy eredményt vár. Végül ismételten sürget lövészert és az aknafúráshoz utászokat, ha lehet, bányászfoglalkozású selmeci vadászokat.²⁹ Esti diszpozíciójában elrendelte, hogy mindenki készenlétben marad, illetve erre való tekintettel megváltoztatta a katonai egységek felállítását is.³⁰

¹⁹ Katona, 1989. 63.

²⁰ Heller, 1878.109.332. A csillagvizsgáló végül áldozatául esett a heves harcoknak.

²¹ HL1848-49:25/490.

²² HL1848-49:25/490a.

²³ HL 25/491.

²⁴ HL 26/132. Vö. Máriássy, 1999. 123.

²⁵ HL1848-49:26/133.

²⁶ HL1848-49:26/135.

²⁷ HL1848-49:26/251.

²⁸ HL1848-49:26/250.

²⁹ Uo.

³⁰ HL1848-49:26/251.

Ez alatt optimista hangulatban az I. hadtest főhadiszállásán Nagysándor vacsorát adott, ahol jelen volt Schulcz Bódog, aki betegségből tért vissza, s akit vitézségeért kezdtek Bátorinak nevezni. (Egyes forrásokban Bátori-Sulcz, másokban Bátori-Schulz néven szerepel.) Rajta kívül ott volt Máriássy János ezredes, Alois Burdina von Löwenkampff őrnagy és Inkey Kázmér őrnagy. Nagysándor Bátorira emelte poharát a következő szavakkal: „A Bódog megérkezett, s most bátran elmondhatjuk, hogy szerencsét hozott, mert boldog a neve. Mi győzni fogunk. Éljen ő és a haza!” Bátori-Schulcz válasza rövid volt: „mindenesetre Buda várában fogunk reggelizni”.³¹

Nagysándor május 8-án utasítja Kazinczy Lajos alezredest, mivel a hadseregparancs szerint minden hadosztály tartozik összeállítani egy századot, ő is állítson össze egyet, amely a többi hadosztály által felállított századokkal együtt egy mozgó különítményt fog képezni.³² Aznap még kérte Aulich Lajos vezérőrnagyot, a II. hadtest parancsnokát, hogy hagyja az I. hadtestnél a pozsonyi vadászokat, akikre szüksége volt.³³

Állítólag a magyarok május 9-én éjjel 10 órakor döntő támadást akartak indítani a vár ellen, ezt azonban Hentzi újabb és újabb bombázásai megakadályozták. A támadási szándékot egy átszökött honvéd tűzér árulta volna el. Nagysándor vezérőrnagy valóban javasolta a döntő rohamot, de ezt Görgei azzal utasította el, hogy egy hiábavaló

támadás felér egy vesztett csatával, s az ellenség feltételezhető elszántsága mellett a jó eredmény mindenesetre problematikus, „a bátrakat lelövik, a gyávák elfutnak, aztán az erőd bevehetlenségét hirdetik”.³⁴ A kapott parancs alapján Nagysándor tábornok még a délelőtti folyamán szemrevételezte a vár déli és keleti oldalának helyzetét. Megállapította, hogy az ellenség a Várkert és a Duna-part között, a Vízműerőd területén egy sáncot épít, s hogy a Várkertben is erődítési munkálatot sejtető mozgolódás észlelhető.

³⁵ A tábornok ugyancsak személyesen tájékozódott a tervezett aknatámadás színhelyén is. Már korán reggel megközelítette az Attila utca és Szarvas tér sarkához közel eső valamelyik ház udvarán keresztül a Palota kaput. Megvizsgálta a pincét is, melynek iránya a kapu felé vezet, és javaslatot tett az akna építésének részleteire is. Ezt a munkát egyelőre hat kőművessel szándékozott elvégezni, akik éjjel dolgoznának. Hogy munkájuk zaját leplezhesse és az ellenség figyelmét másfelé terelhesse, tűzérsege számára gránátokat kért kiutalni. Ezek robbanásának és az ellenség válaszának zaja elnyomná az aknán dolgozó munkások keltette zajt. A készítő aknákhöz különböző anyagokat is kért, melyeket a fővezér engedélyezett.³⁶

Nagysándor május 11-én levelet küld Vukovics Sebő igazságügy-miniszternek, amelyben sürgősen kérte egy teljhatalmú kormánybiztos kiküldését Görgei mellé a helyzet által megkövetelt teendők elvégzése érdekében.

³¹ Egervári, 1870. 68-69. Vö. Hermann, 2000b. 117-118.

³² HL1848-49:26/292.

³³ HL1848-49:26/294.

³⁴ Vö. Hermann, 2000b. 112.

³⁵ HL1848-49:26/132.

³⁶ HL1848-49:27/475.

A kormánybiztos személyére is javaslatot tesz, egykori hadtestparancsnoka, Klapka György személyében. Egyben felkéri, jelentését a legnagyobb titokban közölje Kossuth kormányzóval.³⁷ A furcsa levél háttere a Nagysándor és Görgei közötti ellentét, amely az április 19-én elfogadott Függetlenségi Nyilatkozattal kapcsolatos viták idején nagyon elmélyült és a továbbiakban végleg megrontotta viszonyukat. A budai időzés alatt ezek az ellentétek tovább mélyültek, mert Nagysándor egyértelműen Kossuthnak és a kormánynak volt a híve, Görgei pedig mindjobban konfliktusba keveredett velük. Emiatt Nagysándor – valószínűleg Kossuth külön kérésére is – figyelte Görgei tevékenységét az egész ostrom alatt. Ezzel kapcsolatban Nagysándor Kossuthnak írt levelében nevek és konkrét tények nélkül célzásokat tett bizonyos „rettegetes mulasztásokról” Buda ostromával kapcsolatban. Végül a május 11-i levél következtében Klapka helyettes hadügyminiszter Debrecenből május 14-én a helyszínre érkezett, s a lefolytatott vizsgálat után mindent rendben találva Nagysándort, mint írja, „felelősségre vontam”, amiért oly rémes tudósításokat írt Debrecenbe, mivel „Görgei hűségét és becsületességét is kétségbe vonja (...) én megnyugtattam és kértem, hogy a jövőben ilyen panaszoktól tartózkodjék, ha azokat nem tudja igazolni.”³⁸ A kölcsönös ellenszenv a hadműveletek további menetében is gyakran felszínre tört, és sokban befolyásolta az események korabeli és későbbi értékelését is.

Május 12-én érkezett meg az első öt nehézágyú, ezzel kapcsolatban Nagysándor május 14-én utasítja Kiss Pál ezredest és Máriássy János alezredest, mivel éjjel a nehezebb ágyúkat a sáncokban felállítják, hadosztályaik fele éjjel fegyverbe álljon, nehogy ezt a műveletet az ellenség észrevegye.³⁹ Május 13-án Nagysándor utasította a 47. honvédszászlóalj parancsnokságát, hogy a III. hadtest (Knezić tábornok) két századát, amely a Krisztina utcán állt, aznap este felváltsa s a továbbiakban 24 óránként intézkedjen a felváltásáról.⁴⁰

Május közepe fele az I. hadosztály vezetésében változások következtek be, visszatért Máriássy János ezredes és Bátori-Schulcz Bódog alezredes, viszont Kazinczy Lajos és Kiss Pál ezredeseket máshova vezényelték.⁴¹

Május 15-én Nagysándor már jelenti a főparancsnokságnak, hogy a kapott parancsot teljesítve a nehézágyúkat a réstörő és az oldalazó ütegekbe bevontatták, illetve 200 fős gyalogságról is gondoskodott.⁴² Az előkészületek megtörténtek, így megindulhatott az igazi ostrom, amelyre azonban a várórség kíméletlenül válaszolt, Pestet kezdte folyamatosan bombázni és ez számos polgári áldozatot is követelt. Az érkező ostromlövegekkel megerősödve, május 16-án a Nap-hegyről és a Sváb-hegyről egész napos ösztűzet zúdítottak a budai várra, melynek eredményeként a várfal délnyugati részén hatalmas részek keletkeztek. Görgei utasítást adott, hogy másnap az I. hadtest az ostro-

³⁹ HL1848-49:27/475.

⁴⁰ HL1848-49:28/30. Vö. Hermann-Bóna-Molnár 2020. 114-115.

⁴¹ Uo. 115. HL 1848-49:37/37.

⁴² HL1848-49:28/31.

³⁷ Közli Deák, 1943. 368-369 és Katona, 1989, 450-451.

³⁸ Klapka, 1986.144.

mágyúk által a vár falán tört rést, a II. hadtest (Aulich tábornok) a Fehérvári kaput és végül a III. hadtest (Knezić tábornok) a Fehérvári rondellát rohamozza meg.⁴³ Május 16-án Nagysándor tudósítja a hadsereg-főparancsnokságot, hogy a Gellért-hegyen felállított egyik 12 fontos lövege összelőtt egy, a várfalon álló 18 fontos vaslöveget, amire az ellenség visszavonta lövegeit.⁴⁴

Május 17-én – a fővezérség diszpozíciója alapján – Nagysándor részletes utasítást ad ki Budavár elleni aznap éjszakára tervezett rohamra. Ebben tisztázza, hogy „az ostrom fő célpontja létramászással: az I. hadtest számára a rés megmászása a II. és III. hadtestekkel kombinálva és pedig az I. hadtesté kizárólag a Fehérvári kaputól a kerteig terjedő szakasz az új istállók alatt”. A hadtestet két rohamoszlopra osztotta, mindegyik 150 darab létrát kapott a falak megmászásához.⁴⁵ Emellett intézkedett az ostromhoz szükséges további létrák biztosításáról,⁴⁶ valamint a Gellért-hegyről leszállított 12 fontos löveg elhelyezéséről.⁴⁷ A Budavár elleni május 17-i első támadás oroszánrésze tehát Nagysándor hadtestének jutott. Feladata a rés és a környéken lévő magas fal megmászása volt. A létrákat az éj leple alatt a vár falához hurcolták, majd a tüzelés mellett is bátran előre nyomultak. Azonban a rés túl meredeknek bizonyult, a létrák többsége pedig rövid volt, így nem sikerült megmászni a falat. Nagysándor a közelben, a Horváth-kertben (a mai Krisztina és Attila körút között) tartózkodott, s

amikor jelentették neki a sikertelenséget, odaküldte vezérkari főnökét, Kleinheinzt Oszkár őrnagyot, hogy győződjék meg a kialakult helyzetről, és ha lehetetlennek tartja a behatolást, rendelje el a nevében a visszavonulást. Kleinheinzt, meggyőződve a rés túl nagy magasságáról, azonnal elrendelte a visszavonulást. A vitéz őrnagy azonban eközben több lövést is kapott és sebeibe rövidesen belehalt.⁴⁸

Az elhamarkodottan elrendelt támadás kudarcba fulladt és veszteségekkel járt, Görgői a gyalogsági roham kudarcának okait a következőkben látta: „Nagysándor I. hadteste a még kellően le nem rombolt várfalon a rés megfelelő részein létrák nélkül áthághatatlan akadályokba ütközött. Pusztán, s csak szemrevételezésre szorítkozó megfigyelések az ostromgyűrűk törte résnek a tökéletlensége kikerülte figyelmüket. A III. hadtest szakaszán a létrák rövideknek bizonyultak. A II. hadtestnél ezek az akadályok nem forogtak fenn, de a védők vitéz helytállása hiúsította meg a rohamot.”⁴⁹

Nagysándor május 18-án jelentést küld Görgőinek, amelyben beszámol a budai vár elleni első sikertelen támadásról. Ebben megállapítja: „A rohamoszlopaim nem tudtak egyesülni. Máriássy hadosztályánál a létrák túl rövidnek voltak. A rést ma energikusan lőni kell, egyébként a vállalkozás sikere megghiúsulna. A rés jelenleg még nem rohamozható.”⁵⁰

Az ostromot azért folytatták, másnap a főparancsnoksági utasítás ér-

⁴³ Máriássy, 1999. 125.

⁴⁴ HL 1848-49. 28/187.

⁴⁵ HL1848-49:28/317.

⁴⁶ HL1848-49:28/313.

⁴⁷ HL1848-49:28/316.

⁴⁸ HL1848-49:29/59. Vö. Máriássy, 1999. 127.

⁴⁹ Görgői Artúr, 1988. II. 83-85. Vö. Máriássy, 1999. 127. 229-es jegyzet.

⁵⁰ HL1848-49: 28/415.

telmében éjjeli 11 óra után Driquet őrnagy a rés ellen, Máriássy alezredes viszont az ettől jobbra álló nádori istállók ellen intézett egy színlelt támadást, felderítéssel összekapcsolva. A felderítés célja, főleg az ellenséges röppentyűk szétrombolása, nem sikerült, mert az ellenség ezt hamar észlelte és heves kartácstűzzel megakadályozta, viszont több hasznos információt szereztek a várba való bejutási lehetőségekről.⁵¹ Az ostromágyúk másnap ismét megszóltak és május 20-a estig egyfolytában lötték a várat. Ezalatt Hentzi többször is irgalmatlanul lövette a védtelen Pest városát, ezzel kihívta a magyarok mély haragját. Görgei a rést, amely közben egyre tágult, most már megfelelőnek ítélte, és a döntő támadást másnap virradóra elrendelte. Utasítása elején hangsúlyozta: „Buda ostromának befejezése a magyar hadseregnek már becsületbeli feladatává vált.”⁵² Részletes utasításában Görgei, miután összefoglalta az addig megkísérelt támadások tanulságait, elrendelte, hogy május 20-án, az éj beálltával látszattámadásokat indítsanak minden ponton és ezeket energikusan folytassák egészen szürkületig, hogy az ellenség ne tudjon pihenni. A tényleges általános ostromot hajnali három órától rendelte el, megállapítva a célpontokat, az egyes katonai egységek elhelyezését, illetve feladatait. A Nagysándor tábornok vezette I. hadtest feladata, hogy „a rést és a tőle jobbra lévő körítőfalat támadja ténylegesen mindkét ponton. A rést egymás mellé helyezett létrákkal a lehető legkönnyebben járhatóvá kell alakítani, különösen a sík része mentén.”

⁵¹ HL1848-49:29/59.

⁵² HL1848-49:29/160.

Ezenkívül az I. hadtest, „minthogy ez a legerősebb a felhasználható zászlóaljakban, készenlétben tart egy erős tartalékot az elsőként megnyitott kapun való benyomulásra. Ennek a tartaléknak a felállítási helye a Horváth-kert.”⁵³

Nagysándor a kapott parancsot ki egészítő utasításokkal látta el hadteste csapatai részére. Ebben pontosítja, hogy általában megmaradnak a május 17-i első offenzíva idején kiadott rendelkezések, illetve hogy „a tartalékok készenlétben maradnak, hogy az említett kapun keresztül (a Fehérvári kapu – F. J.) az első értesítésre után nyomulhassanak”. Egyben aznap este 9 órára magához rendeli az összes törzstisztet és zászlóaljparancsnokot (a Tabánban lévő kivételével) a teendők megbeszélése érdekében.⁵⁴ Máriássy János alezredes szerette volna elérni a támadás még egy nappal való elhalasztását, ennek ki eszközzésére pedig Nagysándort akarta felkérni, aki lényegében egyetértett ezzel a tervvel, azonban Görgeivel lévő rossz viszonyára hivatkozva elhárította a kérést és inkább Máriássyt küldte volna el Görgeihez, aki viszont a felvetést határozottan elutasította.⁵⁵

A Fehérvári kapunál lött rés megróhamozására és bevételére Nagysándor a Kiss-hadosztály Driquet-dandárját (28, 44 és 47-es zászlóalj) és a Máriássy által átvett Kazinczy-hadosztály Nyeregjártó-dandárját jelölte ki. A tartalékot Dipold és Burdina dandárjai képezték.⁵⁶

A Budavár elleni második, döntő roham 1849. május 21-én hajnalban

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Máriássy, 1999.128.

⁵⁶ Hermann-Bóna-Molnár 2020. 117

kezdődött. Az utasításoknak megfelelően a várfal Krisztinaváros és a Tabán felőli szakasza és a vár délnyugati részén tátongó rés felől az I. hadtest csapatai indultak rohamra. A Vérmező felőli sarokbástyát (a mai Hadtörténeti Múzeumnál) és a Fehérvári kaput a III. hadtestnek kellett elfoglalnia, a vár déli részét a II. hadtest támadta, Kmety hadosztálya pedig ismét a Víziváros felől kísérelte meg a behatolást.⁵⁷ Görgei a Sváb-hegyen ma is álló Óra-villa teraszáról távcsövön követte nyomon az eseményeket, s mint később írja: „a derengésben hamarosan már a tömegeket is kivehettük, amint ismételten nekimennek a résnek, de a fehérvári rondella tűzétől mindig újra visszatántorodnak. Egyesek így is csaknem minden nekirohanáskor feljutottak a bástya fokára. De a következő pillanatban ezeket sem látjuk többé sehol, a védők golyói bizonyára leterítették őket (...) a következő, szemmel láthatóan fokozott eréllyel megkísérelt roham pillanataiban, a támadók nagyobb része feljutott a bástyafokra, ők jobbra fordultak, s csakhamar eltűntek szemünk elől a rés közelében álló, félig-meddig kiépültnek látszó házak még mindig homályosan kivehető falai közt. Kínos bizonytalanság vett erőt rajtunk: mi lesz ezeknek a hősöknek a sorsa?”⁵⁸

Az ostromról az ebben közvetlenül résztvevő Máriássy is részletesen beszámol, betekintést nyújtva a tervekbe is: „A létrák fölállítására a várfalnak az udvari istállók alatti részét jelöltem meg. Ez a kiszögellés egy kertnek a falát képezte s legalább két öllel alacsonyabb volt a körönd többi részénél. A kertben

egy lapos fedelű épület állott s az épület felett volt a tulajdonképpeni várfal. A tervem az volt, fölmászni először erre a lapos fedelű épületre, ide fölhúzni rövidebb létráink közül néhányat s aztán innen behatolni a várba. A terv keresztülvitelére hadosztályom összes zászlóaljaiból egy önkéntes századot alakítottam s a vezetést egy fiatal és derék századosra, Ghiczyre bízam.”⁵⁹

A támadás kezdetét több röppentyű kilövése jelezte, a rés felé való bátor előrenyomulás a több oldalról is jövő tüzelés dacára is tovább folytatódott. A legkeményebb viadal tehát Nagysándor József harcvonalán, a Fehérvári-köröndtől délre eső résznél folyt. Két újabb rés elleni roham indult, amelyet személyesen Nagysándor József vezérőrnagy vezetett, bátorságával lelkesítő példát mutatva. Nagysándor a Driquet-dandár élén haladt, a 28., a 44., és 47. zászlóalj közül utóbbi haladt az élen. Ugyan a várvédők csak akkor vették észre a honvédeket, amikor már a résen belül voltak, a támadás mégis nehezen tudott előre haladni, mert kemény védekezésbe ütközött.⁶⁰ Nagysándor a 39. (Dom Miguel) gyalogezred tartalék egységeként működő 3. zászlóalját rendelte a réshez, de a 17. honvédezászlóalj egy része is ide rohant. Ezáltal sikerült félresöpörni a várvédőket, de ez jelentős vérveszteséggel járt. A védők golyózápora végül nem tudta megakadályozni, hogy hajnali 4 óra körül Nagysándor hadtestének csapatai behatoljanak a várba. A Szent György térrel szembeni kissé alacso-

⁵⁷ Bona, 1998. 223.

⁵⁸ Idézi Csorba, 1989.122.

⁵⁹ Máriássy, 1999. 128-129. Ghiczy Istvánról van szó, aki Buda bevételénél egy önkéntes rohamszázad élén elsőként tör a várba, hősi halált halt.

⁶⁰ Hermann, 2000b.119.

nyabb falakat egy önkéntesekből álló század mászta meg, rövidesen a 47. honvédszászlóalj katonái is bejutottak a várba. Az első zászlót a várban Püspöky Grácián, a 47-es zászlóalj néhány napja szolgáló újonc zászlótartója tűzte ki.⁶¹ Ez nagy hatással volt a többi, a 47. honvédszászlóalj mellett haladó 28. és 44. honvédszászlóaljra is.

A rést védelmező olasz 23. (Ceccopieri) gyalogezred zászlóaljának katonái kénytelenek letenni a fegyvert. Erre Máriássy János ezredes hadosztálya a réseken, illetve a létrák segítségével a bástyákon át az I. hadtest többi csapatai is betörték a várba. Máriássynak sikerült a várkerteken át két zászlóaljjal is a rést védők oldalába kerülni, elősegítve ezzel a rohamozók további bejutását. Reggel 5 órakor Nagysándor tábornok futárral küldi jelentését a hadsereg-parancsnokságnak: „Ha Isten is úgy akarja, tartani fogjuk magunkat a várban, melynek egy részét, az istállók táját kilenc zászlóalj hadtestemből már elfoglalva tartja.” A ceruzával írt német nyelvű jelentés hátoldalán pedig még egy friss információt közölt: „Tizenegy zászlóalj van a várban.”⁶²

A betörés hírére a Hentzi vezérőrnagy által személyesen vezetett császári sor- és határgyalogság ellentámadást indított, de a Szent György téren sortűz fogadta őket, Hentzi halálos sebet kapott, állítólag a 47. honvédszászlóalj századosainak egyike lövésétől. A császáriakat visszaverték, a várórség két részre szakadt, melynek egyik fele a királyi palotába szorult vissza s rövid

idő múlva letette a fegyvert. Időközben a III. hadtest csapatai szintén betörték a várba, de a győztes ostrom csak azután ért véget, hogy az I. hadtest csapatai a vár központja felől hátba támadták a még ellenálló erőket. Három és fél órai küzdelem után, reggel 7 óra felé Budavára a honvédsereg kezére került.⁶³ Ez volt a tavaszi hadjárat csúcspontja, a budai vár bevételével a honvédsereg komoly hadikészletek birtokába jutott, egyben biztosította a bázist az elkövetkezendő hadműveletek idejére.

Május 21-én Nagysándor a budai vár bevételét követően rácvárosi főhadiszállásáról rendelkezést bocsát ki, amelyben meghatározza csapatai elhelyezését és feladatait. Kifejti, hogy: „A legfontosabb kötelesség azonban minden kincstári és középület (templomok, városháza stb.) azonnali megszállása, továbbá a minden fajta szétzört hadi eszköz összehordása egy zárt helyre és szigorú őrzése addig, amíg az átvételi bizottság ezeket előírás szerűen átveszi.” Egyidejűleg felszólította az összes csapatparancsnokot, hogy „lelkiismeretesen jelentsenek a mai csatáról is, az érdemes, vitéz harcosokat az igazságos jutalomra személyesen állítsák elémbé, különösen azokat kell néven nevezni, akik a f. hó 17-re szóló rendelkezésben megszabott jutalomra érdemesek.”⁶⁴

Az 1849. május 4–21. között tartó ostrom során mindkét oldalon jelentős volt a veszteség. A császáriak csapatok minegy 710 főt vesztek (532 halott és 178 betegségben meghalt), a várórség 4204 katonája, köztük 113 tiszt

⁶¹ Uo.120.

⁶² MNL OL P 295. Görgei család. 38. cs, 15 fasc. 45. fol.; Görgey István, 1885-1888. II. 291. Kátóna, 1989. 124.

⁶³ Bona,1998. 223-224.

⁶⁴ HL1848-49:29/267.

Buda bevétele 1849-ben (Jakobey Károly festménye)

esett fogságba. A vár sikeres bevétele a magyar csapatok számára 370 halottba és 670 sebesültbe került.⁶⁵ Ezen belül a legnagyobb veszteségeket az I. hadtest szenvedte el: 143 halott, amelyből 5 tiszt és 138 legénységi állományú, 316 sebesült, ebből 11 tiszt és 305 legénységi állományú, és 29 eltűnt.⁶⁶

Budavár ostroma egyike volt a szabadságharc legnagyobb összecsapásainak, a fontos győzelemnek komoly lélektani, mozgósító hatása is volt. Ugyanakkor az ostrommal három hét veszett el és a csapatok veszteségei is csak később kerültek pótlásra. A véres ostrom egyike volt a legrövidebbeknek, csak 17 napig tartott, ráadásul egyetlen eset, amikor rohammal sikerült elfoglalni az erődítményt. Buda bevételével

a honvédsereg dicsősége csúcspontjára ért. A következménye viszont súlyos volt, hiszen nem véletlen egybeesés az, hogy I. Ferenc József éppen Buda visszavételének napján véglegesítette megállapodását I. Miklós orosz cárral arról, hogy az 200 ezer katonával segíti a magyar forradalom leverését.⁶⁷

Nagysándor bátor helytállását az írások általában megfelelően értékelik, kiemelve azt, hogy személyesen vezette rohamra katonáit, és hogy a résen belül, folyton harcolva közeledett a főőrhely felé. Az nem állja meg a helyét, hogy katonái élén ő volt az első a bástyafalakon, viszont az teljesen fedi a valóságot, hogy az általa összehangolt és megfelelően vezetett hadteste csapatai jutottak be elsőnek a várba és a végső győzelmet is ők vívták ki. Hőstettének hivatalos elismerését azonban Nagysándor hiába várta, hi-

⁶⁵ Bona, 1998. 223. Asbóth Lajos szerint az elesettek száma 427, a sebesülteké 691. Ld. Asbóth, 1862. I. 48.

⁶⁶ Hermann, 2000b. 131.

⁶⁷ Uo.

szen a Klapka-látogatás háttere megismerése által Görgei ellenszenve még határozottabb formát kapott, olyannyira, hogy május 21-i győzelmi jelentésében Nagysándor nevét meg sem említi, helyette a hadosztályparancsnokát, Máriássy János alezredest és Peter Driquet őrnagy dandárparancsnokot dicséri meg és terjeszti fel előléptetésre.⁶⁸ Egyébként Görgei később emlékirataiban is állandóan kritizálta, sőt leértékelte Nagysándor József teljesítményét, emiatt a hazáját szerető és azért a végsőig kiálló tábornokot ma is sokan hajlandók erősebben kritizálni a kelletténél.

Nagysándor hőstettét viszont a szemtanúk lelkes beszámolói, Ludvig János kormánybiztos tudósítása Debrecenbe, valamint Antos János százados május 21-i jelentése Klapka Györgynek hitelesebben örökítették meg. Utóbbi leírja, hogy Nagysándor I. hadteste vette be a várat és ennek 47. zászlóalja volt az első a várban.⁶⁹ Jelentése utolsó részében megállapítja: „A nap hősei valóban: Nagysándor tábornok, ki egész ostrom alatt éjjel-nappal buzgalommal fáradozott, s az ütközetben is páratlan hősi elszántsággal, ritka erélyességgel vezette az ostromot.” A továbbiakban kiemeli Máriássy ezredes, Driquet alezredes és Inkey őrnagy vitézségét.⁷⁰ A tábornok hősiessége a korabeli sajtó figyelmét is felkelti. A *Közlöny* például Nagysándort született huszárnak nevezte és megállapítja: „tisztjei szintén nagyon dicsérik s bátorságát és vitézségét felülmúlhatatlannak ál-

lítják”.⁷¹ Görgei viszont május 25-én Kossuth Lajoshoz intézett összefoglaló jelentésében csak annyit ír, hogy: „A 10-ik, 33-ik és 47-ik zászlóaljak, mint melyeknek emberei egytől-egyig a vár megrohanásánál a vitézségnek kitűnő jeleit adták, zászlóikra kitüntetésül III-ad osztályú érdemjelt nyertek.”⁷²

Május 22-én Nagysándor két rendeletet ad ki, két dandárparancsnokának, az elsőt Schulz Bódog alezredesnek, a másodikat Peter Driquet alezredesnek. Mindkettőt felhívja, hogy a legnagyobb rendet és fegyelmet kell fenntartani. Másnap délelőttre kérette magához azokat, akik Buda ostroma alkalmával kitüntették magukat. Őszinte keserőséggel állapította meg, hogy „a Buda ostrománál elesett vitéz szabadságharcosok temetésénél az a sajnálatos eset történt, hogy a térparancsnok⁷³ hanyagsága miatt koporsó nélkül kellett őket elföldelni, jöllehet a koporsók megrendelése minden halott számára megtörtént és azok készen is voltak. A térparancsnok eme megbocsájtathatlan indolenciáját, melynek révén elmaradt a halotti koporsók idehozatala, a legszigorúbban megbüntettem, és gondoskodni fogok arról, hogy ez a százados a hadseregparancsnokságtól eltávolíttassék...” Végül felszólítja őket, hogy a Buda ostromáról szóló jelentést és a veszteségjelentéseket mielőbb küldjék be.⁷⁴

Nagysándor József a kapott beszámolók alapján május 28-án felterjeszti részletes jelentését Buda május 21-i bevételéről. Ebben ismertette a kiadott

⁶⁸ MNL OL H 2. OHB 1849:7538. Közli Katona, 1989.539.

⁶⁹ MNL OL R 295. Klapka György iratai 1 cs. 3. t. 1849. május. Közli Katona, 1989. 524-526.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ *Közlöny*, 1849. május 25.

⁷² Hermann-Bóna-Molnár, 2020. 121-122.

⁷³ Vándorfy Gusztáv százados.

⁷⁴ HL1848-49:29/309 és HL1848-49:29/325.

diszpozíció szerinti hadmozdulatokat, majd hogy a résen való áttöréshez a legmegfelelőbbnek az Attila utca 407. számú ház kertjei mutatkoztak. Emiatt, amikor eljött az általános támadás órája, az elsőként rohamra rendelt 47. honvédszászlóalj Nagysándorral az élen, Driquet őrnagy és tisztjei vezetésével a 407. számú ház kertjén keresztül megmászta a létrákon az előfalakat, s többen gyorsan feljutottak a résre, köztük Püspöky Grácián, aki a falakon azonnal kibontotta és meglobogtatta zászlóját, amit a csapatok viharos „Éljen a magyar”-ral köszöntöttek. A továbbiakban leírja: „Ez olyannyira lelkesítette a támogatásként kirendelt 28. és 44. zászlóalj legénységét, hogy az a legnagyobb halálmegvetéssel és egymást lelkesítve, futva másztak fel a létrákon, és dacára a Fehérvári-kapunál lévő nagy rondelláról történt leghevesebb kartács- és lőfegyver tűznek és a szakadatlan kézigránátvetésnek, rettenthetetlenül és fáradhatatlanul a résre törtek. Mialatt most a Driquet-dandár megmászta a rést, a Nyeregjártó-dandár a hősiek Máriássy alezredes vezetésével megkísérelte az innen jobbra lévő falakat, az egykori főhadparancsnok lakása mögött létrákkal megmászni. Ezen feladat, a vezér és a csapatok bátorsága ellenére nehéz volt, mivel itt, mielőtt a főfalhoz juthattak volna, több kertet és támfalat kellett megmászniuk, amelyek egymás felett három emelet magasságban fekszenek, és amelyeket jégesőhöz hasonlatos kartács- és lőfegyvertűzzel pász táztak. – Ez azonban nem akadályozta meg a rohamozókat végtelen »Éljen a magyar«, »előre, előre« kiáltások közepette folyamatosan előre mászni, amelynek során sokan áldozták hősi

életüket., – azonban meggyőződéseim szerint egy innen történő gyors előretörés túl nehéz, fáradságos és túlzottan sok veszteséggel járó volt, ami arra indított, hogy ezen dandár 2 zászlóalját a réshez rendeljem, s ott nyomultassam be az erődbe.”⁷⁵

A Fehérvári kapunál az erős ellenállás miatt hosszabb ideig nem tudtak felülkerekedni, emiatt Nagysándor 3 századot küldött a kaputól balra lévő fal megmászására, hogy a védőket elűzzék a rondellából. Ezáltal, valamint azon szerencsés fordulat révén, hogy a benyomuló csapatok a rondellát az erőd felől elfoglalták, a rés egész szakasza szabad lett, és ezen ellenállhatatlanul özönlöttek be a csapatok. Beszámolójában a továbbiakban kifejti: „Ezzel egy időben Aulich és Knezić tábornok mellettem rohamozó hadtestei értesítették az erődbe nyomulásomról, s szakadatlan rohamozásra szólítottak fel, amelynek megkönnyítésére benyomuló csapataim a védőket hátba fogták, s a falakról elűzték. Itt kell hálás elismeréssel jelentenem, hogy Aulich tábornok úr felszólításomnak, hogy 2 zászlóaljat támogatásként és a résen való benyomulásra rendeljen, a leggyorsabb készséggel eleget tőn. A csapatok hősiek halálmegvetéséről, bátorságáról és vetélkedéséről csak annyit mondhatok; hogy tetteik eléggé dicsérik őket s hogy minden egyes közülük a nap hőse volt; – azonban itt név szerint kell említenem a két bátor törzstisztet, a hősiek Máriássy alezredest és a hidegvérű, vitéz Driquet őrnagyot, akik körültekintő vezetésük és lelkesítő példájuk által, mivel mindenütt az elsőek voltak, – az erőd bevételehez jelenté-

⁷⁵ HL 1848-49:30/310.

kenyen hozzájárultak.”⁷⁶ Javasolja előléptetésüket, mellettük még többeket is megnevez az elesettek, illetve a hősi-esen ostromlók közül, akik elismerést érdemelnek.⁷⁷

Ezzel befejeződött Nagysándor József katonai karrierjének egyik leg-sikeresebb szakasza, amely során jelen-tősen hozzájárult Buda visszafoglalá-sához és elismerést vívott ki magának. Nagysándor a budai vár ellen indított utolsó, mindent eldöntő rohamban ta-núsított bátor helytállásával frappán-san válaszolt a benne kétkedőknek, ezzel eljutott egész katonai karrierjé-nek csúcsára, ugyanakkor előlépett a szabadságharc fontos hadvezérei közé. Azonban ünneplés közepette is igazából a családjával való találkozás zökkenti ki csak a rosszkedvűségből. Ez mindenképpen azt sugallja, hogy a hadtestparancsnokot az elért sikerek ellenére is aggasztotta a szabadságharc és a haza sorsa és jövője.

Az I. hadtest és a tábornok május végéig a budai táborban maradt, és a Rácvárosban, Krisztinavárosban és az Attila utcában szállásolt be.⁷⁸ Ez a rövid időszak sem volt mentes fejle-ményektől. Nagysándor május 26-án kapja meg Görgei azelőtt nap írt me-netutasítását hadteste számára az 1849. május 27-től június 1-ig terjedő idő-szakra, egyúttal értesítik a Táborkari Központi Iroda felállításáról is. Ebből megtudta, hogy: „Buda elfoglalása által teljesen befejeződtek a hadműveletek Magyarországon a Duna középső sza-kaszán. A hadsereg tehát hiánytalanul és biztosítva tud a Duna felső szaka-

szán és a Vágnál álló ellenség ellen elő-nyomulni...”⁷⁹ Nagysándor hadteste az utasítások szerint május 29-ig Budán marad, amikor Vörösvárra megy, onnan május 30-án Dorogra, majd május 31-én Dorogról Esztergomba és Párkányra megy és ott is marad.⁸⁰ Május 26-án Nagysándor közli azokat a feladatokat, amelyek a május 29-i tovább indulást készítsék elő. Ebben utasítást ad a fegyverek megjavítására és a hiányok pótlására is.⁸¹

Nagysándor amúgy borús kedély-világát az elért komoly sem tudták lé-nyegesen befolyásolni. Komor hangu-lata csak unokahúga és egyben meny-asszonya, Schmidt Emma társaságá-ban oldódott fel, amikor a Nemzeti Múzeum alsó körtermében díszebé-den vett részt, amelyet május 27-én Pest városa adott a Függetlenségi Nyilatkozat tiszteletére.⁸² Ráadásul ezt beárnyékolta Görgei Artúr várat-lan távozása, mivel „magok a főtisztek sem tudták, hogy fővezérük ma reggel eltávozott, s nagy ijedségben voltak, mert az a hír szárnyalt köztük, hogy Görgei Debrecenbe ment a hadügyet átveendő, s hogy Vetter⁸³ lesz a fő-vezér; maga Nagysándor tábornok is egészen kétségbeesetten tudakozódott aziránt, vajon igaz-e. Megnyugtattam őt, hogy nincs semmi a dologban, s hogy Görgei ismét Budán leend” –

⁷⁹ HL 1848/49 :30/48.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ HL1848-49:30/145.

⁸² Csorba, 1989. 122. Ugyanő emeli ki, hogy a személyi és történelmi tettet megalapozottan összekapcsoló közvélemény erejét az a mű-vészeti alkotás is bizonyítja, amelyen Barabás Miklós a rommá lőtt fehérvári várfalat festette meg a tábornok menyasszonyát Schmidt Em-mát ábrázoló képének háttérében.

⁸³ Vetter Antal honvéd altábornagy.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ HL 1848/49:29/309

Nagysándor menyasszonya, Schmidt Emma, aki 1853 áprilisában férjhez ment Klauzál Gáborhoz, a Batthyány-kormány volt miniszteréhez, kitől három gyermeke született; 1898 körül halt meg

írja Hajnik Pál rendőrfőnök Szemere Bertalan miniszterelnöknek tett jelentésében.⁸⁴ A távollét háttérében azt találjuk, hogy Buda bevételét követően Görgei Artúr valóban átveszi a hadügyminisztérium vezetését (már május 1. óta, a Szemere-kormányban ő lett a hadügyminiszter, egészen július 4-i lemondásáig), és a hadsereg szervezetével kapcsolatban számos reformot léptetett életbe.⁸⁵

Buda után, Arad felé

Buda visszavétele után szükség volt a hadsereg átcsoportosítására és egy újabb hadjárat tervének kidolgozására,

ami némi időt követelt. Ezzel összefüggésben Nagysándor május 31-én kapta kézhez Klapka levelét, amelyben tudósítja hogy őt a komáromi vár és az egyesített I., VII. és VIII. hadtest főparancsnokságával bízták meg, és megállapítja: „erősen hiszem, miszerint e nehéz feladatban tábornok úr részéről a legerélyesebb támogatásnak fogok örvendhetni”.⁸⁶ A valóságban a Buda bevételét követően 1849. május 25-én újonnan létrehozott Központi Hadművelési Iroda vezérkari főnöke, Bayer József ezredes és Klapka György közötti hatásköri viták után Klapka alárendeltségébe végül csak a VII. hadtest került.⁸⁷ A Központi Hadművelési Iroda előbb Esztergomban, majd pedig Tatán tartózkodott, onnan adva ki utasításait. Nagysándor az I. hadtesttel végül május 29-én indult el Budáról a Vörösvár–Dorog–Esztergom–Párkány útvonalon.⁸⁸

Nagysándort a sikeres ostrom utáni kevésbé eseménydús átmeneti helyzetben a családjával való találkozás emléke és vágya foglalkoztatja, s mivel ezek fontos részei a vértanú tábornok életének és további sorsának, röviden itt szükséges bemutatni. Május végén írt levelében megállapítja: „Tőletek búcsúzni képes nem vagyok – Istennek legszebb áldása reátok!”⁸⁹ Május 30-án levelet ír menyasszonyának, Schmidt Emmának, amelyben azt írja: „Szívemből, lelkemből kívánom, hogy svábhgyi mulatságotok mind Te egészségedre, mind jó Anyádéra ked-

⁸⁶ HL1848-49:30/153.

⁸⁷ HL1848-49:32/572.

⁸⁸ A május 25-i diszpozíciót lásd: HL1848-49:36/192. a.

⁸⁹ MNL OL R 392.

⁸⁴ MNL OL, H 9. 1849:120.

⁸⁵ Bona, 2000.161.

vezőleg hasson...”⁹⁰ Aznap, testvérének Schmidt Jánosnének, Johannának is írt, őt levelében arra buzdítja, hogy azonnal menjenek vidékre, hogy leánya és az ő egészsége helyreálljon. Gondoskodóan kitér a család többi tagjára is, megállapítva: „A sors, a mi kérlelhetetlen sorsunk nem követelhet további áldozatot a mi egyébként is keményen sújtott családuktól.”⁹¹

Húgának június 5-én küldött újabb levelében a sikerektől kapott magabiztosság helyett ismét keserű pesszimizmussal szemléli saját sorsát, és benne több, a későbbi búcsúlevelében írt elemet is felfedezhetünk. Nehéz megérteni, hogy aki bő egy év alatt mesés pályát futott be, nyugdíjas századosból 1849 júniusáig hadtestparancsnokként vezérőrnagyi rangra emelkedett és a kisebb hibák ellenére kiemelkedő sikereket elérve katonai pályafutásának csúcspontjára ért, ilyeneket írhat: „Én szerencsés soha még nem voltam, mi után vágyódtam, soha meg nem nyerhettem, mit várhatok jelenleg, mikor óhajtasom, kívánságom, reményem bennetek összpontosul? Legyen Isten szent akaratja!”⁹² A levélben felidézi legutóbbi találkozásukat, kifejezve kétszer is reményét, hogy legalább még egyszer az életben lássa őket. Családjáról igyekszik folyamatosan gondoskodni, így unokaöccséről is, de unokahúga, egyben menyasszonya boldogsága is fontos célja, sőt igyekszik sógora hivatali előrehaladását is egyengetni. Szeretteit vágyott ismét látni, de tisztában volt vele, hogy a kialakult helyzet ennek nem kedvez: „Kívántam,

igen kívántam volna őt s Tégedet még egyszer az életben látni, történhetik-e ez valaha? az ellenség két óra járásra áll tőlem, reményem, hogy talán holnap már összeütközünk, dicső katonáim örömmel várják ezen pillanatokat.”⁹³ A következő napokban húgához újabb levelet intéz, amelyben örömét fejezi ki, hogy a Sváb-hegyre mennek az egészségük helyreállítás acéljából.⁹⁴ Ebben az időszakban több levelet is ír unokahúgának és menyasszonyának, Schmidt Emmának. Az elsőben kiemeli édesanyja szerepét: „Érezni és tudni fogod, hogy a kiváló, jóságos anyád mennyire szeret Téged. Törekedj hát, hogy elnyerd anyád barátságát, akinek viszont Te is tartozol a legjobb, és minden körülmény között a legőszintébb barátnőjének lenni.”⁹⁵ A következő kettőben a dugába dőlt házassági terveket taglalja, de az Ürményből június 11-én keltezettben már mindössze annyit ír: „Azonban Téged is, édes menynei angyalom látnom kell még ebben az életben és ez az egyetlen, a legfőbb jutalom, ezt kérem Istentől minden esetleges jóért, amit most és egyébként tettem és talán még tenni fogok.”⁹⁶ A június 14-i levelében pedig hasonlóképpen azt írja: „Nem tudod elképzelni, hogy milyen nehéz lesz ez nekem, milyen határtalan a vágyam, hogy Téged boldogságom, mennyországom, mindenem, még egyszer lássalak ebben az életben.”⁹⁷

Visszatérve, végül Nagysándor hadtestével Párkányról június 1-én Köbölkútra, 2-án Jászfaluba, 3-án

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Uo.

⁹² Közli V. Waldapfel, 1965. III. köt. 431-432.

⁹³ Uo.

⁹⁴ MNL OL R 392.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ Uo.

Budavár ostroma (Than Mór vázlata)

Hullba, illetve mivel ott kevés volt a hely, Ohajba, majd 5-én Nyitrán át Komjátiba érkezett. Június 8-án este átvonult Ürménybe, majd onnan Mocsonokon keresztül Szeredre vonult. Ezzel új szakasz kezdődött el katonai működésében, amely már kevésbé sikeres, mint ahogy a szabadságharc is ettől kezdve már elindult a keserű végkifejlet felé. Nagysándor helyzete nem csak az erőviszonyok lényeges megváltozása, illetve a Görgeivel való személyes ellentétje miatt vált jóval nehezebbé. Hadosztálya élén ugyan kiválóan megállta helyét, de egy állandó bevetés alatt lévő hadtest vezetése sok szempontból más képességeket követelt. Buda ostrománál a lelkesedés és a különleges helyzet közepette viszonylag könnyebb volt döntéseket hozni, viszont a későbbi elhúzódó harci feladatok hamar elfárasztották az egészségi gondokkal folyamatosan

küzdő parancsnokot. Végig szívén viselte hazája sorsát és azért bármikor képes volt a legnagyobb áldozatra is, de a hazája sorsáért való mély aggodalom felőrölte erejét, így mind nehezebben tudott helytállni.

Nagysándor a nyári hadjárat során már kevésbé volt sikeres, több alkalommal is bizonytalan volt, máskor késlekedett, elszalasztva kedvező alkalmakat, nem mindig sikerült összehangolnia hadteste fellépését. Ezeket nemcsak az ő gyengébb hadvezetése, hanem parancsainak be nem tartása is okozta. Mindezek a sikertelenségek azonban akkor már az egész főserég harci tevékenységére is jellemzőkké váltak. Nagysándor ténykedésének utolsó szakasza tehát nem bizonyult sikeresnek. A feldunai hadsereg Tokajtól Nagyváradig tartó visszavonulását kikülönített hadtestével ő fedezi, de augusztus 2-án Debrecennél

harcba bocsátkozott az orosz főssereg egy részével, megfelelő felderítés hiányában azonban jóval alábecsülte a vele szemben álló erők nagyságát, így súlyos vereséget és jelentős veszteséget szenved. Az elvesztett debreceni ütközetért sokáig a közelben lévő és valóban egy lépést sem tevő Görgeit hibáztatták, tulajdonképpen főleg a hadtestparancsnoka nélkül intézkedő Pongrácz István őrnagy, vezérkari főnök, illetve az ütközetet a kellő időpontban félbe nem szakító Nagysándor a felelős. Azt is figyelembe kell venni, hogy a harapófogóba került magyar honvédsereg hosszú távon nem kerülhette el sem az ütközetet, sem pedig a vereséget. Debrecentől Váradon át már egyenes út vezetett Világosig, majd pedig Aradig.

Nagysándor seregeivel ettől kezdve folyamatosan visszavonult, majd miután támadását Haynau Schlik-hadteste Németságnál 1849. augusztus 10-én visszaverte, hadtestével kénytelen volt visszatérni táborába, az Aradról Újaradra vezető híd között helyezkedve el. Több hadieseményben már nem is vett részt. Reménykedett abban, hogy megbízhat az oroszok ígéreteiben, saját sorsával viszont meg volt békélve, menekülésre egyáltalán nem gondolt. A szabadságharc utolsó napjaiban a tábornok Görgei környezetében tartózkodik, csapatai pedig a feldunai hadsereg kötelékében maradván 1849. augusztus 13-án Világos határában, a szőlősi síkon teszik le a fegyvert. 1849. augusztus 23-án osztrák fogságba, majd az aradi várbörtönbe került. Nagysándor első kihallgatására augusztus 27-én került

sor, a részletes kihallgatásokra pedig szeptember 12–15 között.⁹⁸ A halálos ítéletet október 5-én reggel 7 órakor hirdették ki.⁹⁹ Másnap, október 6-án a kötél általi halálra ítélték közül ötödikként végezték ki. Hamvai, hosszú hányódás után, 1974-ben kerültek az aradi obeliszk alá. Emlékezete szülővárosában, Nagyváradon, néhány hozzá is kötődő más városban, így például Budapesten és Debrecenben, illetve mártírhálálnak helyszínén, Aradon különösen eleven.

Hibái és Görgei eltúlzott kritikája ellenére életművét többen is kedvezően méltatták, például az egy ideig miniszter, történetíró Horváth Mihály véleményét röviden így summázta: „Egyike volt, ha nem is legszerencsésebb, de bizonyára leghazafiasabb érzelmű tábornokainknak.”¹⁰⁰ Máshol megállapítják róla: „Nagysándor volt a magyar függetlenségi gondolat egyik legkövetkezetesebb híve.”¹⁰¹ Végül Miletz János történész, szerkesztő szerint: „Félelmet nem ismerő hős volt s hazáját oly lángolón szerette, hogy ha lehetséges lett volna, százszor is feláldozta volna imádott hazája szabadságáért életét. Buda bevételénél az első közt hágtá meg vitézeivel a vár bástyáit. Seregében a vitézség valódi példaképe volt.”¹⁰²

Hősies áldozatvállalása szeretett hazája szabadságáért Nagysándor Józsefet örök példaképpé emeli az utókor előtt.

⁹⁸ HL Absz. ir. 113/24. Aradi htvsz. 2/179. Közli: Katona, 2003. 379–382.

⁹⁹ Uo. Közli Katona, 2003. 437–439.

¹⁰⁰ Idézi Csorba, 1989. 129.

¹⁰¹ Szilágyi István, 1960. 120.

¹⁰² Miletz, 1891. 2.

Rövidítések

Levéltári rövidítések

HL: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Hadtörténelmi Levéltár, Budapest
1848–49.: Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai. 1848–49.

Absz. ir.: Abszolútizmuskori iratok. Aradi htvsz.

Aradi htvsz.: Aradi cs. kir. rendkívüli haditörvényszék

MNL OL: Magyar Nemzeti Levéltár. Országos Levéltára, Budapest

H 9.: Belügyminisztérium. Elnöki iratok.

H 2.: Miniszterelnökség. Az Országos Honvédelmi Bizottmány Iratai, Kormányzóelnökség iratai 1848–1849.

R 295.: Klapka György iratai

R 392.: Kisebb családi fondtörödékek. A Schmidt család iratai (rég. 319.)

Könyvészeti rövidítések

Aggházy, 2001 – Aggházy Kamil: *Budavár bevétele 1849-ben*. I–II. Budapest Történetének Forrásai. Bp., 2001.

Antos, 1907 – Antos János 1848/49-iki vezérkari honvéd-alezredes hátrahagyott emlékjegyzetei. *Századok*, 1907. 173–178.

Asbóth, 1862 – Asbóth Lajos emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki magyar országai hadjárataiból. I. kötet. (Második kiadás). Pest, 1862.

Az aradi, 1905 – Az aradi vértanúk és ereklyék. A szabadságharc ereklyék aradi országos múzeumában őrzött emléktárgyak és képek rajzaival. Arad, [1905?] 71–74.

Bona, 1998 – Bona Gábor: *A szabadságharc katonai története*. Bp., 1998.

Bona, 2000 – Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. (Harmadik átdolgozott, javított kiadás). Bp., 2000.

Böhm–Farkas–Csikány, 1998 – *Saját kezébe ott, ahol... Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Hadtörténeti Levéltárban őrzött katonai irataiban*. (Szerk. Farkas Gyöngyi. Az iratokat válogatta, a német nyelvű iratokat fordította Böhm Jakab. A bevezető tanulmányt írta Csikány Tamás.) Bp., 1998.

Breit, 1897–1898 – Breit (Bánlaky) József: *Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története*. I–III. kötet, Bp., 1897–1898.

Csorba, 1989 – Csorba László: *A tizenhárom aradi vértanú*. Bp., 1989. 112–129.

Deák, 1943 – Deák Imre: *1848 a szabadságharc története levelekben ahogyan a kortársak látták*. Bp., 1943.

Egervári, 1870 – Egervári Ödön: *Bátori Schulz Bódog emlékiratai az 1848/9-ki szabadságharcból*. Pest, 1870.

Fleisz, 2004a – Fleisz János: *A leghazafiasabb érzelmű tábornok. Nagysándor József (1804–1849)*. Nagyvárad, 2004.

Fleisz, 2004b – Fleisz János: *A leghazafiasabb érzelmű tábornok. Nagysándor József (1804–1849)*. *Honismeret*. 2004. 5. sz., 14–24.

- Fleisz, 2005 – Fleisz János: „A függetlenség legkövetkezetesebb híve”. Nagysándor József (1804-1819). *Debreceni Szemle*. 2005. 3. sz., 421-443.
- Fleisz, 2022–Fleisz János: Nagysándor József tábornok, „A magyar függetlenségi gondolat egyik legkövetkezetesebb híve”. Bp., 2022.
- Görgei Artúr, 1988 I–II. – Görgei Artúr: *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*. I–II. kötet. Bp., 1988.
- Görgey István, 1885–1888 – Görgey István: *1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika*. I–III. kötet. Bp., 1885–1888.
- Hamvay, 19044 – Hamvay Ödön: *Az aradi tizenhárom*. Bp., 1899.1. 38–45.
- Heller, 1878 – Heller Ágost: *A Gellérthegyi csillagász-torony*. *Természettudományi Közlöny* 1878. 10. évfolyam, 107–109.füzet, 1878.09.01. _
- Hermann–Bóna–Molnár, 2020 – Hermann Róbert–Bóna Gábor–Molnár András: *A 47. honvédszászlóalj története, 1848-1849*. Zalaegerszeg, 2020.
- Hermann, 2000a – Hermann Róbert: *Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc vértanúi-október 6*. Bp., 2000. 36–37.
- Hermann, 2000b – Hermann Róbert: *Buda bevétele, 1849. május 21*. *Budapesti Negyed*. VIII. évf. 2000. 3-4. sz., 93–143.
- Hermann, 2015 – Hermann Róbert: „Mit a sors reám mért–néhány óra múlva tűrni fogom”. Nagysándor József tábornok búcsúlevele. *Hadtörténeti Közlemények*, 128. (2015) 2 sz., 542–545.
- Horváth M., 1871–1872 – Horváth Mihály: *Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben*. 1-3. kötet. I–III. Pest, 1871–1872. 2. kiadás
- Katona, 1989 – Katona Tamás: *Budavár bevételének emlékezete. 1849*. Bp., 1989.
- Katona, 2003 – Katona Tamás: *Az aradi vértanúk*. 4. átdolgozott kiadás. Bp., (2003).
- Márki, 1890 – Márki Sándor: *Nagy-Sándor József*. Közli: *Aradi vértanúk albuma*. Szerk. Varga Ottó. 1890. 5.
- Merényi 2010 – Merényi-Metzger Gábor: *Az aradi vértanúk anyakönyvi bejegyzései*. Bp., 2010. 20–24. és 40–41.
- Miletz, 1891 – Miletz János: *Két hős vértanúnk. Kossuth Lajos ismeretlen levelei a szabadságharcból*. *Magyar Salon*. Képes Havi Folyóirat. XIV. kötet. Bp., 1891.
- Nagy, 1969 – Nagy Lajos: *Buda három ostroma*. Bp., 1969.
- Pelyach, 2007 – Pelyach István: *Nagysándor József*. In: *Vértanúk könyve. A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai 1848–1854*. Szerk.: Hermann Róbert. Bp., 2007.
- Pintér, 1973 – Pintér Lajos: *Az aradi tizenhárom vértanú*. Bukarest, 1973. 104–106.
- Spira, 1998 – Spira György: *A pestiek Petőfi és Haynau között*. Bp., 1998. 491–551.
- Sugár, 1979 – Sugár István: *A budai vár és ostromai*. Bp., 1979. 289–310.
- Szilágyi, 1960 – Szilágyi István: *Nagy Sándor József az 1848–49-es szabadságharc tábornoka*. Doktori disszertáció. ELTE. Bp., 1960.
- Vajda, 1898 – Vajda Emil: *Az 1848/49-iki szabadságharcz vértanui. A szabadságharcz félszázados évfordulója alkalmára*. Győr, (1898.) 115–121.
- V. Waldapfel, 1965 – V. Waldapfel Eszter: *A forradalom és szabadságharc levelestára*. I–IV. kötet. Bp., 1950–1965.

Silviu-Iulian Sana

Sematizmusok a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár gyűjteményéből¹

Románia északnyugati részén a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár régi könyv- és folyóirat-gyűjteménye gazdag információs és dokumentációs forrás. A Különleges gyűjteményekben (régí könyvek, régí folyóiratok, kéziratok), melyek kialakítása még folyamatban van, nagyon sok egyházi és világi² sematizmust találni. A nagyközönség előtt kevésbé ismert, a szakértők azonban tudják: ezek a nyomtatványok nagyon jó adatforrást jelentenek azoknak, aki egyháztörténetről, történelmi demográfiáról, egyházi iskolákról stb. írnak.

A sematizmus az osztrák rendszer találmánya, a XVIII. század második felében a bécsi császári udvar reformtörekvéseinek részeként jelent meg. A kor felvilágosult divatja szerint a sematizmust egy jól megszervezett intézmény – legyen az egyházi vagy világi – névjegyének tekintették. A bécsi udvar reformtörekvései révén a társadalmi élet minden területét rendszerezni akarták. Ebben az értelemben a különböző intézmények szervezeti felépítése – vagy adminisztratív apparátusa – leírásának egyik módja az volt, hogy ezeket a nyomtatott könyvekben közölték, amelyeket magasabb rendűnek tekintettek a kézíratos dokumentumoknál. Ily módon ezeket az írásokat nemcsak két intézmény cserélhette ki, hanem sokszorosítva más egyházi vagy világi intézményekhez is eljutottak, amelyeknek könyvtárak vagy archívumuk volt. Ez jó érv volt arra, hogy a címzetteknek elküldjék az adott intézmény fontos adatait annak adminisztrációjáról, a településekről, a szolgáltatásokról és a személyzetről.

A bécsi udvar 1727. augusztus 1-jén és 1770. június 11-én kötelező módon bevezette a sematizmus mint nyomtatott információs eszköz használatát a területén működő összes világi és

¹ A szerző azonos című, román nyelvű, rövidített írásának fordítása. Megjelenés helye: *Carte, cenzură și bibliotecă în nord-vestul României* (Könyvek, cenzúra és könyvtárak Románia északnyugati részén) (Kolozsvár, Presa Universitară Clujeană, 2013, 64–92. o.)

² A sematizmus kifejezés a latin *schema*, *-atis* (gyökere a görög *σχῆμα*) szóból származik, ami viseletet, ruházatot jelent, további jelentései: geometriai ábra, retorikai alakzat. Később ezt a kifejezést használták a világi (polgári vagy katonai) vagy egyházi intézmény adminisztratív szerkezetét leíró könyvre (Lásd Révai Nagy Lexikon, XVI, Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1924, 741. o.; Ioan Nădejde, Amelia Nădejde Gesticone, Dicționar latin-român (Latin–román szótár), Bukarest, Adevărul Kiadó (é. n.), 596. o.)

egyházi intézményben. Ennek tartalmaznia kellett a birtokok, a javak és a személyek³ felsorolását. Így az első sematizmusok az osztrák állam⁴ intézményeit írják le, és azokról tartalmaznak statisztikai adatokat. Abban az időben a Jogtudomány kategóriában, a *Calendaria Titularia* alkategóriában különféle nevek alatt szerepeltek: *Calendarium*⁵, *Schematismus*, *Status personalia*, *Krackauuer Almanach*, *Taschenbuch* stb.⁶ Az egyik első nyomtatvány, amely a sematizmus nevet viselte, Budán jelent meg 1795-ben, címe: *Calendarium in usum ecclesiae*

*Rom. Catholicae et schematismus incl. Regni Hungariae partiumque eidem adnexarum*⁷. Úgy látszik, hogy az ilyen típusú sematizmusok a XIX. század második feléig jelentek meg⁸. Ide tartozott az 1801-ben kiadott hibrid sematizmus is, ennek nyomtatott részét két fedőlap⁹ közé kötötték be.

A Habsburg-monarchia területén működő római katolikus egyház első nyomtatott sematizmusai egyházi struktúrákat írtak le (egyházmegye, esperesség, iskolák stb.) és *Calendarium Archidiocesanum/Dioecesanum* [...] ¹⁰, valamint *Catalogus Venerabilis Cleri* [...] ¹¹ cím alatt jelentek meg 1762 kör-

³ „Per Benigna Mandata Caesareo-Regia, & quidem unum sub 1 Augusti 1727 emanatum, Praedicata, de quibus nihil legitimi constat; alterum vero sub 11 Junii Anni 1770 interventum; Enumerationem Dominiorum, & Bonorum, Nominibus, Schematismo huic insertis, aut inserendis adjicere cautum est.” (Lásd: *Schematismus Incltyti Regni Hungariae, Partiumque Eidem Adnexarum pro anno 1801*, Budae, Typis, et Sumptibus Regiae Univ. Pestien. Typog., (é. n.), 2., a továbbiakban: *Schematismus Incltyti Regni Hungariae*).

⁴ *Schematismus dicasteriorum et officialium Magni Principatus Transylvaniae pro anno MDCCLXXXIX, MDCCXCIV*, Cibini et Claudiopoli, (é. n.).

⁵ Az osztrák állam intézményeire példát találunk itt: *Calendarium pro anno 1747. Aulea Caesareo-Regiae honoribus et Latinorum comodo vulgata et praeter fastos aulico-ecclesiasticos, et memoratu digniora, Apostolicum, purpuratorum Patrum Collegium, Ordinem Burgundicum, Dicasteria et Cancelarias complectens Caesareo-Regias*. Viennae Typis Mariae Evae Schilgin, tizenkettedrét (é. n.) (Lásd: *Catalogus Bibliothecae Hungariae Széchényiano-Regnicolaris. Tom I. Scriptores Hungaros et Rerum Hungaricarum Typis Editos Complectentis. Supplementum II. A-Z, Sopronii, Typis Siessianis, 1807, 72. o.*, a továbbiakban *Catalogus Bibliothecae Hungariae II, 1807*).

⁶ Lásd: *Index Alter Libros Bibliothecae Hungariae szekenyiano-Regnicolaris Supplemento II*, Pestini, Typis Trattnerianis, 1807, 16–162 o., a továbbiakban: *Index Alter Libros Bibliothecae Hungariae, II, 1807*.

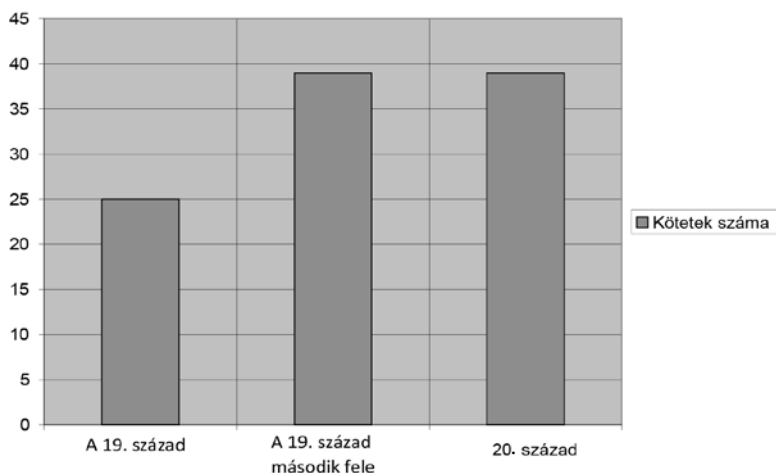
⁷ Lásd az elektronikus katalógust: <https://archive.org/details/bibliothecaeog00havagoog/page/480/mode/2up?view=theater&q=schematismus> (29.06.2024).

⁸ Az 1801-es, 1803-as, 1809-es, 1813-as, 1815-ös, 1820-as, 1832-es, 1836-os, 1841-1842-es, 1844-es és 1847-es évekről van szó (uo.).

⁹ Az első fedőlap: *Annus Nativitate Salvatoris [...] Calendarium in usum Utrique Ecclesiae [...]*, Budae, Typis, ac Sumpt. Reg. Univers. Pestanae Typographiae (é. n.); a második fedőlap: *Schematismus Incltyti Regni Hungariae, Partiumque Eidem Adnexarum pro anno 1801*, Budae, Typis, ac Sumpt. Reg. Univers. Pestanae Typog. (Lásd *Schematismus Incltyti Regni Hungariae*, számozott oldalak).

¹⁰ Lásd *Catalogus Bibliothecae Hungariae II, 1807, 72–73. o.* Petrik Géza katalógusában, ezekhez a könyvekhez *Catalogus V. Cleri...* csak néhány sematizmust említ (Colocsa, Nitriai, Rosnaviensis, Strigoniensis, Wespriemiensis), hogy aztán a *Schematismus* kifejezésre hivatkozzon (Petrik Géza, *Magyarország Bibliographiája 1712-1860, I. kötet*, Budapest, Sumptibus Augusti Dobrowsky, 1888, 373 o., a továbbiakban Petrik, *Magyarország Bibliographiája*).

¹¹ *Catalogus Bibliothecae Hungariae II, 1807, 79–80. o.* Petrik Géza itt is csak a *Catalogus V. Cleri Alba-Regaliensis, Cassoviensis, Magno-Varadinensis, Posoniensis*-t említi, hogy aztán a *Schematismus* kifejezésre hivatkozzon (Petrik, *Magyarország Bibliographiája, I, 399. o.*).

A Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár gyűjteményében található sematizmusok megoszlása a három említett időszakban

nyékén¹². Az Esztergomban 1787-ben és 1788-ban nyomtatott példányok – feltételezhetően ezek szolgáltak mintaként a gyulafehérvári, csanádi, győri (Iaurini), beszterebányai (Neosolii), szombathelyi (Sabariensis), váci (Vaciensis), nagyváradi és veszprémi¹³ egyházmegyéek sematizmusaihoz – címei nem azonosak. Úgy tűnik, ezeket párhuzamosan használták a XIX. század elejéig¹⁴.

Az egyház nagy közigazgatási struktúrái (érsekség, egyházmegye) mellett a szerzetesrendek és/vagy vallásos kongregációk is használni kezdték a sematizmusokat. Például az Ausztria területén működő jezsuita rend 1762-ben kinyomtatta a *Catalogus personarum et officiorum [...] pro anno 1762*¹⁵ című könyvét.

A XIX. században már minden egyházi tartomány (egyházmegye vagy érsekség) rendszeresen kinyomtatta a maga sematizmusát. A mi könyvtárunk kollekciójában található sematizmusok legtöbbje a XIX. század második feléből származik. A század első feléből a nagyváradi római katolikus és görögkatolikus sematizmusok vannak többségben, ezeket az Esztergomban és Gyulafehérváron nyomtatott sematizmusok követik, illetve megemlítenénk két világi sematizmust is, ezeket 1081-ben és 1813-ban nyomtatták Pesten.

¹² Erre példa a következő esztergomi sematizmus: *Calendarium Archi-Diocesanum cleri Strigoniensis ad annum 1763*, Tyrnaviae, [1762], Typis Acad., [31], 117, [26], (8°).

¹³ Uo. Az Esztergomban és Szombathelyen (Sabariensis) kiadott tizenkettedrét formátumú sematizmusokhoz képest a többi sematizmus megőrizte a nyolcadrét (8°). formátumot: *Catalogus V. Cleri Archidioecesis Strigoniensis ad annos 1787, et 1788*, Tirnavie, in 12°; *Catalogus V. Cleri Dioecesis Sabariensis pro annis 1793, 1802, 1805*, Posoni, in 12° (é. n.).

¹⁴ Az esztergomi római katolikus érsekség 1788-ban megjelentet egy *Calendarium* és egy *Catalogus* című kiadványt. Mivel nem láttam a példányt, feltevődik a kérdés: vajon nem két címlap létezett? (Uo. 733. és 79. o.) Lásd az on-line katalógust: <http://www.arcanum.hu/ozsk/lpext.dll/Petrik/b005/b5f7?fn=document-frame.htm&f=templates&2.0>, elérés: 2011. május 9.

¹⁵ Lásd az e-katalógust: *Régi Magyar Könyvtár*, vol. 2, 1761–1800., Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2007, 342. o. (a továbbiakban *Régi Magyar Könyvtár*).

Sor- szám	Sematizmus	Év					
1	Bukarest rk. ¹⁶	1902					
2	Kalocsa rk.	1889	1904	1912			
3	Eger rk.	1865	1894	1902	1936		
4	Esztergom rk.	1843 1917	1850	1859	1871	1891	1911
5	Olmütz rk.	1860					
6	Gyulafehérvár rk.	1844	1882	1903	1913		
7	Bosznia és Sirmium rk.	1870					
8	Brixen rk.	1902					
9	Csanád rk.	1886	1904				
10	Győr rk.	1913					
11	Nyitra rk.	1892					
12	Nagyvárad rk.	1824	1828	1829	1835	1837	1838
		1839	1840	1841	1842	1843	1844
		1851	1855	1864	1869	1871	1875
		1877	1879	1880	1882	1884	1887
		1889	1891	1893	1896	1901	1905
		1908	1912	1917	1929	1929*	1933
13	Szatmárnémeti rk.	1864	1904	1931			
14	Pécs rk.	1887	1910				
15	Kalocsa és Bács rk.	1886					
16	Szepes rk.	1897	1899				
17	Veszprém rk.	1914					
18	Kassa rk.	1899					
19	Egyházi rendek és kongregációk rk.	1823	1896	1942			
20	Nagyvárad gk.	1822	1824	1827	1828	1831	1840
		1841	1847	1869	1900	1909	1934
21	Lugos gk.	1903					
22	Nagyvárad/ Nagyvárad-Belényes ort.	1929	1936	1937	1938	1939	1942
		1943	1947				
23	Kolozsvár ort.	1941	1942				
24	Temesvár ort.	1947					
25	Világiak	1801	1813	1895	1896	1904	1935

Egyházi és világi sematizmusok a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár gyűjteményében

¹⁶ A felekezetek megkülönböztetésére a következő rövidítéseket használtuk: rk. – római katolikus, gk. – görögkatolikus; ort. – ortodox.

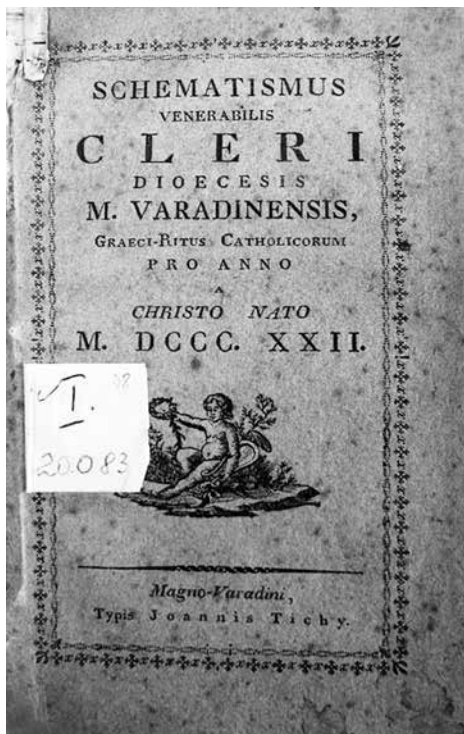
Szerkesztési módok: műszaki részletek és a könyvek formátuma

Az egyházi sematizmusok szerkesztési módja rendszerint azonos volt az összes egyházmegyében. A templomról, hívek számáról, iskoláról stb. szóló adatokat az egyházmegye püspöke vagy annak titkársága kérte el a plébánostól. Az esperességeknek elküldtek egy körlevelet, melyben a püspökség kérte az esperesség területén működő plébániák és azok filiáinak adatait. Egy ilyen körlevelet bocsátott ki 1810. április 23-án Fischer István egri érsek, aki azt kérte az esperességektől, hogy október közepéig küldjenek részletes jelentést a plébániáikról. Adatokat kértek a plé-

bániáról és a filiákról, a *capaces*-ekről és *incapacites*-ekről (nagykorúak és kiskorúak)¹⁷. Hasonló a Nagyvárad-i Görögkatolikus Püspökség 1880. október 5-i körlevele, ebben Mihai Pavel püspök kér gyors választ a küldött kérdésekre, hogy elkészülhessen az egyházmegyei sematizmus. A 18 kérdés között volt olyan, ami a plébánia román és magyar nevére vonatkozott, annak helyére (város, falu vagy vásártartó hely), személyekre, például ki a plébánia földesura, ki a plébános és neki milyen címei (nemesi cím, diplomák) stb.¹⁸ vannak.

¹⁷ A pásztorlevélben a püspök a „*Calendarii Dioecesiani*” kifejezést használja. (Lásd: *Collectio Pastoralium, & Circularium Litteratum ab Excellentissimo, Illustrissimo, ac Reverendissimo Domino Domino Stephano e Liberis Fischer [...] Metropolitanea Ecclesiae Agriensis Archi-Episcopo [...] ab anno 1808 usque 1822, Agriae, Typis Lycei Archi-Episcopalis A. 1823., 239–240 o., a továbbiakban: Collectio Pastoralium 1823).*

¹⁸ Hogy részletesen bemutassuk, milyen adatokra volt szükség a sematizmus elkészítéséhez, az alábbiakban felsoroljuk a Nagyvárad-i Görögkatolikus Püspökség kérdéseit: „1. A plébánia román és magyar neve. 2. A plébánia város, település vagy falu? 3. Milyen messze van a püspöki székhelytől? 4. Milyen messze van az esperesség székhelyétől? 5. Mikor alapították? 6. Milyen anyagból épült a templom? 7. Kinek szentelték (ki a védőszentje)? 8. Milyen anyagból készült a plébánia? 9. Ki a plébánia patrónusa (a földesura)? 10. Melyik évekből vannak anyakönyvek? 11. Milyen anyagból készült az iskola épülete? 12. Hány gyermek kell iskolába járnia? 13. Ki a plébános vagy plébánia ügyintézője? 14. Milyen kitüntetései vannak, és mikor kapta meg őket? 15. Hol végezte el a teológiai szakot? 16. Mikor született és mikor szentelték pappá? 17. Van-e úgynevezett *prosinodalis* vizsgálója és mikor tette le? 18. Ki a kántor? és ha van, a kántortanító? (További részletekért lásd Ioan Georgescu, *Episcopul Mihail Pavel – viața și faptele lui [Mihail Pavel püspök – élete és tettei]*, Nagyvárad, Tipografia și Librăria Românească, 1927., 43. o.).

Az 1822-es görögkatolikus sematizmus a könyvtár gyűjteményében található

Ami a könyvek formátumát illeti¹⁹, a XIX. század első felében a kisméretű, 17,5–18 cm-es sematizmusok a gyakoribbak. Kivételt jelentenek a nagyváradi 1837-es, 1838-as, 1839-es, 1840-es, 1841-es római katolikus és 1840-es és 1841-es görögkatolikus sematizmusok, ezek 16,5 cm-esek, nyolcadrét kiadványok. A XIX. század második felében átalakul a sematizmusok mérete és formája, 18–19 cm-ről 22–23 cm-re nőnek a század végéig²⁰. A XX. században az egyházi és világi intézmények legtöbbször 21–23 cm-es sematizmusokat nyomtattak²¹.

Világi sematizmusok

Az 1801-ben nyomtatott *Schematismus Incltyti Regni Hungariae, Partiumque Eidem Adnexarum* (...) ²² a legrégebbi a Bihar megyei könyvtár gyűjteményében. A nyomtatvány egy *Calendarium*²³ része, amelyben a

magyar királyság területén működő egyházi és világi intézmények leírása szerepel. A sematizmus eme világi formájában szerepelnek a római katolikus és ortodox egyházi vezetők (érsekek, püspökök, apátok és kanonokok) világi méltóságok – *Baroni Regni, Palatinus et Locumtenens Regius* – jogi intézmények, a bánok, a főispánok²⁴. Ezután a politikai és iskola struktúrák leírása következik *Dicasteria politica* cím alatt, itt az udvari kancellária²⁵ és a helytartótanács szerepel alárendelt intézményeivel együtt (tanácsosok, titkárok, protokollhivatalok és a latinul *exactoratus* nevű, ma már nem létező gazdasági hivatalok stb.)²⁶, ezek közül megemlíti a *Districtu Literario Magno-Varadinensi* – ez a szervezet koordinálta az oktatást – és a három oktatási felügyelőt: Ioannes Nepom. Vass a római katolikus, Ioan Corneli a görögkatolikus, Teodor Abramovici pedig az ortodox²⁷.

Egy másik világi – katonai – sematizmus a haditengerészeté, ennek címe *Schematismus für das Kaiserliche und Königliche Heer und für die Kaiserliche und Königliche Kriegs-Marine für 1896*, és 1895-ben nyomtatták Bécsben²⁸. A szerény formátumú (21 cm), bordó vászonba kötött kemény kartonfedelű sematizmus valódi gyűjteménye a csá-

¹⁹ A könyvformátum (méret) a könyv gerincénél mért hosszát jelöli.

²⁰ Az 1871-es nagyváradi római katolikus sematizmus kivétel a szabály alól, mert nagyobb, mint mások, 24,5 cm (Lásd: *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis pro anno Domini 1871*, Pestini, Ex Typographia A. Rudnyánszky de Dezser, 1871; Format: 24,5 cm (4°); a könyv tördelése: [5.], 142., [27.]).

²¹ Kivétel a szabály alól az 1909-es görögkatolikus sematizmus 24 cm-es gerincével és az 1936-os ortodox 19,5 cm-es hosszúságával.

²² *Schematismus Incltyti Regni Hungariae, Partiumque Eidem Adnexarum pro anno 1801*, Budae, Typis, et Sumptibus Regiae Univ. Pestien. Typog., (é. n.) (a továbbiakban: *Schematismus 1801*).

²³ A címlapon a következő felirat szerepel: *Annus a Nativitate Salvatoris Nostri Jesu Christi MDCCCI communis Dierum 365. Stylo Gregoriano, et Juliano Deductus, sive Calendarium in usus Utriusque Ecclesiae, exhibens...*, Budae, Typis, ac. Sumpt. Reg. Univers. Pestanae Typographiae, (é. n.).

²⁴ *Schematismus* 1801., 95–106. o.

²⁵ Uo. 109–124. o.

²⁶ A *Revisoratus Librorum* nevű hivatal keretében 1801-ben a szláv és román nyelvek cenzora és korrektora George Petrovici volt (uo. 141. o.).

²⁷ Uo. 153. o.

²⁸ *Schematismus für das Kaiserliche und Königliche Heer und für die Kaiserliche und Königliche Kriegs-Marine für 1896*, Wien, Druck und Verlag der K. K. Hof und Staatsdruckerei, December 1895.

szári hadiflotta intézményeinek, különféle szervezeteinek, a településeknek és neveknek, a szerző 1316 oldalon át sorolja ezeket részletesen. A könyv végén ábécérendbe szedett névmutató szerepel, illetve egy térkép²⁹ egy kisebb részlete.

Görögkatolikus sematizmusok

A román görögkatolikus egyház is sikeresen kinyomattatta saját sematizmusait, részben a császári adminisztráció követelményeihez alkalmazkodva³⁰, részben a felvilágosodás elveit követve, melyek szerint a nyomtatott könyvek a világnézet kialakításának egyik eszközét jelentették. A Nagyváradi Görögkatolikus Püspökség első sematizmusa 1813-ban³¹ jelent meg, az első görögkatolikus egyházi struktúrákat pedig már említik a Nagyváradi Római Katolikus Egyházmegye 1765-ben³² kinyomtatott sematizmusában.

A Bihar megyei könyvtár gyűjteményében található legrégebbi görögkatolikus sematizmus 1882-ből származik,

a latin ábécé betűit használva két nyelven, románul és latinul nyomtatták. A román nyelvű rész tartalmaz egy naptárt, latinul pedig az egyházi struktúrák és a püspökség egyházi személyzetének³³ leírása olvasható. Az 1828-as egyházmegyei sematizmusnak szintén része egy kalendárium, az egyházi struktúrákat és egyházi személyzetet az az alábbiak szerint ismertetik:

a) A püspökség végrehajtó és törvényhozó struktúrája; a központi közigazgatás vagy az ordinariátus.

– az egyházmegye vezetője a püspök³⁴;

– következik a székesegyházi káptalan azzal a hat kanonokkal³⁵, akik segítették a püspököt az egyházmegye kormányzásában; ezek főesperesek is voltak, és egy-egy főesperességért feleltek;

– a főesperesek és helyettes esperesek alkották a püspöki konzisztóriumot; ezen a struktúrán belül a következő kisegítő funkciók léteztek: a házassági kötelék védelmezője, a püspöki titkár, aki a konzisztórium jegyzője és levéltárosi funkcióját is ellátta, a

²⁹ Uo.

³⁰ Arhivelor Națională ale României. Serviciul Județean Bihor, fond Episcopia Greco-Catolică Oradea, inventar 881, rola 797, ff.1-2 (în cont. SJANB, EGCO). [Román Nemzeti Levéltár. Bihar Megyei Szolgálat, Nagyváradi Görögkatolikus Egyházmegye fondjai, leltár 881, 797-es tekercs 881, 797. tekercs, ff. 1–2. (A továbbiakban SJANB, EGCO)].

³¹ Ioan Chindriș, *Cel mai vechi șematism românesc cunoscut: Oradea, 1813 (A legrégebbi ismert román sematizmus, Nagyváradi, 1813.)*, a cikk elérhető: <https://old.historica-cluj.ro/anuare/AnuarHistorica2002/14.htm> (2024. 06. 29.).

³² Iudita Călușer, *Schematismul greco-catolic al diecezei de Oradea din anul 1765 (A nagyváradi görögkatolikus egyházmegye 1765. évi sematizmusa)*, *Crisia*, XXVIII, Nagyváradi, 1998, 1–65. o.

³³ Ioan Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simionescu, *Bibliografia românească veche 1508-1830 ([Régi román bibliográfia 1508–1830])*, III. kötet, Bukarest, Román Akadémiai Kiadó, 1912–1936, 403 o. (a továbbiakban: BRV, III).

³⁴ „Sub gubernio Illustrissimi & Reverendissimi Domini Samuelis Vulcan Divina Providentia Episcopi” (...). Lásd: *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Graeci-Ritus Catholicorum pro anno a Christo nato MDCCCXXII*, Magno-Varadini, Typis Joannis Tichy, (32. o.) A továbbiakban a nagyváradi görögkatolikus sematizmusokra az EGCO rövidítést használjuk, utána a nyomtatás évével.

³⁵ Ioan Ardeleanu, *Istoria Diecezei Romane Greco-Catolice a Oradei Mari (A Nagyváradi Római Görögkatolikus Egyházmegye története)*, II rész, Balázsfalva, 1888, 58. o. a továbbiakban: Ardeleanu, *Istoria Diecezei II*).

könyvelő, a szegények ügyvédje, az egyházmegye orvosa és sebésze³⁶;

– a titkárság vagy Oficium Dioecesanum az a részleg, amely 1840-től kezdve jelenik meg a sematizmusokban, titkári és levéltárosi³⁷ teendőkkel;

– az Officia in Re Literaria Gerentes e Gremio Cleri Dioecesanii oktatási és kulturális osztály, az egyházmegye görögkatolikus nemzeti iskoláinak igazgatóival és a Nagyváradi Királyi Akadémia³⁸ professzoraival.

b) Az egyházmegye területén lévő egyházi struktúrák, mint pl. főesperesség, esperesség, plébánia és filia, az egyes struktúrákhoz kapcsolódó egyházi személyzettel:

– a főesperességeket, szám szerint hatot, a káptalani kanonokok vezették;

– az esperességeket, szám szerint 14-et, az esperesek vezetésére bízták;

– a plébániák, szám szerint 143, a hozzájuk tartozó leányegyházközségekkel; a nagy plébániákon a plébánosok mellett volt egy segédlelkész, akit káplánnak is neveztek. A plébánia esetében a sematizmus történelmi, statisztikai, teológiai, közigazgatási és földrajzi adatok valóságos arzenálját jelöli (helység, az egyházközség alapításának időpontja, a plébánia patrónusa, a mecénás vagy földbirtokos, a plébános neve, a plébánia és a filia területén jelenlévő felekezetek, valamint a hívek száma).³⁹

– egy, *Summa Animarum omnium intra ambitum Dioecesis Magna-Varadinensis existetium* című statisztikai táblázat zárja ezt a fejezetet,

melyben a görögkatolikus hívek száma mellett a más felekezetűek⁴⁰ számát is feltüntetik.

c) A felsőfokú teológiai oktatásnak, azaz a leendő papok képzésének szentelt rész a *Clerus Junior Dioecesis...* címet viseli. Itt találunk tájékoztatást a kispapok tanulmányi helyéről (szemináriumáról), a tanulmányi évükről és a nevükről. Többségük a nagyváradi Római Katolikus Szemináriumban tanult, majd Pesten, Bécsben, Nagyszombatban, Ungváron és Szatmárnémetiben⁴¹ tanultak tovább.

Ortodox sematizmusok

Az egyházi sematizmusok használata nem állt meg a monarchia területén működő római katolikus egyházi intézményeknél. Ezt a többi felekezet is átvette, így az ortodox egyházak is átvették saját felekezetük bemutatásának ezt a módját. Könyvtárunk gyűjteményeiben az ortodox sematizmusok a *kalendárium* vagy *almanach* típusú nyomtatványokban szerepelnek, és röviden ismertetik az egyházi intézményeket az azokhoz tartozó papokkal⁴² együtt.

³⁶ *Schematismus EGCO* 1822, 76 o.; uo. 1824., 76. o.; uo. 1828., 109. o.; uo. 1840., 156. o.

⁴¹ Uo. 1840., 158–160. o.

⁴² Jelenleg nem ismerjük pontosan a Nagyváradi Ortodox Püspökség első *Calendar* című kiadványának megjelenési idejét. Ellenben az az egyházmegye *Legea Românească* című periodikájának 23., 1927. december 1-jei számában bejelentik a sematizmus megjelenését, és ebből az alkalomból kéri a papokat, hogy vásárolják meg azt: „Aviz. On. Preoțime este avizată, că nouile calendare sunt complet terminate și este în concurs desfacerea lor prin P. On. Domni protopresbiteri, căroră li-se trimit în acest scop stocuri de câte 300-400 bucăți. Fiecare se poate dar aprovizionă din vreme cu calendarele necesare în parohia sa. Atât ca tehnică cât și ca hârtie, dar mai vărtos ca exactitate calendaristică întrec pe

³⁶ *Schematismus EGCO* 1828, 56–38. o.

³⁷ Uo. 1840., 42. o.

³⁸ Uo. 1828., 39. o.

³⁹ Uo. 1828, 41–43. o.

40	41
Parochiae.	G. C. R. C. G. n. u. A. C. H. C. Jud. Dist. (Mill. a M.)
1. MAGNO-VARADINUM, Civitas Privilegiata Capitularis cis Crisium. Parochia erecta 1744.	Puspöki † 14 119 5 7 2177 6 1 Szoldobágy † 6 — — — 299 — — Lingv. Valach.
Ecclesia Cathedralis, una et Parochialis ad S. Nicolaum. † † ⊕	Summa 1012 3881 521 55 5810 21
Patronus. V. Capitulum L. R. M. Varadin.	5. VÁRAD-OLASZI. Oppidum Episcopale trans Crisium. Pro parte Ruthenorum. Parochia erecta 1799.
Administrator. Reverendissimus Dominus STEPHANUS GYING, pag. 34.	Ecclesia ad S. Spiritum. † † Patronus. Episcopus L. R. M. Varadinens. Parochus. A. R. D. GEORGIUS KASZSAI. pag. 56.
G. C. R. C. G. n. u. A. C. H. C. Jud. Dist. Mill.	In Matre 167 reliqua uti Nro 2-do.
In Matre 996 2039 980 185 1650 200 a M.	In Filialibus: V. Velente 8 reliqua uti Nro 1-mo. 5 1/2 Bikáts † † 48 417 456 — — 890 5 4 Hentzida † 4 15 — — 4515 74 4 B. Ujfalv † ⊕ 1 20 50 — — — — Petze Sz. Márton 1 107 25 — — — — Scalárd † 1 60 — — 1782 9 3 Vásárhely † † 5 15 245 — — 372 — 1 B. Bőszörmény † 2 22 10 1 1509 7 3 1/2 Lingv. Ruth. Hung.
Summa 1069 2769 1417 208 1831 728	Summa 255 654 766 1 8659 93
2. VÁRAD-OLASZI. Oppidum Episcopale trans Crisium. Pro parte Valachorum Parochia erecta 1796.	6. BETFIA. Parochia erecta 1779.
Ecclesia ad S. Georgium Martyrem † †	Ecclesia ad Annunciationem B. M. V.
Patronus. Episcopus L. R. M. Varadinens. Parochus. A. R. D. GABRIEL SIMON. pag. 55.	Patronus. V. Praepositura S. Stephani de Promontorio Varadinensi.
In Matre 969 5700 514 51 1871 6	Parochus. D. Demetrius HOSZSZÚ.
In Filialibus: H. K. Palv † 45 15 1 — 715 9 1 H. K. Ujlak † 10 49 — — 748 — 1	

Az egyik belső oldalpár

A *Calendarul Eparhiei Ort[odoxe] Române Oradea pe anul 1929* (A román ortodox egyház 1929. évi kalendáriuma) című kiadványban a könyv fejezeteinek sorrendje a börtökről és a különböző ünnepekről⁴³ szóló ada-

celea din trecut. Călindarul cu șematism costa Lei 24, iar cel fără: Lei 20. Administrația” („Értésítés. Tájékoztatjuk a t. papságot, hogy az új naptárak teljesen elkészültek, és a diakónusoknál megvásárolhatók, akiknek 300-400 darabos készleteket küldenek erre a célra. A szükséges naptárakat mindenki előre beszerezheti plébániáján. Mind technikában, mind papírban, de még inkább naptári pontosságban felülmúlják a korábbiakat. A sematizmust is tartalmazó naptár 24 lejbe kerül, a sematizmus nélküli pedig 20 lejbe. (Részletek: *Legea Românească*, 1927. december 1., 23-as szám, 23. o.; hasonló hirdetések vannak az 1928. október 1-jei 19-es számban, 6. o., az 1929-es november 1-jei 1-es számban, 8. o., valamint az azévi novemberi 15-i 22-es számban, 8. o.).

⁴³ *Calendarul Eparhiei ort[odoxe] române Oradea pe anul 1929*, Oradea, Tipografia Diecezană, 1928, [3-5] o., a továbbiakban *Calendarul 1929*. A következő években (1936–1939) megjelenő kalendáriumokban általában megőrizték a fejezetek felépítését.

tokkal kezdődik. A naptári részben az ortodox ünnepek és szentek mellett a római katolikusokéi is szerepelnek, van hely bejegyzéseknek, és a kereskedőknek szóló tanácsok⁴⁴ is helyet kaptak. Ezután következik a Királyi Ház és a Román Posta ismertetése az egyes postai műveletekhez kapcsolódó bélyegilletékekkel és a fontosabb fővárosi címekkel⁴⁵. Az esperesi és plébániai hivatalokról szóló fejezet a papoknak szól, ebben szerepelnek az év minden hónapjára lebontva a papi és egyházi adminisztrációs feladatok⁴⁶. Az ortodox egyház szervezetei a *Biserica ortodoxă din România* (Romániai ortodox egyház) fejezetcím alatt szerepelnek, ahol megnevezik

Jelentős javulás látható az 1939-es, 1942-es, 1943-as, 1948-as és 1949-es kiadásokban, amelyekben a plébániák leírásában szerepel az épület és a föld is.

⁴⁴ Uo., [6–29]. o.

⁴⁵ Uo., 30–33. o.

⁴⁶ Uo., 34–35. o.

a Szent Szinódus tagjait, a pátriárkát a neki alárendelt szervezetekkel, az erdélyi, bánáti, körösvidéki és máramarosi érsekségeket. Ugyanitt szerepel a váradi püspökség és az annak alárendelt intézmények leírása, a püspökség, az egyházmegyei tanács (és annak mindhárom részlege: egyházi, kulturális és gazdasági), az egyházmegyei tanács irodája, a spirituális konzisztórium, a teológiai akadémia, az alapítványok, a kántorképző és az egyházmegyei gyűlés tagjai⁴⁷. Az ortodox a klasszikus sematizmusokhoz képest külön részben, *Şematismul eparhiei ortodoxe române Oradea (A Nagyvárad-i Román Ortodox Püspökség sematizmus)* címmel írja le az esperesi és a plébániai struktúrákat. Nem annyira bonyolult és részletes, mint a római katolikus vagy görögkatolikus sematizmus, az 1929-ből származó nagyon röviden írja le az egyházi struktúrákat. Minden esperesnél szerepel a lélekszám, a székhely és az esperes. Ezután következik a plébániák számbavétele a hívek számával, a legközelebbi postahivatallal, a pap neve és az ő tisztségének a megnevezése (plébános, plébániai ügyintéző, helyettes)⁴⁸. Ami újdonságot jelent ebben a sematizmusban, az az irodalmi⁴⁹ és a spirituális tanításokról és építkezésről⁵⁰ szóló rész. Az irodalmi rész vegyes témájú (irodalom, orvostudomány,

gazdaság, mezőgazdaság, teológia, filozófia stb.), vannak itt versek, imák, gyakorlati tanácsok⁵¹, és nem hiányzik az egyházmegyei nyomda és a *Revista Satelor*⁵² reklámja sem.

A Nagyvárad-Belényesi Ortodox Egyházmegye 1942-es naptárában a sematizmus rovatban ez szerepelt: „Az egyházmegye lélekszáma: 175 700. 12 esperessége van, ebből 4 az átengedett területen maradt.” Ezután következik a nyolc esperesség és plébánia leírása: Belényes (31 plébánia), Bél (27 plébánia), Magyarcséke (28 + 6 plébánia a nagyvárad-i esperességből + 2 az élesdi esperességből + 11 plébánia a mezőteleldi esperességből), Robogány (22 plébánia), Rény (25 plébánia), Nagyszalonta (10 plébánia), Tenke (21 plébánia), Vaskóh (25 plébánia)⁵³. A többi, Magyarország területén maradt esperességet a *Calendarul Eparhiei Ortodoxe Române – Kolozsvár-Cluj – pe anul comun 1941 şi 1942* című kiadványban említik: Biharlonka (23 plébánia), Nagyvárad (30 plébánia), Solyomköpöste (28 plébánia), Nagyszalonta (11 plébánia), Mezőteleld (14 plébánia)⁵⁴.

⁴⁷ Uo., 37–48. o.

⁴⁸ Uo., III–XV. o.

⁴⁹ Uo., 49–136. o.

⁵⁰ Ezek az elnevezések a következő két könyvben szerepelnek: *Calendarul Episcopiei ortodoxe de Oradea-Beiuş pe anul 1943*, Nagyvárad-Belényes, Egyházmegyei Nyomda (é. n.) és a *Calendarul creştinului dreptcredincios pe anul comun dela Hristos 1947*, Nagyvárad, az Egyházmegyei Nyomda kiadványa, 1946.

⁵¹ *Calendarul 1929*, 49–136. o.

⁵² Uo. (XVI) o., IV. belső fedőlap

⁵³ *Calendarul Episcopiei Ortodoxe de Oradea-Beiuş pe anul 1942*, Belényes, nagyvárad-i Egyházmegyei Nyomda (é. n.). Grafikai Művészeti Intézet, 51–66. o. A továbbiakban *Calendar 1942*.

⁵⁴ *Calendarul Eparhiei Ortodoxe Române Kolozsvár-Cluj pe anul comun 1941*, Kolozsvár-Cluj, a Román Ortodox Püspökség nyomdája, 1940, XXII–XXVII o., a továbbiakban: *Calendar Cluj 1941*; *Calendarul creştinului de lege răsăriteană pe anul comun 1942*, Belényes, nagyvárad-i Egyházmegyei Nyomda (é. n.) – Kolozsvár, XXIII–XXIX. o.

Összegzésképpen, ez a tanulmány a Bihar megyei könyvtár régikönyv-gyűjteményének gazdagságából adott ízelítőt, bemutattuk a könyvtár sematizmusainak gyűjteményét. Ezek a másodlagos forrásnak tekintett nyomtatványok különösen fontos eszközei azoknak a szakembereknek, akik egy egyház múltjának tanulmányozására vállalkoznak. A jelen tanulmány kü-

lönösen a görögkatolikus és ortodox sematizmusok elemzését emelte ki, így járulva hozzá a könyv romániai és azon kívüli történetének megismeréséhez. A mai olvasó számára világosabb képet adnak arról, hogyan néztek ki és működtek a görögkatolikus és az ortodox egyházak nagyváradi és Bihar megyei püspökségeinek intézményei.

Fordította: Fried Noémi Lujza

Bibliográfia

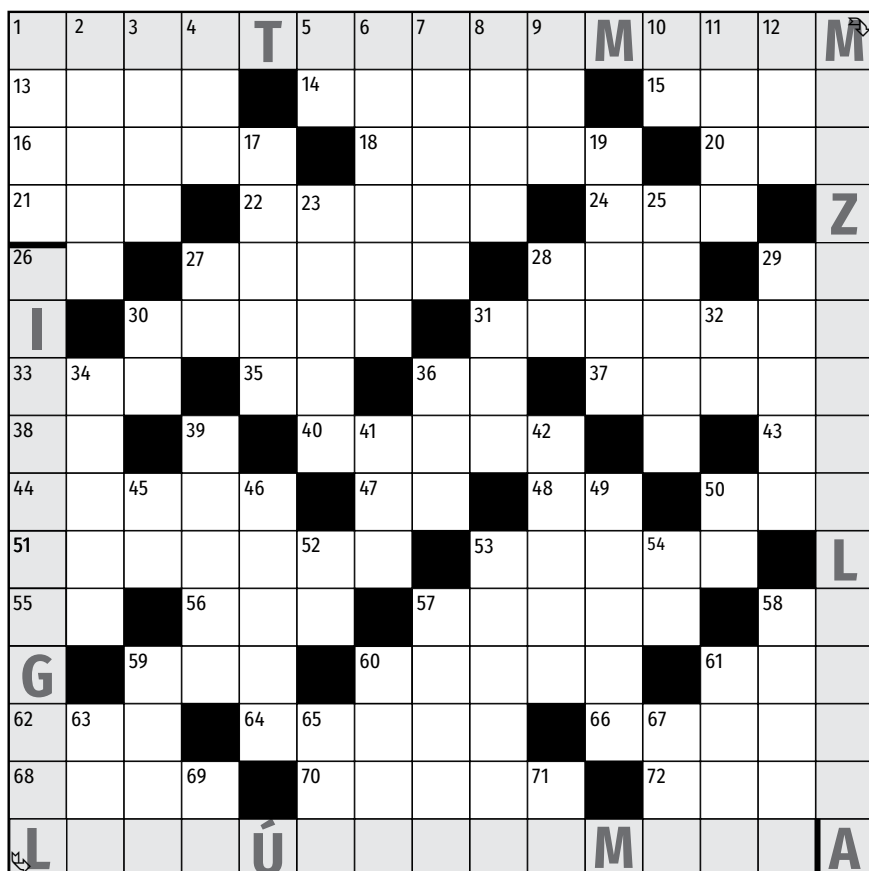
- Románia, Bihar Megyei Levéltár Episcopia Greco-Catolică Oradea állománya, leltári szám 881, 797. tekercs
- Régi Magyar Könyvtár*, 2. kötet 1761–1800., Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2007, elektronikus részleg.
- Petrik Géza, *Magyarország Bibliographiája 1712-1860*, I. kötet, Budapest, Sumptibus Augusti Dobrowsky, 1888.
- Révai Nagy Lexikona*, XVI, Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1924, 741. o.
- Nădejde, Ioan; Nădejde Gesticone, Amelia, *Dicționar latin-român* Bukarest, Adevarul Kiadó (é. n.)
- Georgescu, Ioan, *Episcopul Mihail Pavel – viața și faptele*, Nagyvárad, Tipografia și Librăria Românească, 1927.
- Călușer, Iudita, *Schematismul greco-catolic al diecezei de Oradea din anul 1765*, megjelent Crisia, XXVIII, Nagyvárad, 1998, 1–65. o.
- Chindriș, Ioan, *Cel mai vechi șematism românesc cunoscut: Oradea 1813*. A cikk elérhető: <https://old.historica-cluj.ro/anuare/AnuarHistorica2002/14.htm> (2024.06.29).
- Bianu, Ioan; Hodoș, Nerva; Simionescu, Dan, *Bibliografia românească veche 1508-1830*, III. kötet, Bukarest, Román Akadémiai Kiadó 1912–1936.
- Ardeleanu, Ioan, *Istoria Diecezei Romane Greco-Catolice a Oradei Mari* II, rész, Balázsfalva, Görögkatolikus Szeminárium Nyomda, 1888.
- Gent, Ioan, *Administrațiunea bisericească* Nagyvárad, Nagyvárad Nyomda, 1912.
- Calendarul Eparhiei ortodoxe române Oradea pe anul 1929*, Nagyvárad, Egyházmegyei Nyomda, 1928.
- Calendarul Episcopiei ortodoxe de Oradea-Beiuș pe anul 1942*, Belényes, nagyváradi Egyházmegyei Nyomda (é. n.)
- Calendarul Episcopiei ortodoxe de Oradea-Beiuș pe anul 1943*, Nagyvárad-Belényes, Egyházmegyei Nyomda (é. n.)
- Calendarul creștinului dreptcredincios pe anul comun dela Hristos 1947*, Nagyvárad, az Egyházmegyei Nyomda kiadványa, 1946.
- Calendarul Eparhiei Ortodoxe Române Kolozsvár-Cluj pe anul comun 1941*, Kolozsvár-Cluj, a Román Ortodox Püspökség nyomdája, 1940.

Dan Brown megállapítása

Dan Brown amerikai regényíró, művészettörténész megállapítása búvik meg a rejtvényben a **vízszintes 1.** és a **függőleges 26.** alatt.

VÍZSZINTES: **13.** Mely személyre? **14.** Kép van benne. **15.** Liliomfajta, nálunk dísz- és gyomnövény. **16.** Új-zélandi alagút. **18.** Személyemmel. **20.** Mobiltelefonos üzenet. **21.** Hőemelkedés. **22.** Vágyakozó. **24.** Izom rejt. **26.** Mangán vegyjele. **27.** ... fratres (imádkozottak, testvéreim –

latin). **28.** Kézzel illeti. **29.** A -va párja. **30.** Szavak alapformája. **31.** Pamlag. **33.** Egykori német állam rövidített neve. **35.** Kettőzve: lányok játéka. **36.** Kiejtett betű. **37.** Irodalmi tanulmány. **38.** Dagadni kezd. **40.** Éghajlat. **43.** Penedarab. **44.** Kosztolányi verse. **47.** Magam. **48.** Müller Péter névbetűi. **50.** A rosszra csábítás istennője a görögök-nél. **51.** Horvát karmester és zeneszerző (1895–1982). **53.** Ország Közép-Amerikában. **55.** Tova. **56.** Közösség egyede. **58.** Osztrák és francia autójel.

59. Hajó része. 60. Bizalmas társ. 61. Nitrogén és molibdén vegyjele. 62. Ady egyik írói álneve. 64. Kezdőpont. 66. A keramikus alapanyaga. 68. Előtag, a fogalom nyolcszorosát jelöli. 70. Magas rang a régi Törökországban – névelővel. 72. Plánium.

FÜGGŐLEGES: 1. Juhok istállója. 2. Szellemóriás. 3. Sokáig megtart. 4. Tűzhely sütője. 5. Feszítő eszköz. 6. A ... ember – V. Hugo regénye. 7. Olasz karmester (Alberto, 1909–2001). 8. Találó. 9. Czuczor Gergely egyik írói álneve. 10. Tátogni kezd. 11. Élen jár. 12. Épületmaradvány. 17. Oxigént igénylő. 19. Mely irányba. 23. Kis folyóvíz. 25. Német város az Elba partján. 27. Frank Baum meseregénye. 28. Tétel egyenmű betűi. 29. Autót üzemeltet. 30. Saját kezűleg. 31. Titkos megfigyelő. 32. Szélein vés. 34. Énekel. 36. Az erő egyik egysége. 39. Várpalota része. 41. Keskeny deszka. 42. Keserű anyagok. 45. Motorbelső. 46. Átadó ünnepség. 49. Fiát sirató Mária ábrázolása. 50. Kairó része. 52. Ezüst vegyjele. 53. Hős (görög). 54. Párt! 57. Égbe nyúló. 58. ... atya bűne, Eça de Queirós regénye. 59. Idős férfi. 60. Virág része. 61. Tűr.

63. Dekád egyenmű betűi. 65. ... ember fiai – Móra Ferenc regénye. 67. Közepén megtold! 69. Foltdarab! 71. Ékezetben különböző betűk.

Barabás Zsuzsa

A helyes megfejtést beküldők között 3 hónapos *Várad*-előfizetést sorsolunk ki! A megfejtést postán vagy e-mailben juttathatják el szerkesztőségünk címére: *Várad* folyóirat, 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C; varadszerkesztoseg@gmail.com.

Kérjük, tüntessék fel a nevüket és a pontos lakcímüket! Beküldési határidő: **október 31.**

Augusztus–szeptemberi számunkban megjelent rejtvényünk (*Picasso véleménye*) helyes megfejtése: „A művészet lemossa a lélekről a mindennapok porát.” Háromhavi előfizetést nyert: **Dajka Margit**, Nagyvárad.

FIZESSEN ELŐ FOLYÓIRATUNKRA!

A *VÁRAD* előfizetési díja: 3 hónapra 25 lej, 6 hónapra 50 lej, 1 évre 100 lej. A lap előfizethető a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár pénztárában készpénzzel vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat poștal) az „Abonament *Várad*” megjegyzésnek a feltüntetésével: Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai” Oradea; CUI 4687188; Cod IBAN: RO66TREZ07621G330800XXXX, Trezoreria Oradea. Az előfizetők a lapot postán kapják meg, ezért kérjük, a nevet és a pontos lakcímet tudassák szerkesztőségünkkel személyesen, telefonon vagy elektronikus postán a következő elérhetőségeken: Nagyvárad, Armatei Române utca 1/A, C épület, II. em. 7. ajtó; telefon: 0259/431–257, 116-os mellék; 0771/269–647; postacím: 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C; e-mail: varadszerkesztoseg@gmail.com; bibliobihor@yahoo.com.

Lapszámunk szerzői

BERTHA ZOLTÁN (1955, Szentese) József Attila- és Arany János-díjas magyar irodalomtörténész, kritikus, Debrecenben él, a Károli Gáspár Református Egyetem nyugalmazott docense. Számos tanulmánykötete és monográfiája (többek között Tamási Áronról, Sütő Andrásról, Bálint Tiborról) a határon túli, főként az erdélyi magyar irodalommal foglalkozik. Legutóbbi kötete: *Nemzet a csillagokban* (2016).

FÁBIÁN JUDIT (1978, Nagyvárad) német-angol szakon végezte egyetemi tanulmányait. Versei és prózái folyóiratokban, antológiában, internetes felületeken jelentek meg. Önálló kötete: *Edzés kábelben* (2015).

FLEISZ JÁNOS (1951, Nagyvárad) történész, egyetemi magántanár, az MTA köztestületének tagja, nemzetközi sakkversenybíró. Szülővárosában él, kéttucatnyi kötete jelent meg, ugyanannyit szerkesztett, kettőnek társszerzője volt, legutóbb kiadott munkája: *Nagysándor József tábornok, „a magyar függetlenségi gondolat egyik legkövetkezetesebb híve”* (Bp., 2022).

FÜLÖP LÁSZLÓ (1944, Szentivánfa) nyelvész, nyugalmazott tanár, a Kaposvári Egyetem volt oktatója, az MTA köztestületi tagja. Kutatási területei: névtan, genealógia, helytörténet és művelődéstörténet.

LŐRINCZ GYÖRGY (1946, Kápolnásfalu) író, publicista, esszéista, szociográfus. Székelyudvarhelyen él nyugdíjasként, ahol az irodalmi, zenei, képzőművészeti életet szervezte évtizedeken át, megalapítva 1995-ben az Erdély Magyar Irodalmáért Alapítványt. Kéttucatnyi könyve jelent meg az évek során, legutóbb a *Ma éjjel eljövök érted* (Budapest, 2021) című prózakötet.

MÁRTON KÁROLY (1956, Nyárádszereda) költő, Marosvásárhelyen él. Több erdélyi és magyarországi antológiában, lapban, portálon közzölt eddig verseket.

M. FEHÉRVÁRI JUDIT (1962, Debrecen) szakvizsgázott magyar-történelem-tánc-

és drámapedagógus, középiskolai tanár, történész, író, költő, pedagógiai-szakmodszertani újságíró. Nyolc éve a svédországi Uppsalában tanít magyar irodalmat. Szaktanulmányai mellett több próza- és verskötete jelent meg.

OLÁH JÓZSEF (1966, Micske) költő, állatorvos, bihari szülőfalujában él. Kötetei: *Fekete-kék virág* (Nufáru Kiadó, 2009); *Bolond élet* (Europrint Kiadó, 2010); *Sodrásban* (Europrint Kiadó, 2016).

SILVIU-IULIAN SANA (1980, Nagyvárad) történész, teológus, II. fokozatú tudományos kutató, a régi könyvek szakértője, a Bihar Megyei Könyvtár munkatársa. Mintegy másfél tucat, román és angol nyelvű kötet, több mint hetven tanulmány szerzője, társszerzője vagy koordinátora.

TÓTH ÁGNES (1946, Nagyvárad) író, költő. 1990-től a Bihari Napló riportere, szerkesztője. 1994-től 2002-ig a Duna Televízió váradi tudósítója. Több gyermekvers- és prózakötete jelent meg, *Csupabohócok* című bohózatát 1995-ben mutatta be szülővárosa bábszínháza. Legújabb kötete: *Tündéralom* (gyermekversek, 2020).

WESSELY GÁBOR (Szolnok, 1957), író, újságíró, Tolnán él nyugdíjasként. Kéttucatnyi könyve jelent meg (versek, kisprózák, naplók, válogatott cikkek), legutóbb idén a *Magyar fanyar* című glosszakötet. Napi-, heti- és havilapokban mintegy ötezer cikke látott napvilágot.

ZSIRAI LÁSZLÓ (1956, Sopron) író, költő, újságíró, szerkesztő. Számos lap munkatársa, majd a *LÉTkép* szociálmagazin szerkesztőségvezetője volt, jelenleg pedig a *JEL* című spirituális és kulturális online folyóirat szép-irodalmi rovatát szerkeszti. Verset, novellát, esszét és kritikát ír, „Sepsiszentgyörgytől Los Angelesig” publikál, tucatnyi könyve jelent meg, a legutóbbi, a hatodik verskötete 2022-ben *Lélek emeli fel* címmel a Hungarovoxnál.

Ára 10 lej